

МАКСИМ
РИЛЬСЬКИЙ

ВИБРАНЕ

АРХАНГЕЛІВКА
УДАРНИК

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1954

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

1. Один із найвидатніших поетів Радянської України Максим Тадейович Рильський пройшов довгий і складний шлях творчого розвитку. Від аполітизму і тенденцій «чистого мистецтва», що було властивим дожовтневій; а частково і післяжовтневій його творчості, М. Рильський прийшов до соціалістичного реалізму, до активної участі в боротьбі народу за комунізм.

Суттю свого поетичного таланту М. Рильський — лірик. З маленького джерела ліричних, сuto-інтимних тем його поезія вийшла на широкий простір тем громадського звучання, відображення дум і почуттів соціалістичної людини, у якої особисте завжди тісно поєднане з громадським.

Величезна робота Комуністичної партії по перевиховуванню кадрів старої інтелігенції, гостра, але справедлива партійна критика ряду творів поета, переборення ним невірних поглядів на роль і завдання мистецтва в суспільному житті, а також постійна праця над підвищеннем художньої майстерності допомогли Рильському стати одним із найвидатніших письменників Радянської України. Сам поет визначав цей процес так:

«Розумна й строга школа життя і голоси великих вчителів народу — Леніна, Сталіна, — ця школа, ці голоси зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дні великої, священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії і твердо обіцяє звання комуніста своєю роботою виправдати...»¹

Поетична творчість М. Рильського в кращих її зразках відзначається актуальністю змісту і досконалістю поетичної форми. М. Рильський

¹ М. Рильський, Поезії, том I, Держлітвидав України, 1946, стор. 56.

не тільки талановитий поет і перекладач, а також і вчений, — керівник Інституту мистецтвознавства і фольклору та етнографії Академії наук Української РСР, знавець народної творчості, музики, театру. Він також публіцист, активний громадський діяч, депутат Верховної Ради СРСР, член правління і президії Спілки радянських письменників СРСР і України, редактор численних видань російських, українських і польських класиків та сучасних письменників, активний діяч руху борців за мир.

БІОГРАФІЧНІ ДАТИ

Максим Рильський народився 19 березня 1895 року в м. Києві, в сім'ї відомого українського етнографа і громадського діяча ліберального напрямку Тадея Рильського. Мати його була проста селянка з села Романівки Київської області. Дитинство поета пройшло серед чарівної сільської природи, яка до певної міри сприяла ідилічному сприйняттю навколишнього оточення. Однак, як говорить поет у своїй автобіографії, «і злидні тодішнього села, і його темряву я бачив, я зінав, я розумів».

Після закінчення гімназії в Києві Рильський поступив спочатку на медичний, а згодом на історико-філологічний факультет Київського університету. Однак закінчити університет йому не пощастило. На протязі 1919—1929 років Максим Тадейович учителював спочатку в селі, потім у Київській залізничній семирічці; викладав українську мову на робітфакі Київського державного університету. Одночасно він пише свої поетичні твори, робить багато перекладів з іноземних мов.

З 1929 року М. Рильський повністю віддався літературній роботі.

Перша книга віршів «На білих островах» вийшла з друку ще в 1910 році, коли її авторові, київському гімназистові, було лише п'ятнадцять років.

Друга книжка віршів, «Під осінніми зорями», яка вийшла в 1918 році, ще жодною мірою не торкнулась подій Великої Жовтневої соціалістичної революції. Так само і в наступних збірниках — «Синя далечінь» (1927), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929) — події сучасності відображені блідо. Все ж по цих книжках можна простежити процес повільного, але послідовного наближення поета до марксистського світогляду, до творчого методу радянської літератури — соціалістичного реалізму.

На початку 30-х років у свідомості М. Рильського відбувається різкий ідейно-творчий злам. Поет рішуче відрікається від позицій стороннього спостерігача і з такою ж рішучістю звертається до тем і мотивів соціалістичного будівництва.

В роки довоєнних п'ятирічок М. Рильський виявив значну творчу активність. Він видав збірник віршів «Знак терезів» (1933), поему «Марина» (1933), збірники «Київ» (1935), «Літо» (1936), «Україна» (1938), «Збір винограду» (1940). В ці роки він створив свою «Пісню про Сталіна», що здобула всенародну популярність. Всі названі твори поставили його в ряди найвидатніших радянських поетів.

В роки Великої Вітчизняної війни М. Рильський продовжував ще більш інтенсивну творчу діяльність. В цей період видані збірники віршів «За рідну землю» (1941), «Слово про рідну матір» (1942), «Світова зоря» (1942), «Світла зброя» (1942), збірник статей «Народ безсмертний» (1942), поезії «Велика година» (1943), поема «Жага» (1943), збірник «Неопалима купина» (1944) та ін.

Кращі твори поета воєнного часу були відзначені Сталінською премією.

В 1943 році він був прийнятий в ряди Комуністичної партії.

Того ж року М. Т. Рильського обрано лісним членом Академії наук Української РСР.

В 1945 році було відзначено 50-річчя з дня народження М. Рильського та 35-річчя його літературної діяльності. Уряд нагородив поета за видатні заслуги в галузі літератури орденом Леніна.

В 1946 році М. Т. Рильського сірано депутатом Верховної Ради УРСР; в 1950 та 1954 роках виборці Житомирського виборчого округу знову виявили довір'я поетові, обравши його своїм депутатом до Верховної Ради СРСР.

У післявоєнні роки вийшли збірники «Вірність» (1946), «Мости» (1948), «Братерство» (1950), «Наша сила» (1952). В 1951 році вийшла українською мовою книга його публіцистики «Братерство народів», а в 1954 — збірник публіцистики і критики «Під зорями Кремля».

В 1950 році М. Рильський вдруге відзначений Сталінською премією за переклад поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш».

За плодотворну літературну і наукову діяльність поет нагороджений, крім ордена Леніна, орденами Трудового Червоного прапора, Червоної зірки та медалями.

* * *

Дожовтнева поетична творчість М. Рильського зібрана в двох перших збірниках його лірики — «На білих островах» (1910) і «Під осінніми зорями» (1918).

Книга «На білих островах» несе на собі явні впливи учеництва і наслідувань.

Вірші цієї книжки пронизані смутком, бажанням втекти від грішної землі на білі острови, де б поет міг лишитися на самоті зі своїми.

скорботами, зі своїм хворим од кохання серцем. У цих мотивах п'ятнадцятирічного поета відчутні були не стільки реальні переживання, скільки літературні ремінісценції, переспіви українських і російських символістів з їх пессимізмом, мотивами «всесвітньої туги», втоми, острахом перед життям.

Іноді поет, бажаючи звільнитися від невластивої йому навіть за віком романтичної пози втомленої життям людини, пише: «За що я мушу сумувати? Я молодий, я жити бажаю».

Але поряд з впливом декадентської поезії у ранній творчості М. Рильського видно і сліди інших впливів, які йшли від того демократичного оточення, в якому зростав поет, — композитора М. В. Лисенка, поета М. Старицького, артистів П. Саксаганського і М. Заньковецької. Ось чому в першій книжці іноді звучать ноти любові до трудящих людей, співчуття їх тяжкій долі, любові до рідної природи.

В «Пісні», присвяченій композитору М. Лисенку, поет, звертаючись до жайворонка, говорить:

Поливись: женці схилились,
постомились
і від праці, од тяжкої
постом вірились.
Розважай же іх піснями
ти давінкими...

Не дивлячись на явно учнівський, наслідувальний характер багатьох віршів, збірник «На білих островах» все ж засвідчив неабиякий поетичний талант автора. Він проявляється у всьому — у чутті ритму, в мелодійності вірша, в багатстві поетичних інтонацій. Якщо до цього додати, що крізь кору чужих впливів все сильніше пробивалися властиві пізнішому Рильському любов до життя, до людей і природи, то легко зрозуміти, чому навіть на основі цих юнацьких спроб Леся Українка зуміла побачити в М. Рильському, так само як М. Коцюбинський в П. Тичині, небуденний поетичний талант і пророкувала йому роль свого поетичного спадкоємця.

Однак звільнитися від багатьох рис літературного декадансу, від тенденцій чистого мистецтва М. Рильському пощастило далеко не зразу. Ще довгі роки він жив у світі літературних асоціацій, будучи певним, що життя — само по собі, а поезія — сама по собі. Саме через це у збірнику віршів «Під осінніми зорями», що побачив світ в грізному 1918 році і у виданій того ж року окремою книжкою поемі-ідилії — «На узліссі» ми не знайдемо відображення подій Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Поет жив поза часом, поза епохою, відгородившись від людей і подій стосами книг, сховавшись на безлюдному узліссі, кохаючись

в романтиці минулого, насолоджуючись «чистим мистецтвом». Відрив мистецтва від життя був майже повний. За вікнами громіли грохи небувалих битв громадянської війни, лилась кров, робітники й селяни йшли на смертний бій проти своїх гнобителів, співаючи пісні, складені революційними поетами, а наш поет перебував в іншому світі, де «...Едгар По і Гете, Толстой глибокий і Гюго буйний, Петrarчині шліфовані сонети і Достоєвський грішний та святий». Поет все ще ніби залишався на своїх білих островах, і хоч вони тепер мали іншу назву, але були такі ж далекі від землі.

Таким же далеким от початків нового радянського життя був і зміст наступного збірника віршів «Синя далечінь», що вийшов у 1922 році. Збірник свідчив про те, як міцно держиться старе в новому; він був пройнятій тими ж згубними декадентськими мотивами.

Зір поета спрямований тут в синю далечінь; поет мріє про квітучу Шампань, про веселу Францію і туманний Лондон над Темзою. Образ Навзікаї змінюється образом Джоконди, вірші пересипані іменами античних поетів і героїв. І тільки однієї країни і не добачив і не ospівав поет — своєї рідної радянської української землі, яка після розрухи у неймовірних труднощах, докладаючи всіх зусиль, починала будувати нове життя.

В країні йшла бурхлива віdbудовча робота, входили в лад діючих нові заводи і шахти, організовувались перші артілі і комуни на селі, зростала радянська культура. Реальна дійсність усе частіше вlamувалась в ілюзорний світ поета.

Найбільш переконливим свідченням тих справді важливих змін, які сталися в ці роки у світогляді поета і знайшли відображення в його творах, є невеличка, але багата реалістичними деталями поема «Ганнуся» (1924). Ганнуся — це дівчина, що прийшла з села в місто і стала будівником. (Вперше з'являється в творчості М. Рильського тема праці, тема будівництва. В кращих віршах поета цього часу все відчутнішою стає життєвірджуючий настрій, бадьорий, оптимістичний тон.) Праця, любов, будування, почуття колективізму, ось які мотиви уже сповнювали «Ганнусю»:)

— Цей дім для нас росте і спіє
І в вікнах золотом горить —
З каміння дерева та мрії,
Міцної, як співуча міль...

Ганнусю! Сестри! Братя ми! —
Будинок — наш! Не твій, не мій!
Таке просте та зрозуміле, —
Гармошки італійський стрій!

Творчість М. Рильського другої половини 20-х років проходить під знаком повільного оволодіння матеріалістичним світоглядом,

методом соціалістичного реалізму. Цей процес відбувається в умовах жорстокої класової боротьби на літературному фронті, що також особливо загострюється в 1925—1930 роках. В першу чергу це була боротьба з хвильовизмом, найбільш одвертою націоналістичною диверсією в літературі.

В книгах віршів «Де сходяться дороги», «Гомін і відгомін», що вийшли в 1929 році, виразно видно, що естетичні смаки М. Рильського це зв'язують його з минулим, позначаються на політичному звучанні творів.

Але будучи суб'єктивно чесним митцем, М. Рильський прагне вирватись з цього блакитного туману, оспівати нову радянську дійсність, про це свідчить поема «Сашко» (1928—1929), присвячена боротьбі робітничого класу за перемоги Жовтня, формуванню характеру робітничого підлітка.

У поемі немало умовного, схематичного, що свідчило, як мало ще знова поет життя не з книг, а з власного досвіду. Але те, що героем поеми був обраний робітничий підліток, юнак Сашко, що поет прагнув показати нових людей, які творять нове життя, ствердити, що їх «не сто, не двісті, неподоланий океан», — було дуже важливим.

Треба мати на увазі, що питання про характер нового героя було в ті роки надзвичайно актуальним; творчі шукання М. Рильського вілображені загальний процес переходу на позиції Радянської влади і Комуністичної партії кращих представників старої інтелігенції.

Поема «Сашко» кінчається бадьорим, оптимістичним акордом, який свідчив, що М. Рильський знайшов нового героя і полюбив його. На риторичне питання «хто ж наш Сашко?» — чується відповіль, у якій вперше відчутно зазвучали ноти радянської національної гордості:

— Це я, це ми!
— А хто ж то ми?
— Любов і праця!

В кінці 20-х років поет у своїй творчості все частіше звертається до теми труда, яка так свіжо прозвучала в «Ганнусі». Поет, який любив оспіувати самоту, тепер пише про свою радісну близькість до людей, які будують новий світ.

З людьми вітаюся і весело мені,
Що з ними я і хрест і свій вінок нестиму.
Ми разом будемо змагатися і йти,
Копати золото, розводити мости,
Серед пустелі сад насаджувати зелений...
(«Пробіг автомобіль...»).

Корінні зміни, які відбулися в радянській країні, бурхливі роки першої п'ятирічки, нарешті сувора, але справедлива критика творчих позицій поета допомогли йому вийти з маленького світу інтимної лірики у великий світ боротьби за побудову соціалістичного суспільства. Поет зрозумів, що залишатися поза цим всенародним бурхливим потоком — загибель для таланту. Допомогло йому і властиве з юних літ бадьоре, оптимістичне сприйняття життя і природи.

М. Горький бачив найбільш прикметну рису радянського мистецтва в ствердженні буття, як діяння. Найціннішими у творчості М. Рильського кінця відбудового періоду є вірші, де висловлено пошану до людини праці, де звучать мотиви радості життя і молодості, в поєднанні з радістю колективної творчості:

І ти твориш з людьми і для людей
Нові міста, та арки ажурові
Над синіми проваллями будуеш!
(«Опівдні»).

Виразом різкого і крутого повороту М. Рильського, підготовлюваного майже двадцятирічним попереднім творчим шляхом, переходом його на нову ідейно-творчу платформу, була книга «Знак терезів» (1932), яка откриває по суті новий етап його поетичного розвитку.

Значну роль в цьому повороті відіграла історична постанова ЦК ВКП(б) від 23/IV 1932 року «Про перебудову літературно-художніх організацій», про що свідчить сам поет:

«23 квітня 1932 року — історична дата не тільки в літературі, а й у громадському житті. Не тільки в громадському, а й в особистому житті кожного письменника, що заслуговує на почесне ім'я радянського чи широко прагне його заслужити. Лірично кажучи: це один з тих моментів, що окрілюють, що скеровують свідомість, що примушують напружити творчі мускули... Це він, той квітень торішній, поміг мені восени здати збірку «Знак терезів», таку далеку від збірок попередніх — і «по-хорошому», здається мені, далеку...»¹.

Новий збірник відкривався двома віршами-деклараціями, — сонетом «Знак терезів» і «Декларацією обов'язків поета і громадянина». В них образно висловлена думка про те, що у всесвітньоісторичному поєдинку сил, двох систем перемога належатиме пролетаріату; думка про те, що мистецтво є зброєю робітничого класу в його боротьбі за нове життя. Приблизно в той же час цю думку висловлював і М. Бажан, кажучи, що і «рими уміють стріляти. І зважте, — на кого стріляють і б'ються із ким». («Смерть Гамлета»).

¹ «Літературна газета» від 27.IV. 1933.

В першому параграфі своєї декларації Максим Рильський писав:

Мусиш ти знати, з ким
Виступаєш у лаві,
Мусили віддати їм
Образи й тони яскраві,
Мусиш своє ім'я
Там написати ясно,—
Де мільйонне сіяє:
Клас!

Збірник «Знак терезів» відрізняється від попередніх книг перш за все своїм новим ідейним змістом, більш вольовим і активним ставленням до життя. Якщо раніше поет любив ставати у позу стороннього спостерігача, то тепер він стає воївником, він стверджує і заперечує, захищає і нападає, він зове до участі в праці та будівництві і засуджує «бокування». В циклі віршів «На тому березі» він, правда, ще в досить абстрактних образах розвінчує і клеймить буржуазну мораль, світ капіталізму, як світ соціальних протиріч, що йде до своєї загибелі.

Збірник «Знак терезів» відрізняється від попередніх книг також своєю тематикою. Мотиви будівництва нового життя свіжим вітром вриваються у вірші М. Рильського. Його нові герої — це трактористи, комбайнери, будівники. Він прагне створити образ великого вождя людства В. І. Леніна, малює поетичні портрети Шевченка, Франка, Гоголя, Бетховена, які символізують спадковий зв'язок з культурними скарбами минулих часів. Найважливіше в цьому творчому оновленні саме те, що перед духовним зором поета на весь згід постає новий герой — трудівник:

А там, на обрії, не вершик таємничий,
Ні! Будить заспаних і недолугих кличе
Брудний, замурзаний, веселий тракторист.
(«То хмарка набіжить...».)

Змінились в книжці «Знак терезів» і естетичні уподобання М. Рильського. Якщо раніше поет уявлявся йому в образі судді, який повинен безпристрасно слухати «голоси і лживі, і праві» і класти їх «на скійні терези», то тепер він стверджує, — «не жрець, не вождь, а робітник, поета справжнього імення». («На сонці ясени горять...»).

Нові вірші відрізняються від попередніх і своїм ритміко-інтонаційним ладом, своєю лексикою, строфікою. Вони менш статичні, поет рідше звертається до улюблених сонетів і октав, хоч і тепер віддає перевагу класичним розмірам. З'являється пісня і марш; вірші набувають більш різноманітної тональності. Значно обновляється лексика, — вона насичується словами нового виробничого словника — більшовики, завод, станок, комбайнери, тракторист, домни, аероплан, метал, Дніпрельстан, колектив, будівництво, — все це нове для

М. Рильського: всіх цих слів і понять не було в його попередніх книжках.

Про перебудову поета, про його перехід на нові ідейно-творчі позиції свідчила і велика поема або повість у віршах «Марина» (1927—1933), яка писалась на протязі кількох років і з приводу якої поет говорив, що це той бадьорий вітер квітня (йдеться про постанову ЦК ВКП(б), «навіяв мені гнівне закінчення «Марини».

Нахил до епічних творів був у поета і раніш. Вже у збірнику «Крізь бурю і сніг» було вміщено дві поеми — «Чумаки» та «Крізь бурю і сніг», у збірнику «Де сходяться дороги» надрукована поема «Сашко». Новим кроком в епічному жанрі була «Марина». Змістом поеми є життєва трагедія дівчини-кріпачки Марини; поет має її злигодні і поневіряння, поступове нарощання в її душі ненависті до панів і гнобителів.

Панський попихач Кутернога розшукає красуню-кріпачку і привів її в гарем до пана Пшемисловського. Марина кохає машталіра Марка Небабу і втікає з ним з неволі. Втікачів наздоганяють, і молодий панич Генріх вбиває Марка. Знову вона у ненависному дворі Пшемисловського, де нею вже цікавиться не тільки Генріх, але й сусідський панич Мар'ян. Мар'ян викрадає Марину, а згодом продає її шляхтичеві Замітальському, в якого вона стає актрисою кріпосного театру. Однієї ночі вона підпалає будинок Замітальського. Із мучениці Марина стає месницею:

Стойть вона, заціпивши уста.
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не зляканна, заплакана дитина,—
Грім! Гнів! Покара! — месница Марина.

Малюючи похмурі картини життя народу в епоху кріпосництва, М. Рильський виступає проти іdealізації старовини. В пролозі-присвяті він підкреслює, що змалював сумне життя кріпачки-дівчини «не для плачу та ніжного виття, не для розваги, нè для марнослів'я...»

Ні, щоб сказати: глянь в останній раз,
На сон тяжкий, на давнє безголів'я
І йди тверда, незламна як алмаз...
Раліпська, вільна трудівнице-жінко. —

Такий висновок з картин і образів, розгорнених в «Марині».

Лірика М. Рильського з кожним роком, з кожною новою книжкою наповнюється новим змістом, продиктованим новизною та багатством радянської дійсності, активним втручанням поета в життя.

Почуття нового — одна з найприкметніших рис всякого таланту. Збірник віршів «Київ» (1935) свідчить про уміння поета по-новому сприймати давнє знайоме і звичне. Проживши усе свідоме життя у Києві, Рильський зумів побачити і показати сутність того нового,

що приніс у Київ соціалістичний лад, і перш за все нових людей, нові відносини між ними, основані на колективізмі і гуманізмі; він оспівав значення Києва як державного і культурного центра, столиці Радянської України. Поет бачить у Києві нову красу, яку творить народ під керівництвом Комуністичної партії. Краса природи, архітектурні пам'ятники, нове обличчя наших міст — все це лише деталі того загального, що становить наріжний камінь радянської ідеології — дружби народів. Саме через це окремі струмки радянського життя зливаються в один життєдайний потік, який

Приплів одним шляхом з Батумі і з Москвою
в розлогий океан, що звуть соціалізм.
 («На березі»).

Віками стояли в центрі Києва «золоті ворота». Образ золотих воріт завжди був улюбленим образом українських націоналістів, які робили його символом непорушності і незмінності поняття України. Рильський наповнив цей традиційний образ новим змістом, показуючи, що тільки радянська епоха, тільки більшовики розкрили українському народові золоті ворота у прекрасне майбутнє:

І вже на березі Дніпра-ріки
Не днів минулих туга і скорбота,
Ні, у прийдешнє золоті ворота.
Хто ж це зробив?
 Іх звуть більшовики.
 («Золоті ворота»).

У збірці «Київ» вперше у нашій поезії дано широкий і вірний образ столиці Радянської України.

В збірці «Літо» і в наступних книжках цього часу — «Україна» (1938), «Збір винограду» (1940) — все більше місце займають реалістичні образи людей соціалістичної епохи, починаючи від образів Леніна і Сталіна і кінчаючи портретами простих скромних рядових трудівників, — жінки — голови сільради, старого дідуся-винахідника, хлопчика-пастуха, «який водитиме у далеч незабаром бадьорі гомінливі поїзди», п'яти- сотенніці Марії Демченко, яка ставить трудові рекорди на бурякових плантаціях колгоспу. («Голова сільради», «Чотири вірші», «На буряках»).

Ці образи, ці живі картини мали принципове значення, бо свідчили про зростання реалістичних тенденцій у творчості поета, про розсування рамок інтимної лірики, про вихід її за межі свого «я», про збільшення уваги до нової свідомості і гідності радянської людини.

Лірика М. Рильського не тільки збагачується новими темами і мотивами, а стає різноманітнішою і за своїми образо-словесними формами і ритміко-інтонаційними засобами.

Під впливом класиків і насамперед О. С. Пушкіна, якого поет любовно і майстерно перекладав у цей час, його вірш набуває уже не неокласичної, а справді класичної чіткості, виразності, багатства реалістичних деталей, злитності думки і почуття.

Таким є, наприклад, вірш «Ми збирали з сином на землі каштани»:

Ми збирали з сином на землі каштани,
Ми дивились довго, як хмаринка тане,
Як хмаринка тане, як синіє синь,
Як колишнє вітер струни павутинь.
Я казав синкові, що цвіте Вкраїна,
Бо вона країна у Країні Рад, —
І пливла у далеч біла павутина,
І сміялось небо, як блакитний сад.

Ми бачимо, як поет за допомогою найпростіших художніх засобів (цвіте Вкраїна, сміялось небо, блакитний сад) досягає відчуття чудової повноти життя, художньої гармонії.

Все частіше і з більшим успіхом підходить М. Рильський до теми художнього відтворення керівної ролі Комуністичної партії, до зображення комуністів. Від дешо плакатного малюнка В. І. Леніна у книзі «Знак терезів» до публіцистично загострених віршів «Народам радянської землі», «Сталіну», «Народам світу» лежить шлях розвитку громадської лірики поета. Особливо багато уваги віддає він створенню образу індустриально-колгоспної України, невід'ємної частини Радянського Союзу. Цим віршам властивий історизм; поет вдало пов'язує сучасне з минулим. У розділі до колективної поеми «Україна» він пише про тяжке минуле українського народу, про щастя, яке він завоював у сім'ї братніх народів, — і тема патріотизму цілком природно зливається з темою партії. Це завдяки партії відійшли в минуле і ніколи вже не повернуться тяжкі страждання і лихо:

Встає в селі, встає у місті
Нова людина. Гордий вік
Вінчає слово більшовик.

У цьому вірші М. Рильський своєрідно продовжив мотиви поеми В. Сосюри «Дніпрельстан», малюючи країну на новому етапі її життя і історичних перемог.

Серед патріотичної лірики поета особливі місце займають вірші «Журавлі», «Моя батьківщина». В образі журавлиногого ключа, який сміливо врізається в повітря, втілено суттєву рису нашої епохи — ясність мети, жадобу обрійв, непереможну волю. У вершині кута «летить одважний мудрий проводир» — «знає всяк свою мету й дорогу», — в усіх деталях цієї розгорненої алегорії підкреслено морально-політичну єдність радянського народу.

В ці роки був створений і вірш «Моя батьківщина», що став уже хрестоматійним. В узагальнених образах цього вірша поет вдало втілив

Характерні риси нашої Радянської батьківщини. Завдяки багатству образних деталей риторичний пафос вірша цілком себе виправдує, а весь вірш сприймається як стислий вираз зростання і величі батьківщини, як натхненний гімн незламній дружбі народів:

Моя батьківщина — Мічуріна сад
І Горького слово високе,
Моя батьківщина не знає — «назад!»
Вперед її кроки.
...Цвіте Казахстан, Закавказзя і Дін,
Росія цвіте і Вкраїна...
Союз непоборний радянських країн —
Моя батьківщина.

В умовах передвоєнного передгроззя особливе значення мало виховання народу в дусі патріотизму, віри в свої сили, мужності, готовності до оборони. Так поет настроював і сам себе і своїх читачів. Ще в 1935 році у вірші з циклу «Золоті ворота» він висловлював бажання «як зайдається на війну в найвищу вдарити струну». У книжці ж «Збір винограду» основний пафос — заклик до оборони країни.

Найважливіше місце в ній займають сповнені громадського пафосу вірші «Народам світу», «Народам радянської країни» і «Моїй Україні». З запалом радянського патріота, в умовах уже фактично розв'язаної гітлерівським фашизмом війни, М. Рильський картає тих, хто спекулює життям і спокоєм народів, тих, що «сіють бурю, кривду жнуть», «хто святить ладаном церков, грабіж і кражу, кривду й кров, сумирні заливає морями чорної війни», тобто сили світового імперіалізму.

Хто підіймає рід на рід
І племена на племена?
Чий бог — це торг, чий храм — війна?
Чи довго вам терпіти їх,
Ту зграю ситих і глухих... —

запитує він і закликає трудящих світу «на пана повернути штик».

Ще виразніше ідея інтернаціоналізму висловлена у вірші «Народам радянської землі». Поет всю міць свого слова обрушує на тих, «що розбрать сіють поміж націй, щоб легше їх держать в ярмі», тобто проти імперіалістичних хижаків та їхніх посіпак з табору буржуазних націоналістів. Як і в багатьох інших віршах, М. Рильський звертається до прогресивних традицій єднання народів, насамперед українського і російського, в минулому:

Хіба до Разіна Степана
Не йшли вкраїнські бідарі.
• • • • •
Хіба забулось, що за гратегії
Нас ворог спільній посылав,
Що Чернишевському, як брату,
Шевченко руку подавав?

Поет закликав радянські народи стати дружними рядами проти розбійних ворогів. Цей пафос, цей заклик трибуна був співзвучний настроям радянського народу і особливо придався самому поетові у майбутньому — в часи Вітчизняної війни.

Найважливішим свідченням ідейного зростання М. Рильського напередодні війни є його усвідомлення творчих сил народу, як творця історії. Це знаходило вираз і в тематиці, де все більше уваги приділялось змалюванню портретів і типів людей з народу, представників української соціалістичної нації і інших націй; це виявлялось і в увазі до героїчної історії свого народу, до його волелюбних і визвольних традицій, що особливо виразно видно у розділі колективної поеми «Іван Голота» («Іван Голота і Тарас Шевченко»), це нарешті знаходило вираз у художніх засобах, у мові, яка все більше позбавлялась естетичної вишуканості і наближалась до гнівного, різкого і виразного Шевченкового слова, а все разом складало ту висхідну лінію, яка вела поета до справжньої народності.

* * *

Роки Великої Вітчизняної війни стали новим етапом у творчому розвитку Максима Рильського. В ці роки він працював дуже інтенсивно, написав біля десятка книг ліричних віршів, поем, публіцистики. В роки війни М. Рильський, лишаючись ліриком, одночасно стає трибуном; громадські мотиви в його віршах займають панівне місце. Усіх його кращих творах голосно чується любов до своєї тимчасово загарбаної фашистами Вітчизни, ненависть до загарбників, заклик до помсти. Тверда віра в остаточну перемогу над чорними силами фашизму надихає його на створення все нових і нових віршів і пісень. Дружба народів, як основа могутності радянської країни, як рушійна сила нашого розвитку є провідним мотивом творчості М. Рильського цих літ.

Поет звертається зі своїм гарячим патріотичним словом до радянських воїнів на фронті, до робітників тилу, ганьбить фашистських поневолювачів і буржуазно-націоналістичних іуд-зрадників. — Не скорити гітлерівському зброду талановитий народ України, який разом з усіма радянськими людьми піднявся на захист своєї волі і незалежності! Запорукою цьому — єдність і дружба з російським народом, з яким з'єдналась Україна ще триста літ тому, завдяки мудрій, далекоглядній політиці Богдана Хмельницького, запорукою цьому — всі народи Радянського Союзу, що становлять незліченну «променисту рать».

Виступаючи проти тричі проклятих українських буржуазних націоналістів, які намагалися відірвати український народ від інших народів радянської землі і продати його в рабство гітлерівцям, поет зі всією силою пристрасті говорить про свою патріотичну любов до українського народу і тавреє гнівними словами ворогів і запроданців:

Я син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,
Ви всі, що Каїна горить на вас печать?
Отчизни іншої нема в нас і не буде,
Ми кров'ю матері не вмієм торгувать.
(«Я син Країни Рад»).

Почуттям гарячої любові до Вітчизни, закликом до відсічі і помсти пройнятий вірш «Бійцям Південного фронту», так само характерний активним вторгненням в життя, прямим звертанням до читача зі словами заклику і переконання. Перегукуючись з відомими словами Гоголя про любов до Вітчизни, до товаришів по зброї, поет говорить, що можна розчаруватись в дружбі, можна розлюбити дружину, але недостойний імені людини той, хто забуде Вітчизну.

Але піддам того наразі,
Прокльоном вічним проклену,
Хто рідний край у горі й тузі
Забуде хоч на мить одну.

Цей вірш, вміщений у фронтовій газеті, знайшов гарячий відгук у серцях бійців і викликав десятки віршованіх послань-відповідей поету від солдатів Радянської Армії.

Велике випробування принесла війна нашим людям. Багато було горя і страждань і на фронті, і в тилу. Але М. Рильський, як і інші наші поети, не став співцем скорботи і печалі. Життєстверджуючі мотиви, віра в перемогу відчуваються у всіх його найкращих творах періоду війни. Чи звертається він до Москви, чи до рідної України, чи кладе скромні квіти на передчасну могилу Янки Купали, чи звертається з посланням до друзів- поляків, — скрізь звучать мужні ноти, віра в те, що ворог буде розбитий, що знову щастя і радість ввійде в кожну світлицю, і знову зацвіте радянська земля:

Настане день, настане час —
І розіллиться знов медами
Земля, що освітив Тарас
Своїми муками-ділами.
(«Слово про рідну матір»).

У таких віршах, як «Ленінград», «Москва», «Янці Купалі», «Друзям по Союзу», поет оспівує нерозривну дружбу радянських людей всіх національностей, перевірену і загартовану у битвах Вітчизняної війни. Особливо виразно патріотичні почуття виражені у вірші «Москва», яку поет називає «серцем народів, мозком землі». З Москвою зв'язані

у радянської людини найкращі спогади і почуття. У ті дні, коли ворог рвався до Москви, коли на підступах до столиці точилися запеклі бої, поет висловлює тверду певність у нашій перемозі:

Хай же наш клич на поля снігові
Лине, єднає родину велику,
Хай усі люди почують живі,
Шо не упасти ніколи Москві,
Нашому серцю не вмерти довіну!
(«Москва»).

Багатовіковій дружбі українського народу з російським присвячені вірші «Пам'ятник Богдана» (1942), «Переяславська Рада» (1944), в яких уславляється велике братство, починаючи з того моменту, коли Богдан на великій Переяславській Раді показав булавою на північний Схід, на Москву:

Однокровному народу
Наш народ подав правицю
На єднання, на помогу,
На погибель ворогам.
(«Переяславська Рада»).

Ці пройняті благородною патріотичною ідеєю, досконалі за формою вірші знаходили гарячий відгук у серцях читачів. Вони становлять найкращі сторінки творчості поета періоду війни. За кращі свої поезії цих літ М. Рильський був удостоєний Сталінської премії першого ступеня.

Але були в М. Рильського в цей період і інші твори, в яких патріотична тема не знаходила високохудожнього втілення, в яких відчувалися фальшиві ноти. До них належить і перша редакція популярного в часи війни вірша «Слово про рідну матір». Недоліки вірша полягають в тому, що Україна в цьому вірші представала без зв'язку з усією багатонаціональною радянською землею, нашою спільною матір'ю. У змалюванні України, багатою подіями її історії, М. Рильський знайшов яскраві слова лише для минулого, а про радянський період в історії України обмовився одним рядком. В такому програмному вірші, яким було «Слово про рідну матір», навіть не згадано про керівну силу в житті радянського суспільства — про Комуністичну партію, не розкрита в художніх образах дружба українського народу з російським і іншими народами Радянського Союзу, що була запорукою перемоги над фашизмом. Не дивно, що образ України виявився викривленим, і тому вірш змогли використати вороги нашої Батьківщини українсько-німецькі націоналісти. Під впливом гострої критики М. Рильський згодом віправив цей вірш, посилив його ідейне звучання.

Не уник подібних помилок М. Рильський і в інших своїх творах цього періоду — в поемах «Жага» та «Мандрівка в молодість», в автобіографічному нарисі «З давніх літ».

Причиною цих помилок і збочень було те, що поет через слабість критичної думки на Україні, через відсутність критики, певний час жив у атмосфері захвалювання.

Постанова ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленінград», наступні рішення партії з питань літератури і мистецтва, а також гостра критика буржуазно-націоналістичних рецидивів, ідеалістичних поглядів у творчості М. Рильського благотворно подіяли на поета. Під впливом громадської думки він чесно і мужньо визнав свої значні помилки і став на шлях їх переборення і творчого виправлення. Цей перелом відбувся уже після пленуму Спілки радянських письменників України в 1947 році, на якому були піддані суворій критиці рецидиви буржуазного націоналізму у творчості ряду українських письменників, в тому числі й М. Рильського.

В книжці віршів «Мости» (1948) проявились кращі якості обдарування поета. Звучність, мелодійність вірша, чудова мова, багата лексика, — все це було поставлено на службу найактуальнішому політичному і поетичному змістові. Провідну ідею книжки — торжество комунізму — поет стверджує не тільки картинами з життя радянської країни, але й змалюванням країн народної демократії, де йому довелось побувати після війни. Кращі вірші книги пройняті чуттям радянської національної гордості. Поет власними очима побачив, що його радянська Вітчизна виступає перед усім світом як носій нової загальнолюдської моралі, як прародоносець великих ідей комунізму. Кращі вірші збірки позначені конкретністю образів, емоційністю тону.

Саме підвищенням емоційності, тобто щирості і безпосередності чуття, характеризуються кращі вірші наступної книги віршів «Братерство» (1950). Вихід цієї книги збігається з 40-річчям поетичної діяльності М. Рильського. Основним ідейним мотивом цієї книги є утвердження патріотичних почуттів, сили і могутності радянського ладу, оспівування великого прагнення народів до миру.

— Ти створив чудеса у будівництві нового життя, — говорить поет, звертаючись до радянського народу у вірші «Слово письменника», — але найбільше чудо ти утворив з самим собою:

Які ти винкував серця,
Які зростив ти волі!
З якою гордістю лиця
Ідеш в народів колі,
Ти годен імені творця,
Твої дороги без кінця
Горять на видноколі,—

такий поетичний вираз знаходить думка про народ, як основну рушійну силу історії.

Зв'язок нинішніх славних справ з традиціями наших предків, велика повага до культурних скарбів минулого — одна з постійних тем М. Рильського. Продовжуючи портретну галерею великих митців минулого, почату ще в тридцятих роках, у збірнику «Знак терезів», поет вміщує в новій книжці кілька портретів і ескізів видатних майстрів слова — Пушкіна, Шевченка, Котляревського, Заньковецької.

У нових книжках слід відзначити наполегливі шукання поета в алузі інтимної лірики.

Ряд віршів інтимного змісту («Нащадок», «Не бійся смутку», «Ненасна зоря», «Голуби над Москвою») відображають любов поета до життя, радість творення, настрої бадьорості, душевного здоров'я, жадібної уваги до найтонших, найскладніших людських почуттів і переживань. Наша велика країна, її люди освітлюють незгасимою зорею сьогоднішній день поета, відсугаючи думки про старість. Тому не пісні старості і згасання, а пісні молодості, буйня виходять з-під пера поета на шостому десятку літ його життя:

Радій же, серце! До останку пий,
Життя людського пінистий напій,
Палай з людьми жагою однію.
(«Ненасна зоря»).

Важливо зазначити, що цю лінію інтимної лірики М. Рильський продовжує і в наступній збірці «Наша сила» (1952) у циклі «Пізні слова»ї. Так звані інтимні мотиви постають на широкому суспільному фоні: переживання і почуття поета гармоніють з думками і почуттями багатьох радянських людей. У нашій країні, в радянській дійсності незмірно розсунулись межі особистого, інтимного, а разом з тим і діапазон тем і мотивів ліричної поезії.

Найбільшої поетичної сили досягає поет в післявоєнних збірниках у виразі громадських почуттів нашого народу, зокрема у творах на тему боротьби за мир. У загальному хорі українських поетів, які віддали багато уваги змалюванню цього могутнього руху сучасності, слово М. Рильського звучить виразно і сильно.

Тема боротьби за мир у М. Рильського цілком закономірно поєднується з темою дружби народів. Заявивши себе ще в довоєнний час палким співцем дружби народів, поет і в післявоєнний час наполегливо розробляє цю тему, тим більш, що життя дає щоразу більше матеріалу для її художнього втілення. Тема дружби народів набуває у М. Рильського все нових відтінків і нюансів у творах за мир.

Ми вже говорили, що найчастіше ця тема реалізується у віршах, присвячених життю братніх народів. У книжці «Наша сила» вміщено

цикл віршів «У молодій Польщі», а в збірці «Ранок нашої Вітчизни»— цикли віршів «Подорож на Закарпаття» та «Миргородські записи». Ряд віршів присвячено Білорусії, письменникам братніх республік — Маяковському, Якубу Коласу, Давиду Гурамішвілі, Петрові Павленкові та іншим.

Пильну увагу поета привертала мужня боротьба корейського народу. Серед віршів, в яких тема дружби народів нерозривно поєднана з темою боротьби за мир, можна назвати вірш «Братові-корейцеві».

Серед останніх віршів М. Рильського більшість породжено безпосереднім спостереженням, стиканням з дійсністю, благородним прагненням більше бачити, давати у творах нові образи людей, нові картини дійсності. Ось чому, поминаючи конкретні недоліки, окремі невдалі образи, слід привітати вірші «Степ», цикли «Подорож» і «Подорож на Закарпаття».

Під впливом животворної радянської дійсності, щоденних подвигів нашого народу, натхненого партією, у М. Рильського все частіше з'являються вірші, у яких він славить партію, як керівну і спрямовуючу силу радянського ладу («Партії», «Слово про партію», «Навколо ЦК свої згуртуймо лави»).

Закінчуючи розгляд творчості М. Рильського останніми збірками його поезій, ми певні того, що вони далеко не останні, бо поет перебуває в розквіті поетичних сил, щораз додаючи нові художні цінності до тих поетичних надбань, які мав раніше.

* * *

Індивідуальний стиль М. Рильського весь час удосконалюється і розвивається. Стиль представника соціалістичного реалізму, поета радянської епохи М. Рильського далекий від стилю Рильського «неокласика».

Особливістю його індивідуального стилю є багатство ритміко-інтонаційних ходів, виключна мелодійність, музичність вірша, які проявляються переважно в канонічних розмірах — ямбах, хореях, трьохскладових розмірах, яким він уміє надати свої власні інтонації.

Особливо великим майстром проявив себе М. Рильський у галузі строфіки. Тут йому немає рівних. У «поетичному господарстві» Рильського можна знайти всю гаму строфічних побудов, починаючи з дворядкової строфи, терцета і терцини, кінчаючи найскладнішими строфами — сонетом, октавою, онегінською строфою, причому поет у своїх поемах, циклах і віршах дав цілий ряд власних, оригінальних строфічних побудов. В останніх збірках поет все рідше і рідше звертається до колись улюблених ним форм сонета або октави, шукаючи нових,

більш динамічних ритмів і різноманітних строф для передачі нового змісту.

Багатство поетичних тропів — метафор, символів, алгорій, а також епітетів, порівнянь — поєднується з багатством фразеології, з майстерним володінням поетичним синтаксисом. Особливо цінною властивістю М. Рильського є постійне оновлення поетичного словника, насичення його словами щоденного вжитку, уміння надати поетичногозвучання словам «низького стилю».

Всі ці позитивні властивості його поетики надають віршам М. Рильського ту воїстину класичну прозорість і простоту виразу, яка сприяє дохідливості його віршів, розумінню їх найширшими народними масами. Цим зумовлюється і популярність поезії М. Рильського далеко за межами Радянської України. За відомостями Всесоюзної книжкової палати, твори М. Рильського за 25 літ вийшли 53 виданнями загальним тиражем понад 800 тисяч екземплярів, кількома мовами; з них лише українською мовою біля 500 тисяч книг.

Поетична творчість М. Рильського є головним, але не єдиним виразом його творчої натури. Він відомий також як першокласний перекладач, що злагодив українську культуру прекрасними перекладами класиків і кращих творів багатонаціональної радянської літератури.

М. Рильський переклав українською мовою два найвизначніші твори класичної поезії — «Євгеній Онегін» О. С. Пушкіна і «Пан Тадеуш» А. Міцкевича. Йому ж належить один з кращих перекладів українською мовою «Слова о полку Ігоревім», кращих ліричних віршів Крилова, Грибоєдова, Пушкіна, Лермонтова, Некрасова. Переклади російських класиків мали значний вплив і на удосконалення поетичної майстерності М. Рильського.

Перекладницький манері М. Рильського властиве глибоке проникнення в суть творчої індивідуальності перекладуваного поета, а звідси й точність у відтворенні духу і стилю оригіналу, багатство мови, винахідливість у передачі трудних місць, відсутність безкрилого копіювання. Його переклади завжди зберігають значення самостійних художніх зразків, збагачуючи скарбницю української художньої літератури.

Не можна не відзначити плодотворної роботи щодо перекладанню та редактуванню перекладів на українську мову найвидатніших радянських поетів російського та інших братніх народів. Рильському належать переклади багатьох віршів М. Тихонова, М. Свєтлова, М. Ісааковського, Я. Купали, Я. Коласа, Я. Судрабкална, Ісаакяна, Джамбула та багатьох інших.

Про широчінні літературних і наукових інтересів М. Рильського свідчать і книги його публіцистичних та критичних статей — «Дружба

народів» (1951), що вийшла до декади українського мистецтва та літератури в Москві, та «Під зорями Кремля» (1953). В цих книгах відображеня велика робота, яку веде поет, відстоюючи справу миру, пропагуючи ідею дружби народів. Все нові й нові книги, що виходять з-під його пера, говорять про невичерпні запаси творчої енергії, про те відчуття вічної молодості, яку дає своїм митцям велична епоха будівництва комунізму.

Степан Крижанівський

ПІСНЯ

M. B. Лисенкові.

Вийся, жайворонку, вийся
Над полями,
Розважай людськую тугу
Ти піснями.

В небі чистім і прозорім
Сонце сяє,
Наче в морі, в жовтім житі
Хвиля грає.

Подивись: женці схилились,
Потомились
І від праці, од тяжкої
Потом вкриились.

Розважай же їх піснями
Ти дзвінкими...
Вийся, жайворонку, вийся
Все над ними!..

* * *

Спи в своїй білій постелі!
Вітер берези смутні
Хилить в солодкій дрімоті,
В тихому сні.

Шепче осика незмінно,
Місяць мовчить в вишині...
Хай тобі щастя присниться
В тихому сні!

* * *

Гей, удармо в струни, браття,
В золотії,
Розпалімо знов багаття
З іскр надій...

Гей, удармо в струни знову,
Заспіваймо,
А лихе вороже слово
Занехаймо.

Хай сміються з нас, глузують —
Нам байдуже,
Бо замовкнуть, як почують
Слово дуже.

Вдармо ж в струни разом, браття,
В золотії,
Розпалімо знов багаття
З іскр надій!

* * *

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш,—
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш...

* * *

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

* * *

Цвітуть бузки, садок біліє
І тихо ронить пелюстки.
Напівзабуте знову мріє,
Як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
Колише теплу блакить,
І на землі гойдає трави,
І затихає, ѹ знов шумить,

І раптом схоплює на крила
Хвилясті співи журавлів,—
І давня казка, вічно мила,
Зринає крізь хвилястий спів.

* * *

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля;
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже ѹ любов доспіла під промінням
теплим
І її зірвали радісні уста,—
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє.
Вміє розставатись той, хто вмів любить.

* * *

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.

Вона — не тільки тема віршу
Або картини,—
В ній є висоти незмірні
І святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним —
Живим поетом!

* * *

Вже червоніють помідори
І ходить осінь по траві.
Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі?

Високі айстри, небо синє,
Твій погляд милий і ясний...
Це все було в чужій країні,
Але не знаю я, в якій.

Шо з того, що осіннім чарам
Прийде кінець? Але в цю мить
Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить,

І гнеться дерево від плоду,
І не страшний, моє дитя,
Нам час останнього походу
Без вороття — без вороття!

Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

* * *

Цвітуть бузки, садок біліє
І тихо ронить пелюстки.
Напівзабуте знову mrіє,
Як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
Колише теплую блакить,
І на землі гойдає трави,
І затихає, ѹ знов шумить,

І раптом схоплює на крила
Хвилясті співи журавлів,—
І давня казка, вічно мила,
Зрінає крізь хвилястий спів.

* * *

Звивається, мов змій.

Верби зелена гілка,
Як пальмове гілля.
Співає перепілка,
Пручається земля.

В селі моєму топлять:
Ясні дими стоять,
І пахощі картоплі
Дітвору веселять.

І дівчина, як парус,
Махнула рукавом...
Нема моєї пари
В селі і за селом!

* * *

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.

Вона — не тільки тема віршу
Або картини,—
В ній є висоти незмірні
Й святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним —
Живим поетом!

* * *

Вже червоніють помідори
І ходить осінь по траві.
Веселі одягами чуджізги, —
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш,—
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш...

* * *

Поле чорніє. Проходять хмари,
Галпують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

На порозі гість веселий —
Дощ блакитний, весняний...
Хто постелю нам постеле
У світлиці запашній?

Хто під вогке рокотання
Миших крапель по шибках
Нагадає про кохання
Дивним огником в очах?

Хто? Як зветься? Як сміється?
Як цілує? І кого?
Чи до серця пригорнеметься
До забутого мого?

1919 р.

Я молодий і чистий,—
Як вічність молодий,
Дорога колосиста
Звивається, мов змій.

Верби зелена гілка,
Як пальмове гілля.
Співає перепілка,
Пручається земля.

В селі моєму топлять:
Ясні дими стоять,
І пахощі картоплі
Дітвому веселять.

І дівчина, як парус,
Махнула рукавом...
Нема моєї пари
В селі і за селом!

Вона за морем синім,
За бором за старим,
Вона зрідні пустиням
Та бурям степовим.

28 липня 1922 р.

* * *

Осінь ходить, яблука золотить.
Я приїхав у незнаний край.
— Чужоземко молодая, хто ти?
— Одгадай.

— Чужоземко, дай води напитись!
— У воді любовне є дання.—
Я рушницю почепив на віти,
Я до бука прив'язав коня.

Я дивлюся в вічі — і скорботи
Листя опада на дно душі.
Щастя ходить і серця золотить,
І в знемозі клонить комиші.

28 липня 1922 р.

* * *

Поете! Будь собі суддею,
І в ночі тьми і самоти
Спинись над власною душою,
І певний суд вчини над нею,
І осуди, і не прости.

Устануть свідки темноокі
Зо дна поблідлої душі,—
І скажеш їй: у світ широкий
Іди, не знаючи про спокій,
І, согрішивши, не гріши.

1922 р.

* * *

Війнулася фіранка на вікні,
Рожевим сяйвом спалахнувши раптом,
І вітер у вечірній тишині
Побіг по вулиці за синім клаптем.

Там, за вікном, схилився над столом
Дівочий тихий, променистий профіль,
А серед площі дивляться на дом
Старі знайомі: Фавст і Мефістофель.

Собор послався тінню по землі,
Під ним коти снують, немов примари,
І круглоокий сичик на шпилі
Ім посилає безнадійні чари.

Плащі в пилу, ступіли леза шпаг,
Бажання розгубилися в завії,
Та дивляться, з надією в очах,
Як молода фіранка рожевіє.

1922 р.

ГАННУСЯ

I

Переходила крижинами,
Не махнула рукавом...
(Сон з очима соколиними
За примурженим вікном.)

Ані зустрічі, ні проводу,
Без мети і навмання...
Тільки сум веде за поводи
Ніч, як сивого коня.

Через кригу переходила,
Не хилилась, як трава.
Слізоньками заскородила
Непроказані слова.

Полетіла комашиною
Од родимої землі.
Стала хустка в білім інєї
Розпліватися в імлі.

II

Під небом соковитим і дзвінким,
Де ходить вітер теплий і рум'яний,
Вони будують променистий дім —
Такі прості — замурзані — титани.

Перелітає щиглик. Горобці
В хмизу густому підімають галас.
Ганнусю з бідним узликом в руці!
Давно ти ясно так не усміхалась.

Вони будують. Гомонять пилки,
І мулярі, зап'яті фартухами,
Мов граючись, веселі цеглинки
Перекидають вірними руками.

І в хаосі розкиданих стовпів,
Серед шалівок, каменю та глини
Зринає віщий і міцний порив,
Мов весняне ячання лебедине.

Підгострюючи гембля, дід Мартин
Розказує щось плутано-безкрає —
І раптом серед мулярів один
Ганнусі в вічі просто зазирає.

Високий, рівний. Селезень густий.
Як оком кине — бідне серце в'яне.
В його гармошці італійський стрій,
А голос — вітер теплий і рум'яний.

III

Вечорами по тиші безкрайї
Тіні ходять, шумлять голоси.
Шовк твоєї, Ганнусю, коси
Домовик уночі розплітає.

Хтось приходить, іде, шелестить.
І Рябко нашорошує уші.
— Цить, Рябчику, цить!
Весна заколисує душі.

IV

У Ганнусі з маленької ніжки
Не спаде на траву черевик...
...Натягає рожевій віжки
В небі ранній візник.

Знов робота, кипіння, тесання,
Виростає, всміхається дім,—
І змішались лайки та кохання
Під наметом умито-дзвінким.

V

— Цей дім для нас росте і спіє,
І в вікнах золотом горить —
З каміння, дерева та мрії
Міцної, як співуча мідь.

Ганнусю! Вийдемо по сходах
І гляньмо вниз і навколо!
Пливуть човни на вольних водах,
І зеленіють береги.

В полях плуги, іржання коней
І голоси плугатарів,—
І, наче моря дух солоний,
Жагучий вітер надлетів.

Чорніє дим, і шум стокротний,
І димарів суворий ряд,—
І тчуться снігові полотна
Для наших змучених дівчат.

Ганнусю! Сестри! Браття міле!
Будинок — наш! Не твій, не мій!
Таке просте та зрозуміле,—
Гармошки італійський стрій.

1923—1924 pp.

* * *

Слід копитів занéсло сивим димом,
Упав сучок, мов лапа снігова,
І вітром невловимим і незримим
Гойдає омертвілі дерева.

І тіні переходять під скрипіння
Старих осик у льдовій корі,
І все життя здається тільки тінню,
І раптом — іскор налітає рій.

То поїзд лине з гуркотом і свистом,
Червоним оком блискає на сніг...
Кому ж повірить? Іскрам золотистим
Чи сивині осик, осик глухих?

1924 р.

* * *

Як мисливець обережний,
Звіробійник довголітній,
Посивілий слідопит
Прилягає теплим ухом —
Щоб почути шум далекий —
До ласкавої землі,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси життя людського,
Нові ритми уловляй,
І розбіжні, вільні хвилі;
Хаос ліній, дим шукання
В панцир мислі одягни.

Так, як лікар мудру руку
Покладе на пульс дитині,
І в бурхани хворих живіл
Бачить над усім незримий
Поєдинок невловимий
Поміж смертю та життям,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси і лживі, й праві,
Темний гріх і світлий сміх,
І клади не як Феміда,
А з розкритими очима
На спокійні терези.

* * *

Тріпоче сокір, сріблом потемнілим
Знімаючись у вогку височинъ —
І любо впасті на зелену тінь
Натрудженим і наболілим тілом.

Доми, давно порівняні до скринь,
Людські слова з їх розмахом несмілим...
Дай, серце, волю нетерплячим крилам,
Затріпочи, розвійся і полинь!

А серце так: ти ж той листок єдиний
На гілці всеземної деревини,
Ти ж тільки частка, лінія одна!

Зумій же чутъ, як переходятъ соки
Крізь дерево плодюче та високе,
Спізнай, яка у цілім глибина!

* * *

Запахла осінь в'ялим тютюном
Та яблуками, та тонким туманом,
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зоріють за одчиненим вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає. І пощо ж весна нам,
Коли ми тихі та дозрілі станем,
І вкриє мудрість голову сріблом?

Бери сакви і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибінь
На взліссях, де медово спіють дині!

Учися чистоти і простоти
І, стопчуочи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

ЖОРСТОКІСТЬ

Я сарни вислідив у тихій полонині.
Уже — співучий дар жорстокої богині —
Лежить тонка стріла на тетиві міцній.
Хвилина — і порве ранковий супокій
Змійний свист її. І прямо в тепле м'ясо
Вона затопиться розлючено і ласо.

ЛОВЦІ

Є ї досі люди: — вітер і ліси
Одбилися у їх очах жорстоких,
В них перегукуються голоси,
Загублені у давніх, сивих роках.

Схилившися на конях огняних,
Що на боках несуть палючі тавра,
Женутсья по заметах снігових,
Нагадуючи п'яного кентавра.

І кінський піт, як божеський напій,
Голодні ніздрі палить і лоскоче,
І голе серце в темряві сліпій
Темніше од завіяної ночі.

Підвівши штуцер грізний і слизыкий,
На мушку ловлять гнівну ведмедицю,
І м'язи загорілої руки
Спокійно тиснуть непохитну крищо.

Коли весною кулик лісовий
Пливе, як тінь, через безумні віти,
Вони очима круглими сови
Його чатують, щоб огнем зустріти.

Спадає осінь, як димчастий сніг,
І гостро пахне листя недогниле,—
Ловець, піднявши голосний батіг,
Спуска хортів на поле пожовтіле.

Все дише, б'ється, гомонить, іде.
Він любить рибу, звірину і птицю,—
І, люблячи, без жалю підійме
Свою холодну і тверду рушницю.

ДОЩ

Благодатний, довгожданий,
Дивним сяйвом осіяний,
Золотий вечірній гість
Впав бадьоро, свіжко, дзвінко
На закурені будинки
Зголоднілих передмість.

Відкривай гарячі груди,
Мати-земле! Дощ оступить
Оживить і запліднить,—
І пшеницею й ячменем,
Буйним повівом зеленим
Білі села звеселить.

* * *

Мудрощі бджіл...

Збирають свіtlі, золоті меди
Веселокрилі та прозорі бджоли.
Поглянь, людино, і спокійно йди
На вулиці, на площі, в гай, у поле.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони
Ідуть, щоб світ востаннє розколоть
На так і ні, на біле і червоне.

* * *

Докурюйте сигари, допивайте
Лікери й каву. Вдарив сім разів
Годинник месницький. Залізні кроки
Гудять по сходах, землю потрясають,
І вам од них нікуди не сховатись,
Як не втекти єпіскопу Гатону
Од темних і розлючених мишей.

Ключі од житниць кидайте на дно
Глухого, пінявого океану,
Востаннє гляньте, лицарі скупі,
На золото у вогких сутеренах,
Уста фарбованих своїх коханок
Цілуйте наостанок. Вже тріщать
Залізні двері, голоси ідуть
І закривавились високі вікна.

* * *

Коли полинуть бригантини
На гребні пін,
Зрадливу дівчину покине
Моряк один.

Замає парус, крикне птиця
Серед заграв...
Тоді сльозою осріблиться
Ї рукав.

Є пишний край, є інші трави,
Є інший цвіт.
Оддасть він їм свій кучерявий,
Ясний привіт.

І інша дівчина докине
Йому розмай,
Коли прилинуть бригантини
У новий край.

КИТАІВ

Він хмари рукавом розмаяв,
Піднявшись хвилями вершин,
Окучерявлений Китаїв —
Благоуханий сельний крин.

Крізь плісняву холодних келій,
Крізь ладан, віск і клубуки,
Як очі грішниці веселі,
Сміються роки і віки.

Хай згук заплаканої міді
Скликає згорблених ченців,
Хай спис Євстафія Плакиди
Перед хрестом закаменів,

Хай прикладаються прочани
До переляканіх ікон,
Хай прорікає Перворозваний
Царів, панів, корону й трон,—

Та з палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тінь неутомима
Григорія Сковороди.

Лягла зима. Завіяло дороги.
Тремтять хати від холоду. Клуні
Ховають жито миршаве і вбоге.
Мороз — погрози пише на вікні.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотньо, мовчкі, без мети:
Лише гуртом і пущі, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти.

І в час, як білі пави ронять пір'я
На тишу сіл, на хорі городи,

Виходжу на засніжене подвір'я —
І раптом стану юний і радій.

Бо по дорозі, з бідними саквами,
Та з міццю думки, волі і руки
Несхилено, непереможно, прямо
У дальню даль простують юнаки.

Колись шукали істин Піфагори,
І для жерців горів огонь наук,—
Тепер всесвітні перелоги оре
У вбогу свитку вдягнений селюк.

Він дасть землі, Микула новочасний,
Незнану мінь — і процвіте земля,
І стане лан — як стан злотопоясний,
І нові вруна випестить рілля.

Ідуть і йдуть... А на порозі мати
Залатаним махнула рукавом...—
І пада сніг лапатий, волохатий
Спокійно й величаво над селом.

* * *

Я натомився од екзотики,
Од хитро вигаданих слів,—
А на вербі сріблясті котики,
І став холодний посинів.

Нехай я щастя не найшов того, —
Його весна несе струнка,
І держить свічку воску жовтого
Її мережана рука.

Іще осніженою лапою
Зима на груди налягла,—
А свічка капає і капає
Над смутком білого села.

* * *

Він об'їжджає коней молодих,
Був дощ м'який, і гречка пахне душно.
Став унизу лисніє непорушно,
І теплий світ схилився і затих.

Стрункі й сталеві, з гострими ушами,
Ще не слухняні учні молоді:
На тінь свою поглянули в воді
І затремтіли юними тілами.

Заховано за спиною батіг,
А мужні руки твердо стисли віжки.
Минаючи заквітчані обніжки,
Він об'їжджає коней молодих.

* * *

Коралові рухливі городій,
Підводні скелі й дикі чорторії,
І всі омани темної води
Він, як дитина матір, розуміє.

Де пропливають електричні скати,
Де гнізда в'ють крикліві баклани,
Унукам любить він оповідати
У сивому заливі тишини.

Його хатина — з решти корабля,
На неї білий шум прибою бризка,
І в ніч осінню піскова земля
Його гойдає ніжно, мов колиска.

Коли приходить старовинна шхуна,
А в небі серпень розкида зірки,
Охриплу мову сивого Нептуна
В його хатині чують моряки.

* * *

Епоху, де б душою відпочить,
З нас кожен має право вибирати.
Найдемо тут до вибору багато
Народів, царств, богів, людей, століть.

Готичний присмерк, еллінську блакить,
Легенд біблійних мідь, вісон і злато —
Все можемо на полотні віддати
Чи на папір слухняний переліть.

Але любить чи не любити те,
Що вколо нас і в нас самих росте,
Що творить нас, що творимо самі ми,—

Лише сліпець, що замість крові в нім
Тече чорнило струмнем неживим,
Тривожиться питаннями такими.

ФАЛЬСТАФ

Коли Уельський принц зійшов на батьків трон,
Він, як наказує традиції закон,
Перед підданцями промову мав поважну.
Нараз, густу юрбу розсунувши одважно,
Товстий з'явився дід. Його червоний ніс
На масному виду неначе квітка ріс,
А з-під навислих брів блищаючи очі хитрі.
Високо шапочку піднявши у повітрі,
Він крикнув: «Принце мій! Діждались пишних свят!
Це ж я, твій вірний друг, супутник твій і брат
Фальстаф! Привіт тобі од хересу й дівчаток!»
Та мови п'яної, охриплої початок
Об голос Генріхів розбився, як об щит.
Принц, не бажаючи давати відповіт
На крики й вигуки безстыдні та шалені,
Промовив: «Геть, старий, іди собі від мене!
Тебе не знаю я! Такий колись мені
За віку юного в туманнім снівся сні».
Так молодість моя, як невиразна пляма,

Встає й безстидними кричить мені устами:
«Це я, твій вірний друг!» — Але її привіт
У мій щоденний труд вдаряє, як у щит,
І я на вигуки охриплі та шалені
Кажу суворо їй: «Іди собі від мене!
Тебе не знаю я! Така колись мені
Приснилась у тяжкім, давно забутім сні!»

1925 р.

* * *

Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся любить, бо пора...
Хвилюю зеленою здіймається
Навесні Батиєва гора.

Гнуться клени ніжними колінами,
Чорну хмару сріблять голуби...
Ще-от день — і все ми, все покинемо
Для блакитнокрилої плавби.

Хай собі кружляє, обертається
Хоч круг лампочки земля стара!..
Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся плаче, бо пора...

* * *

Свіжа зелень розгойдалась,
Розгулялася, поплила.
Перші краплі засміялись
До голодного зела.

Голуби летять у сховок,
І в тіснім голубнику
Ряд округлих іх головок,
Як намисто на разку.

28 квітня 1926 р.

* * *

Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив,

І війнув на книги,
Розметав листи...
Серце! Ти не з криги?
Не з заліза ти?

29 квітня 1926 р.

* * *

Як ліс, як щогли сміливих флотилій,
Знялися руки в темряві глухій.
Чи ж сила є, щоб цій безмежній силі
Сказати: стій?

В безкровні жили наші дайте крові
І тіло вбоге сонцем обпаліть!
Хай буде синь, хай буде спів сосновий
І золота мережка верховітъ!

Це перший день творіння! Перший розум
І перше слово! Перший квіт і звір!
Радійте, груди, грозам і морозам!
Людино, людям вір!

НОВИЙ ХЛІБ

Пахучий пил невпинно осіда,
Фарбує все у матові півтони,
І голоси людські — як відгомони
Того, про що розказує вода.

Черги спокійно кожен дожида,
А сам у маренні якомусь тоне,—

І тільки жарт приперчено-солоний
Місток до дійсності перекида.

Діждались нового! Жита, сказати,
Як у людей... Подумати: коли б
Іще, на горе, довелось чекати!

Ну, та минуло. А тепер од хати
До хати розлива всесильний хліб
Міцні та живодайні аромати.

ВЗАБРІД

Я з батьком — ще малий — у вітряному лісі
Ішов стежиною (казали ми: взабрід).
Прозора височінь здавалася, як лід,
Та, мов живі, листки в височині вилися.

Як ніжно, дружньо ми за руки узялися,
Як обрій, що уже од приморозку зблід,
Далекий провіщав і радісний похід!
В які мережива тонкі гілки плелися!

Я ще не зناєв тоді, що над його чолом,
Неначе шуляк, смерть поблизує крилом
І кігті випуска, рокуючи на муку...

Чому ж, чому не став я на безумний бій?
Чом не міцніше я в своїй руці малій
Держав його стару, гарячу й мудру руку?

ПОЦІЛУНОК

У темній гущині її я наздогнав.
Вона, вже лежачи серед пахучих трав, *ласкава*
Руками пружними од мене одбивалась.
Нарешті стишилась — і дивне диво сталося:
Уста, що і мене і весь мій рід кляли,
Мов квітка багряна, до мене простягли
Свій келих, сповнений солодкої знемоги.
Натомлені з біги стрункі та дужі ноги

аль

Біліли мармуром під місяцем німим,—
І тихим голосом, охриплим і чудним,
Вона промовила: «Жорстокий переможче!
Уласти в цім бою для мене найдорожче».

1949. А

ІЗ АБЕТКИ

Погляньте: ось житло трудяшої людини.
Оздоб немає тут. Прозорий дух ялини,
Та з тирси пил тонкий, та гемблі при стіні.
Співають тут ввесь день фуганки голосні
І стружки золоті звиваються й зміяться...
Девіз немудрій свій тут написала праця —
Нехай вибагливий не подивує гість:
Хто робить, той і єсть.

* * *

Волохатий, фіолетовий,
Сон і справді ніби спить...
Ні, сьогодні не найдете ви,
Чим би серце засмутить.

Не чіпляйтесь з розмовою,
От співати — інша річ...
Вже запоною шовковою
Колихнула тепла ніч.

Вже й черемха розпускається —
Хоч банальна, а така,
Що безсило опускається
І в деструктора рука.

Довгі тіні між деревами,
Наче повів синіх крил,—
І вітрилами рожевими
Зацвітає небосхил.

Суворих слів, холодних і шорстких,
Перебираю низку, ніби чотки,
І одкидаю твердо з-поміж них
Усе легке, все ніжне і солодке.

Не треба сліз і не потрібен сміх,—
Лише удар, разючий та короткий,
Що опече безжалісно, як батіг,
І, мов стріла, проніже серце кротке.

Зірву зо стін малюнки і квітки,
Дешеву розметаю позолоту,
Щоб вийшов день високий і стрункий,
Як каменяр виходить на роботу,

Щоб жест руки, розміreno-скупий,
Валив каміння і ламав стовпи.

1927 р.

Щодня в подвір'я наше заліта
Упертий дятел. Сяде на колоді —
І стук та й стук, що й переслухать годі.
Мурко вже закрадався до хвоста
І сяк і так, неначе справжній злодій,—
Та де там! Раз — і знявся, й полетів,
Нуряючи над снігом синюватим...
Ех, Мурку, Мурку! Ще б чого схотів!
Адже не кожне родиться крилатим!

Вересень 1927 р.

Я пам'ятник собі поставив нетривалий —
Не з міді гордої, не з мармурових брил.
Скупі слова мої, що на папері стали,
Украйє завтра пил.

Ні сили віщої не дарувала доля,
Ні слави славної мені не прирекла,
І час мене змете, як сохле листя з поля.
Мов крихти zo стола.

І я забудуся, і, може, лищ припадком
Хтось, розглядаючи старих книжок сміття,
Незацікавленим напом'яне нашадкам
Мале мое життя.

І скаже: жив, писав; приймав хвали й образи;
А втім, ніколи нам не бракне диваків...
...Та що, коли додасть: зате в житті ні разу
Неправді не служив!

МАНДРІВНИЙ МУЗИКА

1

Струни підтягни,
Рівно вдар смичком,
Вересень ясний
Склиться над селом.

З дальних роздоріж —
Там, де синій дим —
Голубінь розріж
Танцем золотим.

А тоді здіймай
Шапочку стару:
Дай копійку, дай,
За веселу гру!

2

Рівно вдар смичком
По людських серцях,
Щоб ніхто кругом
Не згасав у снах,

Щоб очам людським
Розкривалась даль,
Щоб сміялась їм
Молода печаль,

Щоб лилась любов
У безодній жбан,
Щоб похилий знов
Розігнувся стан.

3

Вересень ясний,
Як нова весна,—
Довгої струни
Голосна луна.

Гей, усі в танець,
Молоді й старі,
Поки не кінець
Переливній грі,

Поки сонце б'є
У серця й уста,
Поки в скриньці є
Каніфоль густа.

4

Склиться над селом
Соняшна твердінь,
Ластівка крилом
Розтинає тінь.

Далі, як вона!
Не спиняй ходи!
Осінь чи весна —
Ти іди і йди,

І коли б забрів
У незнаний край,—
На новий мотив
Скрипку наладнай.

5

З дальніх роздоріж —
Мандри без кінця.

Як блискучий ніж,
Розтинає серця,

Як гримучий грім,
Рокочи й гуди,
В кожну хату й дім
Не питай — іди!

Хай пісень твоїх
Не збагне слухач,—
Ти буди живих
І по мертвих плач.

6

Там, де синій дим,
Друг твій і сім'я,
Та чужий ти їм
І жага твоя.

«Струни наладнав
На дивочний лад,
Знявся й почвалав —
Не прийде назад!

Тільки ледве чути
Невідомий звук»...
Ти навік забудь
Простягання рук!

7

Голубінь розріж,
Розметай мости,
Не питай, коли ж
Відпочинеш ти,

Не шукай ніде
Затишку й тепла
Бо сама прийде
Опівнічна мла,

Бо останній крок
І останній звук —

50

І впаде смичок
З похололих рук.

8

Танцем золотим
Надь, пали і муч,
Щоб зійтися всім
В золотий обруч,

Щоб розквітла кров
Живоносних ран,
Щоб похилий знов
Розігнувся стан,

Щоб ударив грім
Із безодні хмар,
Щоб орлом ясним
Стрепенувсь бідар.

9

А тоді здіймай
Шапочку стару:
— Все життя віддай
За безумну гру!

1930 р.

* * *

То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий,
Ясною вільгістю сбризкавши цвітінь,
То сонце вигляне ласково-променисте,
І знов сховаеться, і знову дощ і тінь.

Живи, розгортайся, липкий зелений листе,
Буяй, нове життя серед могил і тлінь,
А ти, заблуканий, забудь життя двоїсте,
Пісні одспівані одспіваним покинь.

Глянь: розкривається назустріч сонцю й грозам
Руками пружними запліднений чорнозем,
Іде весельчастий з села до міста міст.—

А там, на обрї, не вершник таємничий,
Ні! Будить заспаних і недолугих кличе
Брудний, замурзаний, веселий тракторист.

1931 р.

* * *

Шумлять за вікном деревá,
Гудуть круглисти дерéва,
І клониться в сон голова,
І видиться осінь рожева.

По брудних дорогах ішов,
Та годі блукання бруднóго!
Віддам тобі серце і кров,
Новá моя, нóва дорого!

Не лéгкого хочу труда —
В легкóму, дзвíнкуму кружлянні
Втішається юнь молода,
Та мучаться роки останні.

Минають, зникають літá,
Всі літa ідуть до одного,
Та радісна серцю мета,
Новá моя, нóва дорого.

1931 р.

* * *

Вода й повітря, блискавка і грім,
Земна кора і поклади підземні.—
Все стане побудованням струнким,
Що ніби меч проріже хмари темні.

Шумливі скелі розлетяться в прах,
Як вірні коні, запряжутися води,
І ти, людино, в себе у ногах
Побачиш постать гордої природи.

1931 р.

* * *

Яскраві барви, повні тони!
Нюанси пріч і геть півтон!
Рожеве вмерло, і червоне
Горить огнями виногрон.

Доволі млюсного зітхання!
На повні груди, без вагань
Вдихай ненависть і кохання,
Переступай останню грань!

Круши гниле і недогниле,
Розлийся повнявою сил:
Червоні зáграви спалили
Старого світу небосхил.

1931 р.

ДО МЕТИ

Гей, лети вперед, лети,
Мов крило аероплана,
Наша сила нездоланна,
До мети!

Розмахніться дужче, теслі,
Дзвінко бийте, ковалі!
Вожаїв слова воскреслі
Стали дíлом на землі.

Гляньте: там, де пісня туги
Розливалась серед нив,
Повен сили і напруги,
Зеленіє колектив.

Гляньте: там, де пішоходи
Заливала сонна тінь,
Наші фабрики й заводи
Розтинають височінь.

Із можливого в чудесне
Перекинуто мости...
Линьте ж, дні, котіться, весни,
До мети!

1931 р.

ДЕКЛАРАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЕТА Й ГРОМАДЯНИНА

Слухайте, слухайте всі!
На уламках старої Росії
(«Цар, та Сибір, та Єрмак, та тюрма»)
Горде чоло підіймає
Спілка вільних народів.
Ну, як же, поете! Подив?
Сміх, недовіра?
Що там прокаже «божественна ліра»?
Тільки — щиро!

Швидше порадься з Каменою,
Розбуди Аполлона:
Темпи шалені —
Наш закон!

Що? Камена мовчить?
Аполлон і не знає?
Дивне на світі
Буває!

Вийди ж на темний брук,
Вслушайся в шум і стук,
Вглянься в неспинний рух,—
Як? Цікаво?
Ну, цікавитись — кожного право,
І декларації прав
Тут не треба.

Тільки ж, о виучню Феба.
Цікавості мало.
Там, де пал,
Де борня за нове будування.
Іншу підношу річ,
Інший кидаю клич,
Чорний здіймаю бич
Проти всіх, чий девіз — бокування
Рима дешева? Дарма!
Слухайте, слухайте всі!
На руїнах страшної Росії
(...«народів тюрма»...)
Спілка трудящих чоло підійма,
Зерно невидане сіє!

Слухайте, слухайте всі,
Часу нового Горації!
От вам у всій красі
Нашого дня декларація:

§1. Мусиш ти знати, з ким
Виступаєш у лаві,
Мусиш віддати ім
Образи й тони яскраві,
Мусиш своє ім'я
Там написати ясно,
Де мільйонне сіяє:
Клас.

§2. Ім'я нам легіон,
Поети й поетки.
Тож за облавок канон
Старенької пані естетики!
Горді будинки ростуть
Від солодкого півдня до Арктики,
Гей, розчищайте путь
Для нової тематики!

§3. Книга й терпуг і плуг —
Цілість єдина.
Хай прискорює рух
Кожна година.

Хай жодне слово пусте
З уст не зрине,
Хай виростає й цвіте
Наша зміна!

§4. Місто й село? Пройшло,
Зникло, минуло!
Гвинт і зело,
Лезо і дуло,
Все, що діше й горить
У полі, в майстерні, в слові,
Має служить
Трудівникові!

§5. Слухай, дивись, учись.
Будь сьогоденним!
Світу повернемо вісь
Рухом шаленим,
Дивно-прекрасна рать
Даль пойняла неозору...
Гей, відставать —
Сором!

§6. Бачиш ватаги вагань,
Підшепти, брехні, «секрети»?
Вище, на взгір'я стань,
Поете!

1931—32 pp.

ГІМНИ ТРУДУ Й СОНЦЮ

1

Як гордий соняшник, самого сонця син,
Лише до нього вид обертає квітучий,
Так ти, обернений до майбуття годин,
Ніде й ні перед ким не гнеш своїх колін
І знаєш: вічний ти, а все скроминуще.

Ти в простім одязі. Не пурпур, не єдваб —
Тіл зделікачених, знесилених оздоби —

Ні: блуза, що одна привабити могла б
Свободу-дівчину, кому король і раб —
Два різні вияви єдиної хвороби.

Не шабля і не спис, а молот і терпуг,
Не мрія, а ява, не порив, а потреба:
Із темних брил життя ти, силою напруг,
Витісуеш Нове — і синій виднокруг
Обійми розкрива скорителеві неба.

2

Гнуться присмерки віджилі
Перед соняшним життям,
Срібне полум'я флотилій
Крає груди небесам...

Грім, ухоплений рукою,
Світить далі голубі...
Геть, уславлений спокою!
Ми в труді, у боротьбі!

Дня нового Прометею,
Твій огонь не згас у млі!
П'ятикутною зорою
Сяє сонце на землі.

3

Усе злічити й скерувати,
Узяти небо в береги,
І перетяти світ проклятий
Промінням волі і жаги,

У праці, в муці стиснуть зуби,
В боях устоять, як граніт...
Ну, справді, що нам до Гекуби,
Як ми новий створили світ?

4

Міцних, вузлуватих, потрісканих рук
Не спинить ні гамір, ні гомін, ні стук,

Зловісні примари очей не вжахнуть,
Бо видиться ясно ясна для них путь.

Ці руки ти бачиш? — Цих рук міліон.
Ці руки — за троном хитається трон,
Ці очі по кроку вимірюють крок,
І падають мури, як жовтий пісок.

Де сон староденний мов крига застиг,
Творці вибираються з темних кормиг.
У світі найкраще — визволення крик.
Мільйони трудящих — один робітник.

1931—1932 pp.

* * *

Серпнева ніч і залізничні свисти,
І паровоз живий, і тепла кров землі...
Так! Жити і любить, ненавидіти, їсти,
Сміятись, прагнути, спалити кораблі!

Спочинок — смерть. Іди, перемагай утому,
До міліонів рук свою снагу додай,
Будь з тими, хто живе у пориві одному,
І в радість перекуй дрібненький свій одчай.

Самотність! Гордощі! Які слова ніжчені!
За пишним одяgom який мізерний зміст!
Подумай: обшири перетинає темні
Твоого, нашого змагання гострий свист!

*Серпнева ніч 1932 р.
Київ.*

* * *

Серце, серце! Талий сніг!
Вогкий вітер у кватирку!
Білий промінь перебіг
І заліг
При усміхненім одвірку.

Ніби парості трави,
Голоси весни дзвінкої...
Серце! Промені лови
І живи
Для прийдешності ясної!

ДІТИ

Гомінливі, кучеряві,
У саду, на шкільній лаві,
Навесні і восени,
Як живуть вони, лукаві,
Гріють як серця вони!

Ті серйозні оченята,
Круглі, ніби в мишенят,
Та цікавість їх завзята,
Що і вчителя, і тата
Перегонює встократ!

Глянь — горобчик, а людина,
Воля, творчість безупинна...
Всі знання їм перелий
І поважне: наша зміна —
Теплим усміхом обмий!

Знак терезів — доби нової знак.
Як розгойдалися всесвітні шалі!
Бліді серця і погляди зів'ялі,
Ховайтесь! Бурі носить зодіак.

Не сутичка п'яних заводіяк —
Дві сили, що одна росте дедалі,
За найдорожчі борються скрижалі,
І кожне н і вогненне чує т а к.

Та хилиться рішуча, повна чаша...
Ми знаємо, що перемога наша,
В повітрі стигне блискавки удар.

Бійці, єднайтесь! Не дрімай, стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визвольник людства, вільний пролетар.

* * *

Нагострили сокири дзвінкі ми —
Тож і бритва не завжди така! —
І високих дубів перед ними
Простелилася лава тяжка.

Відлітає за тріскою тріска,
Шнур і крейда показують нам,
Як сувору красу обеліска
Надавати незграбним дубам.

Ми — із мармуру, ми й з деревини,
Тільки ж кожен удар промовля,
Що усе на землі — для людини,
Бо людина сама — це земля.

* * *

Ткали рабині тканини рожеві,
Щоб догодити своїй королеві,
Кров'ю із пальців із білих своїх
Барвили шовку хвилястого сніг.

Скільки ж то сили і скільки то муки!
Скоро ж утомлені падали руки —
Чорних дозорців свистіли бичі:
Вдень не зіткали, кінчайте вночі!

Травень вітала береза і сосна,
Тільки рабині, схилившись над кросна,
Сонця і зілля не бачили, ні!
— Слава вельможам, хвала давнині! —

Тчуть нам розумні, слухняні машини
Не королівські, а людські тканини,
Гвинтик найменший проказує сам:
Одіж трудящим і стяг бунтарям!

БЕНКЕТ

Леді й мілорди, месьє і медам!
Прошу уклінно до залі!
Годі бюджетів, газет, телеграм!
Гей! Орхідей і азалій!

Крякають круки про кризи і крах —
Фе! Нецікаво, панове!
Дайте-но нам, щоб розвіяти страх,
Устриць, шампану, любові!

Чули ми вже про «сучасний момент»,
Акції, банки, зарплату...
Хай нам утворить новий Дезесент *
Пишну з лікерів сонату!

Хай поцілунок, як ніжний бісквіт,
Тане на губках і в роті,
Хай закружляє натомлений світ
В дикім, у млюснім фокстроті!

Двері замкніть! Опустіть жалюзі!
Більш не приймайте нікого!
Хай Ватікан, коли бути грозі,
Ноту напише до бога!

Двері замкніть... Затушкуйте шпарки...
Виженіть сонце з кімнати!..
...Ах, та співайте ж, прокляті скрипки!
Хто там? А, чорт! Не пускати!

Леді й мілорди! Месьє і медам!
Тост на хвалу патріотам!..
...Хто вони?
Хто вони?
Хто вони —
там,
Близько, під стінами? —
Хто там?..

* Дезесент — герой роману французького письменника-декадента Гюіманса «Aревours» («Навпаки»). — M. P.

Кав'яр, паштети, ажур, голизна,
Пестоці, жарти, шартрези...
Пані й панове! Тривога дурна!
Пиймо за розум тверезий!

Вугілля й золота вистачить нам,
Чом же не пити, не їсти?
Леді й мілорди! Месьє і медам!
Всі мудреці — оптимісти.

В'ється по залі метеликів рій,
Пахне парфумами й тліном...
Серце холодне пороками грій,
Думку гостри кокайном!

Що? Безробітні? Голодні? А де ж
Преса, парламенти, кулі?
...Гляньте: у келихах відблиск пожеж...
Грайте, музики заснулі!

Пийте, цілуйте, криваві уста!
Голосу! Крику! Знемоги!
Хто вони?

Хто вони?
Хто там хита
Наші камінні чертоги?

Що там за хмара на сході встає?
Що там за вітер на сході?
Леді й мілорди! Медам і месьє!
Годі! Спинітесь! Годі!

— Ах, це ж комедія! Є в нас закон,
Є в нас церкви і темниці...
В пунш мараскін!
Зраду в любові!
Ананаси в крюшон!
Веселітесь!

Панство! Не згодиться наш робітник
На небезпечні ті спроби...
А як погодиться,— знайдемо лік
На більшовизму мікроби.

Хо! Лікарів ще чимало в нас є!
Методи знають останні,—
Ну, а як треба, медам і месьє,—
Буде і кровопускання!

— Браво! Чудово! Які ми смішні!
Ах, наш господар — це геній!
...Тихше... Мовчіть... Погасити вогні!..
Цільте, скрипки навіжені!

Скільки їх?

Троє —

чи десять —

чи сто?

Хто вони?

Іх міліони!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони?

Хто

В тріску розтрощує трони?

Псів! Вояків! Шпигунів і катів!
Сотні обітниць ласкавих!
Грошай! Погромів!

Та що то за спів

Там, у просторах кривавих?

«Встаньте, голодні, в країнах усіх!
Чуєте? Сурми заграли!..»
...Пані й панове! За ситість і сміх,
Може, останні бокали!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони? —

Там

- Падає брама залізна...
Леді й мілорди! Месьє і медам!
В наших бокалах трутизна!

1932 р..

НА П'ЯТНАДЦЯТИ ХВИЛІ

П'ятнадцять хвиль, п'ятнадцять днів,
П'ятнадцять літ і зим,
Як прапор огняний зацвів
Трудівникам усім.

Крізь холод, голод, біль і жах
Батьки вночі повзли
З ножами гострими в зубах
Серед грози і мли.

Та вдарив бунтівницький клич
У хмари кам'яні,
Сказав минулому Ілліч
Своє і наше: ні!

І вал п'ятнадцятий гуде,
Переливає грань,
Правиця певна нас веде,
Не знаючи вагань.

Луна всесвітньої війни
Збудила сон століть...
Радійте, дочки і сини!
Верстати, гомоніть!

1932 р.

ЛАСТІВКИ

Ластівки на телеграфнім дроті...
Чи не твій прообраз, майбуття:
Ясністю окрилене життя
З генієм людським в одному льоті!

Димарі, що їх рожевий дим —
З хмарами в братерському єднанні,
І лани, й гаї благоуханні
В електричнім колі світлянім.

Послухняні велетні-машини,
Як слони, покірні малюкам,
І струнка струна радіограм,
Що з пташками у повітрі плине.

Перемігши звіра й звірину,
У прозорих цвітучи будовах,
На землі нових Асканій Нових
Тирсу ми розсімо шумну.

Мускулів буяння безутомне
Праці й свята межі перетне,
І для тебе, племено земне,
І зірки палатимуть, і домни.

Розіллються ріками скрипки,
Килимом простеляться метали...
— Так мені й синкові щебетали
На тугому дроті ластівки.

26 серпня 1932 р.
Oster.

ФРАНКО

Син Яця-коваля, Іван рудоволосий,
Рибалка і мудрець, поет і каменяр,
Не надився на блиск і на позверхній чар,
На Чайльд-Гарольдів плащ, на Лорелей коси.

Заглиблений у книг нових і давніх стоси,
Він слухав голоси з низин і з-понад хмар,
І хоч хитався він, та мав високий дар
Гніт ненавидіти і люд любити босий.

Дорога у житті самотньому тяжка;
Навколо — ворогів закрадливість лукава,
Панки, що «люблять Русь» для ласого шматка...

Та ранив тяжко він беркута і удава,
І проміж нас живе ясна і чиста слава
Малого Мірона, великого Франка.

ЛЕНІН

З жестом суворим і простим,
З усміхом мудро-ласкавим,
Гордим, небаченим зростом
Зріс він над світом іржавим.

Так, він титан, бо «титанів»
Скинув з золочених тронів;
Глянув, дихнув — і розтанув
Лід їх застиглих законів.

Так, він титан, бо на крові
Бою двох сил непримирних
Склав підмурівок будові
Подвигів творчих незмірних.

Звідки ж набрався він сили?
Звідки той порив червоний?
Мозок його запліднили
Рук мозолястих мільйони.

Всім злідарям він і гнаним
Кинув потужне: боріться!
Тим же й горить, як зоря, нам
Жест огняної правиці.

УДАРНИК

Тугіше напружуйтесь, руки!
Ритмічніше дихайте, груди!
Хай гордо лунає стозвуке,
Рішуче: так хочу! — так буде!

Змагання! Ще більше, ще далі!
З вершин на вершину — до цілі!
Вирізуй на твердім металі
Словами боротьби огнекрилі!

У плині залізної маси,
У кожному атомі крові
Одбилося замовлення класу
І відповідь горда: готовий!

СТРАЙКОЛАМ

— Дітки! Стомився, зате не дарма.
В інших, бач, хліба шматочка нема,—
Ну, а у нас, богу слава,
Бачите — пундики й кава.

Інші в лахмітті, обдерті й брудні,
Мелють за право, здобуте в борні,
Страйком лякають, ледачі...
Тато ваш — іншої вдачі.

Правда, наш добрий хазяїн, бува,
Трохи загострі говорить слова,
Трохи штрафує застрого...
Тсс... За дверима — нікого?

Можна б і працю тяжку скоротить,
Більше хоч краплю годилось платити,—
Тільки ж і в нього, малята,
Всяких видатків багато.

Хто б то задурно своє віддавав?
Іх би послухав — нічого б не мав,
Сам би, зігнувшись до бруку,
Мусив простягувати руку.

Я говорив: упадімо до ніг,
Слізьми обмиймо хазяйський поріг,—
Серце ж не камінь у нього...
Тсс... За дверима — нікого?

Де там! Страйкують! Від диких вимог
Мабуть у небі здригнувся сам бог!
Сміlostі, бачиш, набралися...
Що ж? Дошумілись? Догрались?..

Той у тюрмі, той з торбами пішов,
Декілька в сутиці втратило кров,
Мертвими кілька упало..
Годі, чи ще, може, мало?

Біdnі сирітки! Нещасні жінки!
Ех! До такого лихі ватажки

Нашого брата доводять...
Тсс... За дверима не ходять?

Як управитель до мене тоді
Мовив: «Гляди, щоб не був у біді!
Хочеш подвоїти плату?» —
Ну, я й не кинув верстата.

Що ж? Я нікому нічого. Я вік
Біля верстата згинатися звик,
А для заплати двійної
Можна зігнутись удвоє!

Ліплять до мене тепер: страйколам!
Хай собі ліплять, а я зате вам
Можу купити того й сього...
Тсс... За дверима нікого?
Що товариство? Аби для сім'ї...

— Тату! Гіркі солодощі твої!
Краще без хліба конати!
Зраднику, будь ти проклятий!

МЕМУАРНА СТОРІНКА

Це було, коли я гімназистом
В Кожанку із Києва прибув.
У повітрі вогкім і пашистім
Поїзд мій зачміхав і відгув.

Я пройшов по мокрому пероні,
Дихаючи повними грудьми,
І найняв підводу. Мокрі коні
Рушили. Гриміли ще громи,

Ще чорніла хмара на відході,—
А на чорному, густому тлі
Білі груші в млистій прохолоді
Пахли духом щедрої землі.

То був квітень, то було цвітіння,
Парування та буяння сил.

Далі й далі грозове каміння
За лункий котилюсь небосхил.

І нітрохи дивним не здавалось,
Що з гудінням, з рокотом громів
У тумані вранішнім зливались
Голоси жагучих солов'їв.

І коли побачили село ми,
Сизий став і кучерявий ліс,—
Сонце над покрівлями з соломи
Підняло полуменистий спис.

Улиці, піvnі, собаки, люди,—
Все веселим видалось мені,
І здалося, що весни не буде,
Рівної веселій тій весні.

Біля хатки, чепурної завше,
З вікнами найвними двома,
Уклонився, капелюх піднявши,
Свіжомитий дядько мій Кузьма.

Тільки, що це? Слухаю новини —
Так, сільські, селянські, земляні,—
І здається — білий квітень гине,
Кров тече по голубій весні,

Солов'ї погасли, сонце вмерло...
— З братом брат сварився за наділ,
Та й рубнув сокирою...

— Пожерло
Полум'я п'ять хат і сім стоділ...

— Лукашевич-пан зловив у шкоді,—
З волочком по рибу, бач, пішли,—
Ну, а в нього просто: крав — то й злодій,
Злодій — то й у пику...

І пішли,
Як сльота, сумні оповідання...
О, який щасливий, хто дожив
До нового цвіту, до буйння
Сіл нових і нерозмежних нив!

Дядьку мій! Весна настала краща,
Ніж ота, що так тоді цвіла!
Хай тебе хвороби чорна паща
В глибочінь бездонну затягла,

Хай тебе забуто і зарито,—
А твої усміхнені сини
В більшовицьке животворне літо
Йдуть із більшовицької весни.

1933 р.

ЗОЛОТИ ВОРСТА

1. МИХАЙЛИК

Легенда каже так:

ішли татари
На Київ,— а його обороняв
Михайлік-рицар, що чолом сягав
Понад ліси, попід летючі хмари.

Його руки розмашисті удари,
Разили сотні ворогів здаля,—
Але вжахнулась потопту й покари
Неодностайна Київська земля.

Як перед левом малосила тля,
Володар Київський супроти хана
Тремтить татарського — і промовля:
«Ударте в дзвони вішковій зрана».

І раду скликано, і пан до пана
Шепоче: «Горе! Горе! Горе нам!» —
А смерди що? В очах у них догана,
Ta їх очей не бачити панам.

Відома річ — байдуже мужикам,
Хто їх товче: чи шляхта, чи татарин.
В отчизни справах не тямущий хам —
Він тільки жити сіяти зугарен.

Тож смердів і не кликано. Боярин
Один по однім голос подає:
«Ой, чорна хмара склалась із захмарин!
Ой, лиxo, браття миle, настає!

Тепер одна — єдина рада є:
Послати послів, склонитися під ноги,
Щоб якось поле золоте своє
Закрити від розору край дороги».

Відряджено послів. Мовчать чертоги
Князівські. Ждуть бояри день і два,
На третій всі здригнулись од тривоги
(Од вітру так здригається трава),—

«Ось плата, що за неї ми з полями
Своїми золотими лишимось
Нестоптані!...—

— «Лиш чоловік без тями,—
З юрби боярської промовив хтось,—

Відрікся б щастя, що само далось,
А мирно жити — кожному охота»...
«За землі, де гуляє тур і лось,
За мед і за пшеницю, що голота

Нам сіє й пожинає,— треба потай
Михайлика зловити і віддать»...
Те вчув Михайлик.

Золоті ворота
Він на рамена, зчудувавши рать,

Собі підняв і мовив: «Пропадать
І Києву, і князеві, ї боярам.
Піду відсіль світами погулять,—
А щоб іти, як той казав, недаром,—

Цю іграшку нестиму». — І за яром
Понадніпрянським заспівав вояк...
І Київ повивається пожаром.
Ржути коні, і вози риплять. Усяк,

Одверто свій виказуючи ляк,
Добро своє і сам себе ховає.
В історії складніш воно буває,—
Та що по тім?

— Легенда каже так.

2. КИЇВ

На синіх горах над Дніпром,
Вгорнувшись в керею синю,
Він вартував іржаву скриню
З напівпопсованим добром.

Він крив чернечим клобуком
Грабунки, гроші та погроми
І кров'ю вірною сіром
Кріпив каміння нерухоме.

Серед покрівель із соломи
Та вбого дряпаніх ланів
Високі храми та хороми
Стояли привидом віків,

І про священність павуків,
Про недоторканість удавів
Герольд підкупний гомонів,
На всі кінці плескав і славив,

І піп на них молебні правив,
І неба каламутне скло
Нудотний ладан кучерявив,
І раб клонив німе чоло.

Але росло — росло — росло
І соком повнилось живучим
Бунтарства гордого стебло
На грім, на кару всім гнітющим,

На радість городам і пущам,
На цвіт, на сонце, на весну.
Не променем скороминущим
Воно світило далину,—

Ні! Крізь минулого труну,
Крізь чорні гратеги жовтих тюрем,
Крізь кров, крізь муку, крізь війну,
Крізь ночі з поглядом понурим

Воно підносилося над муром,—
І з живоносного стебла
Назустріч животворним бурям
Багряна роза розцвіла.

До міста кожного й села
Стелились парості червоні,—
І до кінця свого ішла
Ніч, повна хрипів та агоній.

Та довго, довго ржали коні,
І до кривавих паполом *
Клонились вершники, і броні
Немовчний брязк громів кругом.

Коли ж гарячим рукавом
Тумани день новий розвіяв, —
Умер і народився Київ
На синіх горах над Дніпром.

3. Я і КИЇВ

З просторів польових прибулець,
Беріз колисаний гіллям,
Як я любив химери вулиць,
Що дивним дихають життям,
Де в кожнім зламі й повороті
Тайтесь усміх і любов,
Де в темнім камені церков
Кричати галчата жовтороті
Про радість жити і жадати,
Де не згоряючи горять
Спокійно-пристрасні каштани,
Де вечір як музика тане!
Не раз хотілося мені
Відмалювати по-новому
Вечірні, трепетні вогні,

* Паполома — попона.—M. P.

Жіночих лиць рожеву втому,
І голубині блискавки.
Що креслять ранок золотистий,—
І на нічних будинках віти —
Узор примхливої руки,
І шум барвистий на базарі,
І тінь людей, що йдуть у парі,
І все, що бачили ми всі
У невіддаваній красі.
Був, річ відома, молодим я,
Тому до дна тепер збагну,
Що навіть звук, чи тон, чи ім'я
Були мені за тайну,
Що серце билося інакше,
Що іноді мені бринів,
Неначе соловейка спів,
Охрипший голос сиворакші,
Що взагалі за юних літ
Нам видиться видимий світ
Так свіжо, як його б хотіли
Ми бачити аж до могили.
Та от — до старості дійшов
Чи то пак... до її порогу...
Вже тільки спомином любов
Перебіга мені дорогу,
Уже, здалося би, пора
Камінним стати, як не трухлим...
І що ж? Підношу з повним кухлем
Я тост за береги Дніпра,
За тих людей, що окрилили
Цей город гордий та безкрилій,
Кого взиватимуть віки
Ясним ім'ям: більшовики.
Я молодий, бо з молодими!
Я — сто чортів, п'ятсот відьом! —
Поневажаю разом з ними
Харона ветхого пором!
Творити хочу я, карамба!
Тесать, рубати, будувати,
Охоти теслям додавати
Тугими приструнками ямба,
А як зайдеться на війну —
В найвищу вдарити струну,

Щоб найсильніш рука стискала
Меч, викуваний із орала.
Не оглядаючись назад,
Ми прапор свій несéмо в хащах
За цвіт, за світ, за владу Рад,
За переможників-трудящих,
За волynі води весняні,
За спільну ціль і спільне поле,
За Миргороди і Хороли,
Які не снилися і вві сні,
За повінь праці і спочинку,
За те, щоб нам сміялись дзвінко,
За розстріл рабського хреста,
За горді, пристрасні уста.
Хто ж дав нам молодість і силу,
Мій рідний городе, обом?
Хто мертвих літ незрушну брилу
Тонким різцем і долотом
На постать обернув прекрасну,
Де порив, полум'я, пожар
Міцні й прозорі, мов янтар,
Де дні палають непогасно?
Ім'я вже названо. Воно
Небес широке полотно
Відслонює, немов запону,
У даль, як і воно, бездонну.

4. ЗОЛОТИ ВОРОТА

Їх звуть більшовики.
— В диму гіркому
Майдани задихалися. Богонь
Збігав зміясто із людських долонь
І виєся по карнізі кам'яному.

О, хто не рятував тоді «сірому»,
Хто прапорів своїх не підіймав
У сяйві блискавок, під грюкіт грому,
На оборону «віковічних» прав?

Козацьким чубом тут кокетував
Широкоштанний, п'яний друг «традицій»,

Що «іноземне плем'я» вимітав
Мітлою з обагряненої криці,

Що потім утікав бистріш од птиці,
Набивши «рідним» золотом гаман,
З ним витикає хижко з-за границі
Новий спаситель — гордовитий пан,

Що теж ізник, розвіявсь, як туман,
Розгублюючи на шляху підкови.
Тут, кіньми збивши колосистий лан
І стяг підносячи трьохкольоровий,

Відновлював «потрясені основи»
Немов їjak сердитий генерал.
Ім'ям отчизни, честі і любові
Грабіжницький благословляв він шал,

Кропив крівлею Ярославів вал
І немовлят розтоптував ногами,
І вив, як розохочений шакал,
Підшибениць розгойданих стовпами.

Та щезли всі. Натомлений боями,
Де Арсенал червоний оповив
Себе навіки славою без плями
І рубіновий світоч засвітив,

Ясний наш Київ пусткою чорнів,
Його тополі нахилялись долі...
Та сором, сором посылать послів
У стан ворожий! — З полум'ям на чолі,

У сяєві труда, науки й волі,
В непереборній твердості руки
Піднесли гордо на рамена голі
Могутні люди роки і віки,—

І вже на березі Дніпра-ріки
Не днів минулих туга і скорбота,
Ні,— у прийдешнє золоті ворота!
Хто ж це зробив?

— Їх звуть більшовики.

1934 р.

КАЗКА

Для дитини світ кінчається
За сусіднім частоколом,—
Ще Міцкевич це сказав.
Грядка, материн рукав
І настуршій півколом,—
Далі казка починається.

Світ колись для дикуна
Був обмежений рікою
Чи горою, а чи пралісом...
Він не був ніколи далі сам,
Снилась казкою страшною
Далини німа стіна.

Під наївними вітрилами
Мореплавець море синє,
Море бурне переплив,—
А вернувшись, розстелив
Зачудованій родині
Дивну казку, ніби килима.

Так зростав видимий світ,
Сторінки одної книги
Розгортає перед людиною...
Нині, з друзями-дружиною
Серед мороку і криги —
Весь огонь і сяйво — Шмідт!

Стратосфера поступається
Нашим дотикам і зорам,
Мозку нашему й рукам...
Гей, кінця нема світам,
І за обрієм прозорим
Наша казка починається!

1934 р.

ЦЬОГО ДНЯ

Чому, старий, ти цього дня
Смієшся так помолоділо,
Неначе знов у ветхе тіло
Влились кохання і борня?
— В цей день, найбільший межи днів,
І світ увесь помолодів.—

Чому, ковалю, радий ти?
Чому ти гордий, плугатарю?
Куди простуєте ви в парі,
Як побратими, як брати?
— Цей день великий воскресив
Плугатарів і ковалів.—

Чому сьогодні одягла
Ти одяг свій найкращий, ткале,
Чому твій похід заквітчали
Вінки осіннього зела?
— Цей день, найбільший межи днів,
Для ткаль усіх зелом процвів.—

Чом ти, юначе, відірвав
Од книги погляд невтолимий
І став з підлітками своїми
До радісно-рухливих лав?
— Цей день, найбільший межи днів,
Сторінку щастя нам відкрив.—

Чом ти, дитя, таким дзвінким
Співаєш голосом сьогодні
І хвилі осені холодні
Промінням грієш весняним?
— На честь і славу цього дня
Мене назвали: жовтена.

1934 р.

ЖОВТЕНЬ—ЛИСТОПАД

1

Янтар і мед густого листопаду,
Тяжкого зерна золото і віск,
І крик гусей, і серця ніжний стиск,
І голубінь оголеного саду.

Ти працював — і осені принаду
Узяв, як чесну плату, від землі.
Так пий же — з гордощами на чолі —
Янтар і мед густого листопаду.

2

Дзвінка й лунка хода бригад,
І з ними радісно ішов ти.
Знай: у медовий листопад
Привів тебе багряний жовтень.

Знай: зерна золота ріка
І вугілля потоки чорні —
Це все рука більшовика,
Це Жовтня мускули незборні.

3

Громи боїв лишилися позаду...
Будь пильний, будь зіркий, стоокий будь,
Про ворога крізь радість не забудь
І пам'ятай, що здатен «друг» на зраду.

Іди з любов'ю у людську громаду,
Та гнів неси злобителів юрбі.—
Лиш сонце Жовтня вигріло тобі
Янтар і мед густого листопаду.

ДРУЖБА

Зустрічі Шевченка із славетним трагіком-негром Олдріджем, зустрічі двох великих синів поневолених народів, поета-художника і артиста, які, не знаючи мови один одного, зайшли в тісну дружбу, — це тло, на якому вимальовується одна з найвищих тем нашого дня — тема дружби народів, пригрітих сонцем Радянського Союзу.

Зійшов з помосту божевільний Лір,
Зійшов з помосту дивний Айра Олдрідж,
Упав у крісло, стомлений своїм
Життям подвоєним, що зветься грою, —
І раптом убігає до кімнати
Поет Тарас Григорович Шевченко,
Стискає Олдріджа в міцних обіймах,
Гарячими сльозами обливає,
Гарячими сльозами!..

Ні півслова
Сказати зрозумілого не може
Один одному, а проте обидва
Один одного розуміють краще,
Ніж ті, що оплесками проводжали
Безумного від горя короля,
Раба-поета славили, свій лан
Поетовими орючи братами...

І знов картина: у майстерні скромній
Оригінал портрета й портретист.
Один наспівує своїх пісень,
Породжених неволею, сповитих
Недолею, колиханих жалем,
Годуваних убожеством суворим, —
А другий теж пригадує свої
Пісні — такі, здавалось би, несхожі,
Але споріднені одним жаданням,
Одною мукою.

І враз обом
У далечі — на обрії щасливім —
Сіє день, коли для всіх рабів —

Для чорношкірих, білих, жовтолицих —
Неволі мур додолу упаде —
І сльози променіють в їх очах,
Осяяні далеким сонцем волі.

Шевченку! Олдрідже! Той день настав!
Знайшлась рука, що темний мур розбила,
Знайшовся голос, що на цілий світ
Промовив: чорні! білі! жовтолици!
Гуртується під прапором одним!
І звідусюди чути голоси,
Що з голосом єднаються могучим,
І всім пригніченим свої обійми
Країна Рад широко розкриває.

ПРИ ВІКНІ

Із перлистого туману
При яснім моїм вікні
Устає півсонний ранок,
Гасить зорі і вогні.

Гасить зорі і вогні
У туманній тишині.

Рано встав я до роботи,
Разом з ранком, річ ясна.
А проте цікаво: хто то
Припадає до вікна?

Припадає до вікна —
Він, воно, а чи вона?

Молоде таке обличчя
І такий високий лоб...
Заглядає в вічі, кличе,—
І старе за ним пішло б!

І старе за ним пішло б
Од старечих од хвороб.

Хто ж це ходить там, надворі,
Хто це в вікна загляда?

Врешті, досить алегорій,
Що усяке розгада!

Кожен друг мій розгада:
То епоха молода!

Як сідаю до роботи
При високому вікні,—
Юних рук веселі зльоти
Серце радують мені.

Додають життя мені
Юні, єдністю міцні.

Гей, підходьте до моого ви
До високого вікна!
Не скажу я вам промови,
Бо вітійство — річ нудна.

Говорити — річ нудна.
Працювати слід до дна!

Я скажу вам під секретом,
Я шепну на цілий світ:
Ще хотів би бути поетом
Я двана... стонадцять літ.

Ще б хотів я сотні літ
Прославляти світу цвіт!

Одчиню свою кватирку,
Розкрило своє вікно,
Щоб дмухнуло свіжо й гірко
Ранку раннього вино.

Ранку раннього вино,
Препрославлене давно.

Препрославлене у віршах
І таких і не таких...
Хочу бути я не з гірших
Між поетів молодих!

Між поетів молодих
Я, проте, ще не затих!

Видно місто, далі поле
У моєму у вікні...
Здрастуй, вольний комсомоле,
Що над світом світиш дні!

У такі співучі дні —
Та невже ж мовчать мені?!

19 вересня 1935 р.

НЕВЧАСНА ЛІРИКА

Хай візьме чорт мою дурну істоту!
Цей лермонтовський голубий туман
Мені залити хоче всю роботу
І геть зірвати виробничий план.

Та що я? Краб, ракушка чи медуза,
Якою сивий грається прибій?
Крізь книжні стоси видершися, музा
Тут поламає розпорядок мій?

Упала чайка, ніби клапоть піни,
На воду (ізумруд чи хризоліт,
Чи як там?) — знову піднялась і лине
У вітряний, веселий, вільний світ.

Широкий невід без пісень латає
Рибак засмаглий. Закутивши, він
Зневажливо мені оповідає,
Як з ним колись рибалив тут Купрін.

«То був письменник! Не сучасним рівня!
Було, вина узявши сулію»...
(От рими вам уже й не дієслівні!
Підвищую я техніку свою.)

Так от Купрін... А втім, про Купріна ми
Ще поговорим... — А блакить — без меж!

Як сонце сміло розкидає плями
По морю! Вітер, молодий помреж,

Групує хвилі, хмари і дерева,
Людей-статистів, чайок-примадон...
Скажи: ця хмарка жовта чи рожева?
Як звуть художники цей дивний тон?

Скажи... навчи... уshima, оком, носом
Я чую сотні образів і тем,—
Чому ж ми безпомильних слів не носим
Там, де лежить блокнот із олівцем?

Кудлатий пес, що має титул Лорда,
Скупався й вивалявся у піску,
Сіяє щастям добродушна морда,—
Невже ж і я не здатен на таку?

Подай-но лапу, задавако Лорде!
Я, бач, людина, це тобі не жарт!
Аероплан у небі лине гордий,—
Хіба він, справді, захвату не варт?

А перед мене — пушкінський Євгеній...
Людина це створила, зрозумій!
Це, брат, тобі не марні теревені,
Тож пригаси тріумф собачий свій!

Ну, от і добре. Музі дань сплатив я.
Пора закрити ліричний в а с і с д а с.
Перекладімо ж, як фінал, прислів'я:
Годину втісі, а роботі — час!

*14 серпня 1936 р.,
перекладаючи «Євгенія Онегіна».*

ЧЕРНІГІВСЬКІ СОНЕТИ

1

На березі хвилястої Десни,
Де білі піски й деревá зелені,
Де слід віків одкупували вчені,
Стояло місто, оповите в сни.

Ріка розкочувалась щовесни —
А дні ішли, такі сумні й буденні,
Страждав народу скованого геній,
Стогнав у пісні смуток давнини.

Та блиснув меч повстання. Загримів
У слові Щорса, вилитім зо сталі,
Трудівника пробудженого гнів,—

І човен, що гойдався на причалі,
Як блискавиця грізна, полетів
З човнами братніми в щасливі далі.

2

Він ще здається сонним і найвним,
Ще тихий камінь зеленить трава,
Але на площе Сталіна слова
Летять з Кремля в повітрі переливнім.

Стойть собор над Ігорем безслівним
І головою сивий дуб кива,—
Дарма! вривається доба нова
У город, вкритий порохом нищівним.

Поглянь на лиця: ти вже сіверян
Не упізнаєш в людях цих бадьорих,
Чий крок твердий і непоклінний стан.

Співай же, Десно, в весняних просторах,
Ростіть, будови, гомоніть, мости!
Старому — тліть, новому — процвісти.

3

Тут був готель «Царград». Спинись, людино!
Він Пушкіна, вигнанця і співця,
Приймав колись. Низенька зала ця
Найвищу привітала верховину.

Зібравшись на весілля, у гостину,
Неволі син, що визволяв серця,
Тут спочивав, не знавши рішення,
Що тъмою сонячну повив годину.

Шевченко й Пушкін! Гнала їх обох
Рука царя під бурю і негоду,—
Та не взяли ні пліснява, ні мох

Їх серць палких — і, непокірні зроду,
Вони несли не разом, та удвох
На крилах слова сонце і свободу.

4

Час не одну годину строго вибив
Над скромним цим будиночком.

Трава
Росла і в'яла. Та й тепер жива
Твоя тут пам'ять, Леоніде Глібов.

Нащадки сіверян, полян, дулібів,
Малята вчать ті сонячні слова,
Що, ніби чародійник з рукава,
Ти сипав їм — і в добрості не схибив.

«Стойте гора високая» й тепер,
«А молодість» — такої не зазнав ти,
Бо в сірі дні, бо в чорні дні умер.

Сини і дочки! Щебетанням славте
Дідуся, що за тих сумних часів
«Дзвінком» серця дитячі веселив *.

5 **

В тугому комірці, з тяжким портфелем,
Охайній, чепурний і мовчазний,
Він перебув тут вік свій нелегкий
Над статистичним ділом невеселим.

Та недарма ми буйним цвітом стелем
Узгір'я, де піdnісся дуб ставний,
Що пам'ятник отінює німий:
Він рідний нашим городам і селам.

* Мається на увазі дитячий журнал «Дзвінок». — М. Р.

** 5-й сонет — про Коцюбинського. — М. Р.

Глибоким зором і пером тонким
Він слугував народові своєму,
Боліючи душою разом з ним.

Життя і кров, а не сюжет і тему
Він залишив на білих сторінках —
І слів його не обернуть на прах.

6

Іще, здається, вчора тут гули
Громобіям кроком бойові загони,
І грізний тупіт огнегривих коней
Будив луну серед тяжкої мли.

Тут синьо-жовту плісняву змели
Бійці, що прapor піднесли червоний,—
І пам'ять ваша в пітьмі не потоне,
Завзяття більшовицького орли.

Вклоняюся будиночку низькому,
Де очував безстрашний командир
У близкавицях, в рокотанні грому.

Ми ростемо і в височінь і вшир,
І правда наша кривду поборола....
Хвала ж борцям! Безсмертен

Щорс Микола!

2 квітня 1937 р.
Чернігів.

НА БЕРЕЗІ МОРЯ В ОДЕСІ

Слід Челкаша на вогкому піску
Ще пам'ятають ці розумні хвили,
Та інші дні, як радість, огнекрилі
Освітлюють цю далечінь шумку.

Він, Горький, і Одесу гомінку,
І всю Росію в силі і без силлі,
Не як панок на сонному дозвіллі,
Пройшов у муках на своїм віку.

І він діждався, буревісник смілий,
Що трони, що ікони полетіли
У прірву, в темряву, у вічну тьму.

Він кликав нас все вище, далі й далі.
Великий Ленін і великий Сталін
Стискали руку, як брати, йому!

ГОРЬКИЙ

Он между нами жил...
Пушкин.

Він жив між нас, найкращий серед нас,
Серед людей, у кого зброя — слово.
Глибоким зором просторінь і час
Він прозирав, немов стрілець діброву.

Який прекрасний вечір він зустрів,
Пройшовши день тяжкий і многотрудний!
Навколо в міліонах голосів
Союз республік молодих громів,
Як перемоги марш багатолюдний.

Він знов, що частка і його труда
У наших смілих, огняних будовах,
Його душа, до смерті молода,
Цвіла в книжках — у квітах пурпурових.

Йому хотілось мати сотні рук —
І наші руки кликав він до праці,
І в кожнім слові чувсь единий звук,
Єдине гасло і пароль: змагатися!

Друг Леніна! Друг Сталіна! Яка
Хвала зрівнятись може із цією!
Він стяг письменника-більшовика,
Як сонце, ніс над рідною землею.

ІЗ ВІРШІВ ПРО ПУШКІНА

Нет, весь я не умру.
Пушкін.

Олов'яний погляд Миколая
І Дантеս у профіль і en face...
Друг корить — як завжди, ворог лає —
І минає, і спливає час.

На балу кокетлива Мадонна
В'ється безрозумна, як мотиль,
А земля така навколо сонна,
А такий у серці темний білы!

Що там щастя — хоч спокою б клапоть,
Хатка і піщаний косогір,
Де жандармська не одягне лапа
В пізній камер-юнкерський мундир.

Рідні книги в синьому сап'яні,
Тихий згад шумних лішайських літ,
Воркітливий, сивий голос няні, —
Ta невже це тільки тінь і слід?

Тінь і слід — і дружба, і кохання,
І вигнання, й пориви, і сни?
Ta невже було це дожидання
Зовсім неможливої весни?

Hi! Рука не випускала вперто
Вірного, невтомного пера,
І, як час юму прийшов умерти,
Сам він зінав, що весь — не умира.

МОРЕ І СОЛОВ'Ї

П. Тичині

Квітень 1939 року.

ДЕНЬ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

1

В зеленій бухті сонце і дрімота.
Ген-ген уже димиться пароплав,
За ним замкнулись водяні ворота
І ржавий ключ на дно спокійно впав.

Округлі груди піднімає море
І опускає з віддихом тяжким,
І світ такий прозорий і просторий,
Як для дитини материнський дім.

В димах узгір'я виринає й тоне,
І тінь од нього розпростерлась ниць,
Іпадають сніги рожевих птиць
На море запахуще і солоне.

2

День, мов крапля у криницю,
У глибоку ніч упав...
Може, знов мені присниться
Білий вишитий рукав?

Може, молодість ізнову
До подушки припаде
І свою гарячу мову
З похололим заведе?

Може, друзі, що любили,
І кохані, що пішли,
Знов застелять, як стелили,
Юних бенкетів столи,

Весняне запахне зілля,
Русі коси перев'є,—
І чиєсь чуже весілля
Я зустріну, як своє...

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

В долині персики цвітуть,
А в голосі знов сніг,
І море котиться, як ртуть,
Туманові до ніг,

І сонце ллеться, ніби дощ,
Крізь хмар жовтавий пух,
І веселить задуму площ
Хвилястий людський рух,

І ти ввижаєшся мені —
Крізь небо і туман —
У милій серцю стороні,
Де київський каштан.

Він, як уста, розкрив бруньки —
Шумить у жилах кров...
Чому ж від милої руки
Листа немає знов?

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

1

Я десять літ не бачив Аю-Дага * —
І знову стрівся. В лагіднім димку
Він воду пив із моря — на віку
Мільйонний раз. Така ж була одвага

Валів зелених, і та ж древня сага
Шуміла на приморському піску,
Що чув Міцкевич, як печаль тонку
В ньому глушила творчості наснага.

І от мені здалося — дивна річ! —
Що десять років — лиш коротка ніч,
Що з Аю-Дагом я й не розлучався,

Що то був сон — і враз Ведмідь тоді,
Узгір'ям подарований воді,
Горою Володимирською здався.

2

Море в сонячних іскрах
Крізь сади мерехтить,
Бліскавиць його бистрих
На папір не зловить.

* А ю-Д а г — «Ведмідь-гора» коло Гурзуфа. Якась подібність до ведмедя, що п'є воду з моря, в ній справді є. Існує й відповідна легенда. — M. P.

Все у казці неначе...
Рибка он золота
«Чого хочеш, рибаче?»
По-людському пита.

3

Нарешті полюбив я Крим
Як друга друг, як милу милій,
А не на те, щоб похвалили
За кілька копійчаних рим.

Чи день — як іскра, чи тумани
Густими пасмами пливуть,
Чи чорні вітри щоглу рвуть,—
Чи вечір в саме серце гляне,—

Він завжди око тішить нам
Розливом барв і грою ліній,
Легкою чайкою на піні
І вулиці легким життям.

Та жаль бере на ці окраси,
Що тут, де походжали ви,
Співець Литви, співець Москви,
Твоїх слідів нема, Тарасе!

4

Від сина тихого вкраїнської долини
Привіт незмушений тобі, «Зальот Орлиний»! *

Ти посміхаєшся: ти бачив, як тремтів
Я на краю твоїм, що й справді для орлів...
І навіть слово край я вжив тут недоречно:
Не був я на краю, признатися сердечно.

Проте — я дякую за сосни смоляні,
За села, вигріті на приязнім вогні,
За голубі луги, за віти чорних буків,
За вітер, сповнений тонких і ніжних звуків,

* «Орлиний Зальот» — стрімчаста скеля недалеко верхів'я Ай-Петрі, з якої відкривається один із найкращих у Криму краєвидів.— M. P.

За небо пролісків, за рунь голчастих трав,
За даль мережану, мов дівчини рукав,
І... навіть і за те (була така хвилина!),
Що гнулися мої налякані коліна.

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

1

У саду зелена лава
І розумний соловей.
Єсть у нього пильна справа,
І тому така яскрава
Лине пісня із грудей.

Я сиджу собі в спокої
Та цікавлюсь мимохіть:
Що то вийде з пісні той?
О! Диви! Уже їх двоє
У густім кущі тремтить!

2

Звук флейти чути на лужку:
 Tiy, tіу, люлю.
Місток повис через ріку,
 Вклоняючись гіллю.

А по містку іде дівча —
 І я його люблю,
Воно ж мене ніяк... Хоча —
 Tiy, tіу, люлю.

Такий узький отой місток,
 Далеко так земля...
Озвався на лужку смичок:
 Tілі, тюлі, ляля!

ДЕНЬ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

1

Пролісок пробив листок торішній,
Аж зачудувалася трава.
Завжди рани дістає колишнє,
Як нове бере свої права.

Звісна річ, усім тяжка розлука
З тим, що називається: життя.
Та поглянь: бруньки старого бука
Налились до самозабуття.

Будуть знов листки міцні та дужі,
Як простори літо обів'є.—
А весною, на краю калюжі,
Знов іх синій пролісок проб'є...

2

...І пригадалося (в вікно лилась
Пахуча темрява) таке далеке:
З мого дитинства літня ніч якась,
Село, умите нею після спеки,

Примарні проти місяця хати,
Живлючий струм легкої прохолоди,
І десь, відкільсь, де казкові світи,
Самотній грюкдалекої підводи.

І ждав когось я, вибігши навстріч,
І старші з мене трошки кепкували,
І це була найкраща, може, ніч
З усіх ночей, що серце чарували.

ДЕНЬ ОСТАННІЙ

Повзуть гліцинії, не знаючи утоми,
Все вище й вище. День, округлий, мов роса,
То грає й світиться, то раптом пригаса,
І застигає світ, як море нерухоме.

Німотний кипарис, хороший мій знайомий,
Суворо зводиться в мінливі небеса, —
А тут, внизу, квітки, янтарна тут оса
Іх світливий дар несе в тісні свої хороми.

Прощайте! Зичу всім у літо увійти,
Як входить корабель у гавань, до мети:
Спокійно, в пречутті блаженної дрімоти.

А я рушаю в путь — нову стрічать весну,
Скромнішу, а проте безумно-запашну,
До друзів, до Дніпра, до рідної роботи.

Ялта.

В АЗЕРБАЙДЖАНІ

I. БАКИНСЬКІ ТЕРЦІНИ

Присвячується азербайджанським друзям-поетам, що з давньої традиції та з величчя власного серця взяли собі за улюблені образи — перелітних журавлів і весняні фіалки.

Над древнім Каспієм, у синій вишині
Підноситься гігант з простертою рукою,—
Один із велетнів, що мінять наші дні.

Він завжди повен був живого неспокою,
І вгору сталінська вела його тропа,—
Тому ж то він і став над величчю такою.

Він сонце ніс туди, де ніч була сліпа,
І діло, ї слово він за діло мав єдине,
Подобу строгого дорійського стовпа.

Недарма вождь його прийняв у полк орлиний;
Він знов, що хижий крок злочинним може стати,
І точно міряв він і наміри, ї причини.

Він скрізь, де тільки був, єднав єдину рать,
Своєю смілістю був здатен рушити гори,
І води Каспія про нього гомонять.

Дивлюся вниз — лежить Баку широкозорий,
Новий і давній вік у час один сплелись;
Софокла мудрого старий і юний хори.

Огнепоклонники молились тут колись,—
І ми заходили у храм закаменілий,
Де вишкі нафтові навколо піднеслись.

О, предків-диваків поріддя дивно міле,
Рибалки, ратаї, каменярі, співці!
О, як сьогодні ви б прекрасно зрозуміли,

Що доля людськості — лише у людській руці,
Що підкорилися і скелі нам, і хвилі,
А мирні ми тому, що завжди ми бійці.

Як зірка провідна, нас геній Джугашвілі
Веде вершинами, цураючись низин,
І з яснокрилим — ми стаємо яснокрилі.

Брати! Оці слова вам України син
Несе, як скромний дар від пишної країни,
Це вам — фіалки цвіт з українських долин,
Це — з українських лук вам голос журавлинний!

Баку, 1939 р., в день відкриття пам'ятника С. Кірову.

II. НІЗАМІ *

На грані двох епох Петrarка й Данта колись
Прорвали мертвий круг застиглої латині,
І мови рідної потоки полились
В даль італійської зеленої долини.

Так мудрий Нізамі крилом прорватъ хотів
Ті пута золоті, що спів його скували,
Щоб по-братьєрському озватись до братів, —
Ta час і шах йому на перешкоді стали.

Але настали дні щасливих поколінь,
І вільний він тепер, азербайджанський геній...
Так лебідь, як весна веслом розплеще синь,
До рідних лине вод через луги зелені.

Баку, 1939 р., грудень.

* Великий азербайджанський поет Нізамі Ганджеві (1141—1203) через умови часу писав не рідною, а фарсидською мовою. З початку поеми «Лейлі і Меджнун» видно, як рвався він писати по-азербайджанськи і як тому на перешкоді стала воля шаха. Є підстави думати, що деякі свої твори (які не дійшли до нас) він писав все-таки своєю мовою. — M. P.

ЛИСТ ДО ЗАГУБЛЕНОЇ АДРЕСАТКИ

Ніяковий, сутулий, в гімназичній
Наївній формі, мрійник і позер,
Що тратився в компанії незвичній,
Як, зрештою, умію ще й тепер,—

Такий я був у Корсуні, над Россю,
Коли тебе я вперше ти назвав,
Коли в твоєму темному волоссі
Дощу ясного пахощі вчував,

Коли з твоєї пригорщі легкої—
Ти пам'ятаєш? — воду з джерела
Холодну пив, а зтиші лісової
Tekучим медом іволга пливла,

Коли мій друг із цяцьки-пістолета,
Ревнуючи, стрілявся за кущем,
Коли читали Гейне ми і Фета,
Коли під літнім бігали дощем

Нав заводи — і під пахучим сіном
Безтімно цілувались крадькома,
І хвилювалась над твоїм коліном
Лише тоненька суконька сама,

Коли я був такий дурний і дикий,
Як знов хотів би — і не можу буть...
Усе це, може, щастя й невелике,
Ta більшого не вмів я досягнуть.

Та що! Бабусі навіть довгі спиці,
Що, певне, міліон панчіх сплели.
І стиглі, пурпурові полуниці,
Що на очах палали і росли,

Що ти мені на підвіконня вранці
Тихенько клала,— чи забути ж їх?
А чистих ранків золото й рум'янці!
А плескіт весел, вірних і живих!

Це все було — не може бути й мови!
І яблуня, і пісня, і вікно,

І потиск рук лукавий та нервовий
У пітьмі поганенького кіно,

І вогких уст сердите надування,
І усміх, що до серця пропікає,
І досить легкодумне розставання,
Де не лилися сльози у рукав...

Які там сльози! Хмари лебедині
Плили над нами, струмувались даль,
І вірилось, що лиш на те людині,
Щоб радощі підкреслити, печаль.

Іще не знав я, що асфальт перону
І приступка у поїзді брудна
Сльозу колись родитимуть солону,
Тим гарячішу, що вона — одна.

Я сипав дотепи, махав кашкетом,
Я був незмушений, я червонів,
Не певен був, яких воно поетам
В таких випадках уживати слів,—

І, зрештою, зрадів, коли поволі
Мій поїзд рушив, беручи розгон,
І чарівнича невідомість колій,
Похитуючи, понесла вагон.

А далі — Фастів, де найняв я коні
За п'ять рублів — останніх, що були —
І гордо розвалився в фаетоні,
Якого шкапи ледве-ледь тягли,

І грали балагульські балабони,
І машталір хитавсь на передку,
І прив'ядав троянди цвіт червоний
На синій куртці в лівому кутку.

То ж ти його, відома річ, зірвала,
Ти й приколола, і вколола ним,
І пелюстків принада нетривала
Здавалась вічною лиш нам одним.

А далі... Що ж! Нехай би і нічого!
Умер, напевне, сивий машталір,
Хтось інший виряджає у дорогу
Когось молодшого, і юний зір

Ані одна слізинка не туманить,
Бо щастя, бо життя — без берегів,—
І, може, їх надія не обманить,
Отих мені незнаних юнаків!

Не знаю, дέ ти, хтό ти, щó ти нині,
Усе перекотилося без сліда...
Та вірю, як приречено людині,
Що й досі ти прекрасна й молода.

*Жовтень 1939 р.
Львів.*

ЦИРК

Дитя і воїн, син і мати,
І наймолодший, і старий
Сміяється, тішиться, плескати
Ідуть під купол цирковий.

Слова тут бистрі, як рефreni
Дотепословця Беранже.
Тут гострі пахощі арени,
І трубить слон, і кінь ірже,

І під склепіння людське тіло
Злітає дивовижно сміло,
І у грудях стискає дух
Математично-строгий рух.

Хвала артистам з дивним хистом!
Великій спритності хвала!
Тут юність наша золотистим,
Цвітистим маревом пройшла!

1939 р.

ПАМ'ЯТИ МАРКА ЛУКИЧА КРОПИВНИЦЬКОГО

Я тільки раз його на сцені бачив —
Титана, що зламали вже літа,—
Ta молодим в очах він вироста,
Bo я таким в душі його відзначив.

Він вийшов — сотні голубиних крил,
Зірвавшихся в повітрі, заплескали.
Здавалося, і мертві стіни зали
Враз ожили, весняних повні сил.

I мовчки, ніби скеля над прибоєм,
Він на помості мовчазний стояв,—
I от прибій ушух, і залунав
Глибокий голос мужнім неспокоєм.

To був Шевченків вечір — i слова
Про Яр Холодний розцвіли гарячі,
Про те, як стануть зрячими незрячі,—
I правда говорила в них жива.

Я пам'ятаю, як я здивувався
Нечуваній, високій простоті.
Він одкідав прикраси золоті,
Щоб діамант, як сонце, сам пишався.

I думав я, i думав зал увесь
Про шлях його, де терен з лавром сплівся,
Про подвиг многорічний, що лишився
На вік віків, нетлінний i поднесь.

Давно життя минуло старосвітське
I зник в землі Глитай або ж Павук,—
Ta знов, мов крила, міліони рук
Стрічають пlesком iм'я — Кropivницький.

7 травня 1940 р. Київ.

СВІСНУВ ОВЛУР ЗА РІКОЮ...

Князеві спиться — не спиться,
Вітер колише намет.
Крикнула вісниця-птиця,
Віщо шумить очерет.

Покотом сплять половчани,
Ніч — мов криниця без дна...
Клонить обличчя кохане
До узголів'я жона.

Ні, вже не знати спокою!
Туга пече, як змія!
Свиснув Овлур за рікою,—
Чуеш ти, земле моя?

Сідлані коні готові...
Геть із ласкавих тенет!..
Сонувавсь Кончакові,
Буря колише намет.

*20 травня 1940 р.
Коктебель,*

ЛЬВОВУ

Березневий вітер, сонце березневе
І крилатий прапор у височині...
Не дивуйся, Львова стародавній леве,
Браму, мохом криту, відчиняй весні.

Гей, на всі простори, на Ґарпати-гори
Розлітайся, слово, розгинайся, клич,—
Сили трудової горе не поборе,
Порвано навіки ланцюги сторіч!

Оддзвеніли панські ковані підкови,
В камені відбивши свій кривавий слід,—
Ти синів найкращих, сивоглавий Львове,
Обираєш нині на новий похід,—

На сумирну працю та життя щасливе,
За дитячий усміх, за юнацький спів,
За стрункі будови, за родючі ниви,
За дими заводів, за моря садів.

Будь же, Львове, пильний, як зробився вільний,
Будь же, Львове, сильний проти вражих зграй,
Будь же одностайний в день цей живодайний,
Із синів найкращих — кращих обирай.

*Березень 1940 р. Львів.
(Напередодні виборів до Верховної Ради.)*

ЗА РІДНУ ЗЕМЛЮ

На наші ясні зорі,
На наші тихі води
Руїну, смерть і горе
Несуть вони, народе!
Та хай цей сон проклятий
Грабіжникам не сниться —
Довіку не топтати
Їм нашої пшениці!
Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!
На славний бій,
Останній бій —
Усіх вітчизна кличе.

У бій за наші ниви,
За ясний сміх дитячий,
За юний спів щасливий,
За славний труд гарячий,
Вперед, полки суворі,
Під прапором свободи,
За наші ясні зорі,
За наші тихі води!

Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!

На славний бій,
Останній бій —
Усіх вітчизна кличе.
За кров братів пролиту,
За кожен плач дитяти
Проклятим відплатити,
Розбійників скарати!
Щоб жити нам в спокої
Щасливо і погідно,
За Сталіна — до зброї,
За землю нашу рідну!

Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!
На славний бій,
Останній бій —
Усіх вітчизна кличе.

1941 р.

ГОЛОС СИНА

Від плуга чесного, від рідного заводу
Нас хоче ворог одірвати
І нашу правду, щастя і свободу
Під ноги підтоптать.

В розгулі хижому він прагне сплюндрувати
Святий здобуток наших рук,
Жадає край наш красний і багатий
Він виссать, як павук.

Ні, ні! Подавиться недолюдок поганий,
Умре з кривавого вина!
В однім Дунаї скупані слов'яни,
І воля в них — одна!

А з ними йдуть брати — вірмени і грузини
Кремлівська сяє їм зоря,
І голос Байрона з-за моря лине
На голос Кобзаря.

О земле рідная! Не жатиме неситий
Пшениці на твоїх ланах!
Жила, живеш, довіку будеш жити,
Безсмертна у віках!

Серпень, 1941 р.

ЛИСТ ДО УКРАЇНЦІВ В АМЕРИЦІ

Як райдуга, що два материки
Єднає велетенською дугою,
Як дві — в одному потиску — руки,
Два серця, мислю палені одною,

До слова слово хай перелетить,
Щоб через море брат озвався брату,
Щоб дальня віддзеркалила блакить
Повиту терном українську хату.

В борні, в огні клекочуть наші дні,
І кожен рух і звук до бою кличе,
І ворогам не розтоптати — ні! —
Омитий кров'ю стяг наш трудівничий.

За нашу волю — чуєте, брати? —
За нашу правду, — сестри, озовіться! —
Ми йшли, йдемо, ми будемо іти,
Ми бились, б'ємося, ми будем биться!

За ниву, що святив наш чесний піт,
За серцем нашим живлені заводи,
За пісню й книгу, як за сонця світ,
За ясні зорі і за тихі води —

На прю ми стали проти царства тьми,
Що оскверняє море й суходоли,
І віримо, що переможем — ми,
І знаємо, що не вмремо — ніколи!

З Дніпром співають голосом одним
Москва-ріка і Волга, добра мати,
В степах азійських в'ється дружній дим,
З Кавказу поклик лине на Карпати.

Нехай ворожі крила простяглись,
Хай тінь від них, як чорна кров, чорніє,—
Гей, через море, друже, відгукнись
В однім пориві і в одній надії!

Зламати крила яструба — навік!
Розсікти нáвлі голову криваву!
Устав з мечем ратай і робітник
За нашу долю і за нашу славу!

Коли народ усім своїм життям
Присягся діло праве боронити,—
Його ніяким не розбить громам
І жодним океанам не залити!

18 листопада 1941 р.

ЛИСТ ДО ЯНКИ КУПАЛИ

Дві мужні матері-сестри —
Співаче, друже мій і брате!
Одної поклялись пори
Меча із рук не випускати.

Скорбота отінила їм
Чоло біляве і смагляве,
Та крізь пожар, крізь кров і грім
Ідуть вони за діло праве.

Хай мають вражі прапори
Понад Чернечою горою,
Та переможуть дві сестри
В ряду із третьою сестрою,

І не здола повік-віків,
У чорну пащу не поглине
Лукаве кодло ворогів
Краси Радянської країни.

Вони ідуть шляхами зрад,
Ta правди вітер нас обвіяв...
Не вмре ніколи Ленінград,
Воскресне Мінськ, не згине Київ!
Вересень, 1941 р.

КОЛИСКОВА

Заглядає ніч у вічі,
В чорнім небі світить свічі,
Розливає супокій...
Спи, синочку рідний мій!

У далекім темнім полі
Батько твій за нашу долю
Б'ється з ворогом лихим...
Спи, дитятко, сном міцним!

Я уранці виходжала,
Золоте жито жала
По високій по горі...
Спи, маленьке, до зорі!

Що високою горою
Повернеться батько з бою,
Звеселиться вся земля...
Спи, коточку, спи, маля!

Ой, над нашими полками
Грає вітер прапорами,
Сила наша — як весна...
Спи ж бо, зіронько ясна!

Хмара вражая розтане,
Ясен, красен день настане,
Сонця-світу вороття...
Спи, синочку, спи, дитя!

Вересень, 1941 р.

СЛОВО ПРО РІДНУ МАТІР

Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-слезами.

Благословенна в болях ран
Степів широчина бездонна,
Що, як зелений океан,
Тече круг білого Херсона,
Що свій дівочий гнучий стан
До Дніпрового тулиль лона. «.

Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах,
Печаль і радість наша, пісне,
Що мужність будиш у серцях
Коли над краєм хмара висне.

Благословенні ви, сліди,
Не зміті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорощілими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми;

Благословен мечів ясних
Огонь, отчизни охорона,
Іржання коней бойових,
Морських походів даль солона,
І «Енеїди» владний сміх,
Полтави тихої корона,

Гаряча дума Кобзаря,
Що і вогні не спопеліє,
І молоток Каменяра,
І струни Лисенка живії,
І слави золота зоря
Круг Заньковецької Марії!

І труд, і піт благословен,
Життя рясного виногради, —
І при дорозі зелен клен,
І світло мудрої лампади, ^{Світло}
І майво збратаних знамен ^{Майво}
Навколо Кремлівської огради,

Народів серце у Кремлі,
Народів мисль, народів воля, —

І цвіт радянської землі,
Лани її широкополі
Довіку не скоряться млі,
Лихій не вклоняться недолі!

Благословенна синь озер,
І Псло, і повів рути-м'яти,
Народу геній, що не вмер,
Не вмре від жодної гармати,
У гроні світлуому сестер
Благословенна наша мати.

Благословенні ви, брати,
Що в сяйві дружби і свободи
Йдете до спільної мети,
На ясні зорі й тихі води,
Благословен і славен ти,
Російський сміливий народе!

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше золото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Настане день, настане час —
І розіллється знов медами
Земля, що освятів Тарас
Своїми мукаами-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвукими словами.

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?

Хіба їй можна одзвісти,
Коли зоря торить рожева,

Коли шумлять-дзвеняТЬ світи
Від рику раненого лева,
Лисиці брешуть на щити,
І кличе див поверху древа! *к.*

Хто золоту порве струну,
Коли у гуслах — дух Боянів, *твори*
Хто димний запах полину *аспрут*
Роздавить мороком туманів, *н*
Хто чорну витешє труну
На красний Київ наш і Канів?

*Г*і, сили на землі нема *т.*
І сили на землі не буде,
Щоб потягти нас до ярма,
Щоб потоптати наші груди,
Бо сам народ біля керма
Стойть, радянські вільні люди!

Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О земле рідна! Знаєш ти
Свій шлях у бурі, у негоді!
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!..
Лисиці брешуть на щити,
Та сонце устає — на Сході! *к.*

1941 р.

Я—СИН КРАЇНИ РАД

Я — син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,
Ви всі, що Каїна горить на вас печать?
Отчизни іншої нема в нас і не буде,
Ми кров'ю матері не вмієм торгувати!

Не тільки знесена на камінь п'єдестала,
Квітками вінчана і кроплена вином,—
Стократ милішою вона для серця стала,
Грудьми стрічаючи руїну і погром.

У крові, в стогоні, в риданнях несказаних,
У бурі подвигів, що крізь віки пройдуть,
Ясніше від усіх небес благоуханих
Сіяє нам її щоденна каламутъ.

Нам хліб її черствий святіший за святині,
Сніги зими її красніше, ніж весна,
І те, що тугую вона повита нині,—
Лиш знак, що воскреса для радості вона.

Я — син Країни Рад, що ранами гіркими
Несе визволення усім земним краям,—
І кожен буйний квіт, що на землі цвістиме,
До ніг приклониться радянським воякам.

Я — син Країни Рад, що і мечем, і словом
Разить і тне катів з розмаху, до кісток;
Сьогодні ще стоїть вона в вінку терновім,
Але вже сплетено лавровий їй вінок!

Дрижать поля мої від матернього плачу,
Та ворог хилиться, уже спіткнувся він...
О сяєво зорі, тебе я бачу, бачу!
Я син Країни Рад — самої правди син!

26.XII. 1941 р.

ПОРТРЕТ ЛЕНІНА

Його портрет — в селянській хаті скромній,
Його портрет — в землянці у бійця,—
Портрет того, хто в праці неутомній
З'єднав народів золоті серця.

Його портрет, що люблять наші діти
Квітками польовими прикрашать,—
Портрет того, кому в століттях жити
І сонцем землю нашу осяватъ.

Коли кипить за волю бій великий,—
Ми бережем і в попелі руїн
Його портрет, що поруч став навіки
З портретом другим — рідним, як і він.

21. I. 1942 p.

СОН

Мені приснились ночі солов'їні,
Дівочі співи, паході левад,
Весна, що дано тільки раз людині,
І далечінь, що не вернуть назад.

Приснилися на обрії зірниці,
Що наче крила маяли в імлі,
Приснилось те, що радує, як сниться,
І мучить нас, торкнувшись землі.

Та що ж! Хай жаль, що перейшли для мене
Солодкі болі зросту і жадань,
Що похилився мій розмай зелений
І май черлений одійшов за грань,—

Ще гірший жаль, стократно глибший смуток
Мене охопить, як згадаю я,
Що рідний лан і весь його набуток
Слизька, потворна обвила змія.

Що молоді, яким лише радіти
І в ночі солов'їні шаленіть,
Що світлолиці, ясноокі діти
Подоба чиста польових суцвіть,—

Потоптані, осквернені, слізами
І кров'ю вмиті... О, не жаль, а гнів
Мене пече... Я з вами, рідні, з вами
Не тільки в снах — ще більше після снів!

21.I. 1942 p.
Москва.

ЗЕМЛЕ, ДОЛЕ МОЯ...

— Земле, доле моя многотрудна!
Що ти шепчеш крізь ніч мені?
Чом не спиш ти, ниво безлюдна?
А заснеш — не мовчиш і в сні?

Чи повіяТЬ крилом прохолоди
На гаряче твоє чоло?
Чи зібрати для тебе всі води
І всіх сонць украсти тепло?

Чи всі квіти й світи покласти
На кремнистому ложі твоїм?
Чи під ноги тобі упасти
Найвірнішим дитям дрібним? —

А вона крізь ніч і крізь муку:
— Ти не смієш тужить по мені,
Насталі своє серце й руку,
Задуши свої сльози дрібні,

Наступи на горло вороже,
Щоб він далі не повз, не йшов.
Знай, єдина ненависть може
Повернути мою любов.

Тільки гнівом я дишу нині,
Напоїла жовчю язик,
Щоб колись у слова голубині
Обернувся мій грізний крик.

Хай же буде твій кожний атом
Влитий в ярість мою страшну,
Щоб зустрівся ти знову з братом,
Щоб посмів обняти жону.

Все, чим квітла я, чим пишалась,
Чим жила у погожі дні,
Всі пориви, радість і жалість,
Всі жадання і всі пісні

Замінила я сталлю й кров'ю,
Світлі шати скинувши з плеч,
І не квіти в моїм узголов'ю,
А покари і помсти меч!

1. IX. 42 p.
Москва.

БІЙЦЯМ ПІВДЕННОГО ФРОНТУ

Розчаруватись можна в друзі
І можна розлюбить жену,
На голубому виднокрузі
Згубити можна ціль ясну,
Але піддам того наразі,
Прокльоном вічним проклену,
Хто рідний край у горі й тузі
Забуде хоч на мить одну.

Нехай землі рясну окрасу
Ти надто звик постерігати,
Хай на тобі утоми й часу
Лежить незмивана печать,—
Та за любов злотопоясу,
За очі, що, як цвіт, горять,
За молоді гудки Донбасу
Іде Червона, рідна рать.

Чи є в степу така билина,
Чи крапля є така в Дніпрі,
Яким ти радо, мов дитина,
Не уклонився б на зорі,
Коли гримить твоя країна
У битві грізній, а не в грі,
Що не поставлять на коліна
Її ні пси, ані псарі?

Із вами, браття, стяг пестиму,
Ділити буду хліб і сіль,
Щоб гнати зграю невситиму
На полі нашім звідусіль,

Щоб за одну слізозу незриму
Трощити всю фашистську гниль,
Щоб від Фінляндії до Криму
Угамувать народний біль.

Од моря лине і до моря
Братерський одностайний клич:
Зірвати в боротьбі суворій
Пекучі, ржаві пута з пліч.,
Щоб розцвітати у просторі
Нових радянських п'ятиріч...
Тож вище пропор! Серце д'горі!
Хай буде день! Хай згине ніч!

ПАМ'ЯТНИК БОГДАНА

Було, по улицях знайомих
Ідеш до рідної ріки —
І раптом бачиш владний помах
Богдана гордої руки.

Ітратиши ніби часу вимір,
Бо оступили навкруги
Софія древня, Володимир,
Дніпра безсмертні береги.

І повен дум ширококрилих,
Неначе закипіла знов
І розлилась огнем по жилах
Гаряча пращурівська кров.

І мислиш: то не снів уява,
Не порох пожовтілих книг —
Човни летючі Святослава
І хижоокий печеніг,

І скрип Батийових повозок,
Неволі соромітні дні,
І, зроджений в диму та в грозах,
Козак-нетяга на коні.

О, так! Минуле — не могила,
Хреста примарний силует,—

Недарма ж мужнього Данила
Тепер оспівує поет.

Недарма, як глибока рана
Вкраїни тіло протяла,
Свого великого Богдана
Ми вічні славимо діла.

Тож він народні смаглі руки
Єднав обаполи Дніпра,
Щоб не літали вражі круки
Клювати нашого добра.

Коли несли ворожі сили
Лукаву ханщину нову,—
Він знов, куди простерти сміло
Свою зірчасту булаву,

Він знов, що шлях лежав єдиний
Серед пасток і вовчих ям —
З'єднати долю України
З народу братнього життям.

Хай ласки царської омана
Лягла на груди, мов тягар,—
Та як прийшла пора жадана
І в прірву впав останній цар,—

Пішли вперед брати-народи
Плече з плечем і меч з мечем
До сяйва праці і свободи
Без плах, корон і діадем.

І вітер радісний повіяв,
Зорю приносячи живу
У золотий прадавній Київ,
У Кремлем вінчану Москву.

І де розсипались окови,
Де трон розпався на тріски,—
Зросли поемами будови,
Лани розквітли, мов казки.

Та враз ударило на сполох
Народне серце. Зашумів
По всіх ланах і видноколах
Титана раненого гнів.

І, знову ставши до двобою
З камінносердим хижаком,
Брати ідуть рука з рукою
Ворожий відбивати погром.

Простерла смерть в моєму краї
Отруту чорних крил своїх,
Та предків зброя оживає
В нашадків подвигах святих.

В очах стоіть гора Чернеча,
Копитом б'є Богданів кінь,
І вкрита славою Унеча
Гримить до наших поколінь.

Крізь ніч, крізь прах той день настане,
Здобута кровлю пора,
Коли воскресне, наш Богдане,
Народ обаполи Дніпра,

І зашумує наша нива,
І знову виросте наш дім,
І пам'ятника бронза сива
Засяє золотом новим.

6. VIII. 42 р.

КРЕМЛІВСЬКІ КУРАНТИ

Кремлівські знову бачу я куранти.
Навколо мене —тиша безбережна
Нічного вересня. Душа тріпоче,
Прозорчасті уловлюючи звуки,
Такі знайомі. Щó в них? Щó вони?
Син закриваленої України,

Яке віщання, заповіт який
Ловлю я в цім глибокім переливі?
Чому так гордо серце в мене б'ється
Серед нічної, темної Москви?
Тож голоси народів і племен,
В єдиній волі збратаних навіки,
Я чую. І хіба назвати самотнім
Того можливо, хто вчувати може
Удари ці, що падають у ніч,
Як теплих крапель весняні алмази?
Хіба можливо захитатися в вірі,
Коли Москви підноситься граніт,
Коли великий мозок пломеніє
В нічнім Кремлі — і світу день несе?
Кремлівські знову чую я куанти,
В холодну ніч я руки простягаю —
І сонце бачу крізь холодну ніч.

30. IX. 42 р. Москва.

В СНІГАХ

В снігах лежить Росія доокола.
Задиханий наш поїзд мов загруз
На полустанку. Холод, ніч і сніг.
Вслухаюсь в ніч. Струною в безкінечність
Заледеніла тиша простяглася.
Про що мовчить? Що думає вона?
Вслухаюсь в ніч. Немов далекий бренькіт,
Мов шемрання смутного вітерця,
Якісь примарні долітають звуки
Крізь шиби заморожені... О ще,
Ясніш, мучителі! — І от я чую
Колиски скрип, хитливий шум вервечок,
Тоненький голос, сонний і смутний...
Сестричка братіка свого колише,
Чи мати нахилилась молода
Над немовлям, що тільки їй одній
Нагадує одно обличчя в світі,
Яке горнула до грудей вона,
В слізах благословляючи на подвиг.
Я чую: пошепки десь розмовляють

Стареньких двоє — і одно ввесь час
Повторюють ім'я якесь ласкаве,
Дитяче... Може, саме те ім'я,
Що вкрило славою їх скромну хату,
Загублену в сипучому снігу,
І може, добуває та старенька
З шухляди номер рідної газети,
А той старий тимчасом окуляри,
Нитками злагоджені, надіває,
Щоб прочитати в сотий, певне, раз
Давно напам'ять вивчені рядки.
Я чую: дівчина встає тихенько
З німого ліжка, до вікна підходить,
Вдивляється у сніжну каламуту,
До скла чоло гаряче притуливши,
І каже щось, що чую тільки я
Та лише вона — і що почує третій,
Як вернеться, покритий пилом бою...
Всі стіни розійшлися передо мною,
Вітаю друзів, до братів горнусь,
І чую Україну, Білорусь,
І чую світ з роботою і плачем,
З його життям, і в холоді гарячім,
І проростає крізь сніги трава...
Враз поїзд рушив. Перед нас — Москва.

1942 р.

БРАТАМ ПО СОЮЗУ

Друзья мои! Прекрасен наш союз...
Пушкин.

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами.

Шевченко.

Коні ті, що ржали за Сулою,
Ржуть і нині в далях огняних,
Древні стяги нас ведуть до бою
За проміння верховин нових.

Сурми, що сурмили в Новіграді,—
Хто урве їх несмертельний звук,
Щоб дали уклін ми ржавій зраді,
Щоб зламали Святославів лук?

Чи дарма, коли весна жадана
Осяла вольну сім'ю,
Як правицю мідного Богдана,
Ми до сходу простягли — свою?

Поруч, браття, ми були в неволі,
Разом ми громили вражу рать,
Тож тепер на морі й суходолі
Нас ніхто не може роз'єднати.

Мозок наш — Москва високочола,
Серце наше — славний Київ-град;
Хай наш Мінськ тепер пустиня гола,—
Завтра знов розквітне він, як сад!

Вічна клятва: в радості і в горі
Йти нам опліч, вольності сини,
У фашистськім не потонуть морі
Наши братські золоті човни!

Москва. 14. V. 1943 р.

ЛЕНІНГРАД

Миколаєві Тихонову

Я пам'ятаю величавий
І неповторюваний сон —
Канали, арки, архітрави,
Високі лінії колон,

І бронзу вершника живого
На грізно здібленим коні,
І вас, такого молодого
У дружній, синій тишині.

Ви Батюшкова нам читали
Напівзабуті сторінки,
Що животворно оживали
З-під чудодійної руки.

І молодість у них кипіла,
Що не зів'януть їй повік,—

А ленінградська ніч стокрила
Плила, як зоряний потік.

І знали ми, що на граніті,
Край петербурзької води,
Сплели, як золотисті ниті,
Шевченко з Пушкіним сліди.

Та Ленінграда блиск і слава
Без міри, без кінця зросли
У стисках чорного удава,
У муках голоду і мли.

Як ворог підповзував змією,
Народний втілювали гнів
Бійці — герої епопеї,
Поети — в лавах вояків.

Як вітер ночі крижаної
Псалом над мертвими читав,—
Коваль, що виріс над Невою,
Невтомно день і ніч кував.

І сталося: прорвана блокада!
Ступивши на безсмертя путь,
Безсмертні діти Ленінграда
Тропою Леніна ідуть.

І над священною рікою,
Як море, плещеться зоря,
І пісні Пушкіна сестрою
Воскресла пісня Кобзаря.

1943 р.

СУД

Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори.

Шевченко.

За шовковий щасливий колос,
Що під ноги неситим ліг,
За примовклий дитячий голос
Ми до суду кличемо їх.

За обірвану пряжу пісні,
За розірваний генія лист,
За пожари і хмари зловісні
Нам заплатить кров'ю фашист.

За прострілене серце брата,
За потоптану честь дівчат
Безпощадна, як меч, розплата!
Нам заплатить кровію кат.

За Дніпра скривавлену воду,
За наругу ясних наших зір,
За розбой, за кривду народу
Нам заплатить кровію звір.

Марно в світі шукати надію
Недобитим скаженим псам!
Ти тремтиш, ти поблід, лиходію?
Ніс ти смерть — умри ж тепер сам!

1942—44 pp.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА

Ти стоїш передо мною
В темних образах і світлих,
Україно, Україно
Молодая у віках:
То скривавлена війною,
У комет зловісних мітлах,
То розквітла солов'їно
І розкрилена, мов птах.

Скільки меду і отрути,
Скільки муки, скільки сили,
Скільки правди золотої,
Скільки кривди і оман!
Як же день отої забути,
Переяслав сонцекрилий,
Що осяяв булавою
Непокірливий Богдан!

Раду радили чубаті
З неущербними шаблями,
Вкриті палом перемоги,
Сивоусі юнаки,—
Як завести лад у хаті,
Як неволі змити плями,
Ворогам закрить дороги
До Славутича-ріки.

Щоб не брав султан ясиру,
Щоб вельможна Польща-пані
У ридвани не впрягала
Святославових синів,—
Братню кров і братню віру
У братерському вітанні
Рада мудро привітала
Віщим клекотом орлів.

Поруч сіали, орали,
Поруч жали і косили,—
Як же поруч не іти нам
Крізь замети снігові?
І знамена запалали,
І шлики в блакить злетіли
Гаслом-голосом єдиним
Променистій булаві.

Простяглась вона до сходу,
До восточної столиці,
Показала путь-дорогу
Поколінням і вікам.
Однокровному народу
Наш народ подав правицю
На єднання, на помогу,
На погиbelь ворогам.

Переяславе-герою,
Місто слави, місто згоди,
Ти зазнав неволі-муки
Від фашистської руки,—
Ta єдиною рукою
В дружбі з'єднані народи
Розв'язали білі руки
Край Славутича-ріки.

Наша згода — наша сила,
Наша дружба — наша воля,
Не темниці-кам'яниці,
А свободи світлий храм.
Хай же знає тьма безкрила
Грім козацького пістоля,
Стиск братерської правиці
На погибель ворогам!

12. I. 1944 р. Переделкіно.

МАЇВКА

Ой маю, маю,
Зелен розмаю,
Ой ходить радість
По всьому краю!

По всьому краю
До небокраю:
Поб'єм, доб'ємо
Ворожу зграю.

Дзвенить майвка —
У синь мандрівка,
Усі дороги —
До перемоги!

Уста рожеві,
Цілуйте любих!
Такому дніві
Цвісти у шлюбах!

Музики, грайте,
Співайте, люди!
Як травень квітне,
То й липень буде.

Веселі бджоли,
Вітайте поле,
Хай повні будуть.
Усі стодоли.

Хай на руїнах
Палаци зринуть,
Хай квітнуть добрі,
Лихі загинуть!

1945 р.

ПАМ'ЯТНИК ЛЕНІНУ

Він стоїть з простертою рукою
На майданах наших сіл і міст,
Повен вогняного неспокою,
Вождь, трибун, мислитель, комуніст.

Він стоїть, великий будівничий
І стратег нечуваних боїв,
Він щоденно учитъ нас і кличе,
Як у Смольнім кликав і учив.

В шумі битв його ми чуєм голос,
В сталінських наказах він живе...
Будемо ж боротись, як боролись
За високе щастя —

за Нове!

15. IV. 1945 р.

ВІРНІСТЬ

1

Знайдеш собі дівчиноньку
З чорними бровами,
Та не знайдеш тої правди,
Що була між нами.

Лице, де осінь тінню налягала,
Одбилося в безмовному затоні,
І очі звідти глянули безсонні,
І скорбна тиша строгого чола.

Здалека чути переплеск весла,
Падуть листки пожовклі і червоні,

І тихо плинуть по холоднім лоні
Туди, куди і молодість пішла.

Знайшов собі він з чорними бровами
Дівчиноньку — нову весну знайшов,
І зник навік за горами й долами...

Зів'яла рунь, минулася любов...
Чиє ж весло там крає сине поле?
Вернувся? Ні! Не покидав ніколи!

2

Гиля, гиля, та й сірій гуси,
Стежечкою та й на став...
Прошу ж тебе, молодий ко-
заче,
Ти натуру перестав!

Торкнулась легко скорбною рукою
Його розмашистого рукава.
І говорила б — але що слова
У боротьбі з сваволею такою!

Як вітрові, нема йому спокою,
Своє він серце сам і розрива,
В безодню рине буйна голова —
І кінь дзвенить уздою золотою.

«Оця хустина — обтирати чоло,
Цей персник — люте відганяти зло,
А сльози ці — я їх собі заставлю...»

Мовчить. Задумався. Коня спинив,
Простяг їй руки — легко підхопив —
І прошептав: «Натуру переставлю».

3

Я ж туло хмизину
Ногою одкину,
Таки тебе, мила,
Любити не покину,
Любити не покину!

Вечірня радість, мов далекі дзвони,
Мов відголос, мов спомин, мов луна...
До стомленого підійшли вікна,
І в погляді, як в морі, погляд тоне...

Отак життя пройшли ми довгі гони,
Всього було — й трутізни, і вина
У чарці тій, якій немає дна,
Аж поки кров навік не захолоне!

Дай рученьку. Спрацьована, худа!
Волосся дай мені поцілувати,—
Ця сивина прекрасна й молода.

Ти друг, ти вірність, ти жона і мати,—
О! Бачиш? Син наш за вікном біжить! —
Люблю тебе. Не можу розлюбить.

15. X. 1945 р.
Белград.

КІМНАТА ЛЕНІНА У ПРАЗІ

В кімнаті скромній і спокійній
Сіяє сяєво сторіч:
На конференції партійній
Тут сам головував Ілліч.

Так, тут, у Празі староденній,
Серед праਪрадідних будов
Горів, як світоч, віщий геній,
Що тьму віків переборов.

Мозки і руки робітничі
Зустрілись у кімнаті цій,
Щоб правді глянути у вічі
І кривду викликать на бій.

І люди, що тихенько нині
Переступають цей поріг,
Безсмертній клоняться святині,
Бо звідси шлях у вічність ліг.

1946 р.

СОФІЯ

Тут давня дружба зріє й пломеніє,
Її ніяким бурям не згасить.
Ти пронесла крізь чорний сон століть
Свічу свободи й вірності, Софіє!

Страшний був час: тебе.udavi-zmij
Хотіли в хижих кільцях задавить,
Твої троянди і твою блакитъ
Сквернили черви зради й тиранії.

Але чи то ж Болгарія була?
Хіба народ ваш на народ вела
Ta пісня, що підносив Христо Ботев?

Hi! I в найтяжчий, у рішучий час
Братерські руки простягли до нас
Палкі ряди болгарських патріотів.

1947 р.

МОЯ МОСКВА

Буваючи в Москві, усім нам рідній,
Виконую я завжди дорогий
Для мене звичай. Чи зима бринить
На білих струнах серед вулиць тих,
Де Пушкін, Грибоєдов і Толстой
Колись ходили, чи весна жагуча
В Сокольниках, в Ізмайлівськім гаю
І на Тверськім бульварі пропливає
Човенцем молодості легкокрилим,
Чи літо пригорщами розсипає
Тепло на плечі молодим москвичкам,
Чи осінь свій янтарний корабель
Веде по синяві Москви-ріки,—
Іду неспішно я на Красну площа.

Шумлять автомобілі, люд кипить.
Галки й граки в повітрі в'ються чорно,—
І от вони, ті стіни, що не раз

Протистояли зловорожим хвилям,
І от та вежа, із якої дзвін
На цілий світ як слово правди дзвонить!
І от ялини, що стоять на варті
Священих урн, де сховано останки
Синів народу, вірних до кінця!
І от єдиний в світі мавзолей,
Де прах того, хто повернув усе
Життя людське на шлях, незнаний доти,
Народів геній втіливши в собі!
І от він, Кремль, відкіль великий вождь
Усі країни наші твердо вів
До перемоги в дні негоди злой,
Відкіль розходиться його проміння
На села всі, на селища й міста,
І всі серця окрилює людські
На лет відважний в неосяжне щастя...
Моя Москва! Мій Кремль! Мое життя!

17. VI. 47 р.
Iрпінь.

ЛІС

П. С. Погребняку.

Ліс, або, як кажуть серби, шума,—
Це не просто сосни та дуби:
Не одна там народилася дума,
Повна щастя, ніжності, журби.

Він співа то грізно, то шовково,
Як морська безсмертна глибина,—
Не одно ж там розцвілося слово,
Запалала пісня не одна.

Гомонить він з вечора до рання,
Незглибимий, як людське життя.
Не одне там виникло кохання,
Не одне змужніло там дитя.

Як війна крилом своїм багряним
Отінила золото наших нив,—
Він давав притулок партизанам,
Він бійців поранених живив.

З хмарами він дружбу вічну має,
Приятель дощам він голубим.—
І в пшеничнім пішнім урожаї
Лісовий таїться сизий дим.

Той, хто любить паростки кленові,
Хто діброви молоді ростить,
Сам достойн людської любові,
Бо живе й працює — для століття!

11. VII. 1948 р.
Ірпінь.

МХАТ

В невтомній творчості тривожній
Верстаючи прекрасний шлях,
Московський світиться Художній
Алмазом у людських серцях.

Коли в низькім підніжжі трона
Стелилась темноока мла,
Там «Чайка» Чехова Антона
В безмір'я крила простягла.

Коли, як чорна домовина,
Нас морок рабства облягав,
Про гордість іменем — людина
Там голос Горького сказав.

Крізь ніч, крізь бурі, крізь тумани
Театр ішов до світлих днів,
І прапор Жовтня нездоланий
Над ним як сонце задзвенів.

Грудом сягнув він огнекрилим
За всі видимі небеса,

І слово п р а в д а стало ділом,
І стала дійсністю краса.

У кожний дім, у кожну хату
Його проміння заплива,
І непогасна слава МХАТ'у,
Як наша молодість, жива.

1948 р.

ПІСНЯ ПРО ДОНБАС

Гей, слова! На всі кінці
Розлітайтесь, як гінці!
Їде людина в надра темні
Чудеса творить підземні,
Сяє лампочка в руці.

То не лампочка — зоря,
Що за гори, за моря
Переносить нашу славу,
Більшовицьку горду справу,
Слово й діло шахтаря.

Де країна є така,
Щоб рука трудівника
Все, що зла розбила сила,
Ніби чари воскресила,
Оживила, як ріка?

Встав Донбас із-під руїн,
України славний син,
Син радянської родини,
І з підземної долини
Сонце світу бачить він.

В чорнім вугіллі горить
Сяйво років і століть,
І шумлять-гудуть заводи,
І нема тих сил, народе,
Щоб ходу твою спинити!

Хай віджиле умира,—
Жити юному пора!
І підносиш ти, герою,
Непоборною рукою
Наше щастя «на-гора!»

26. VIII. 48 р.

НАЩАДОК

Може, я записую останні
Сторінки у зошиті своїм,—
А десь близько, в білій тиші ранній
Хлопченя із чубчиком льняним,
Тільки що навчившись говорити,
Підбира, ласкаве і сердите,
Перші пари непокірних рим.

Світ навколо хвилями ясними
Б'є у невідомі береги,—
А в хлопчини серце невситиме,
Повен розум чистої жаги,
Все ж то хоче знати, обійняти...
І в поля від батьківської хати
В'ється слід маленької ноги.

Бачить хлопчик, як людська робота
Сходить ще невиданим зелом,
Мову людську і пісні він потай
Слухає з наморщеним чолом —
І співа дедалі сміливіше...
Не мого він зошита допише,—
Свій почне новим своїм пером!

4. IX. 1948 р.

ПІСНЯ ПРО БРАТЕРСТВО

Надійшла весна весела,
Закипіли в праці села,
Розшумілися лани.
Разом ворога бороли,

Разом вийдемо на поле,
Правди й вольності сини!

Гей, від Дону за Карпати
Пісню єдності чувати,
Братства вірного слова!
Проти ворога лихого
Подала нам допомогу
У криваві дні Москва.

А тепер у праці мирній
Помагають друзі вірні,
Шлють верстати й трактори.
Бо єдина ми родина,
Бо Росія і Україна —
Нерозлучні дві сестри.

Шле привіт єврій рано-вранці
Наддніпрянськ наддністрянцю,
Харків Львову шле привіт,
Щоб жили ми, щоб цвіли ми,
Щоб садами ще й рясними
Цвів навколо вільний світ.

8.V. 1948 р.

ЗА МИР

За мир у всьому світі —
Це значить: за народ,
За колоски наліті,
За шум весняних вод!

За мир у всьому світі —
Це значить: за життя,
За руки працьовиті,
За матір і дитя!

За мир у світі всьому —
Це значить: проти тих,
Хто в горі вселюдському
Прибутків жде нових.

За мир у світі всьому —
Це за братерство клич
За те, щоб дню ясному
Навік збороти ніч.

За мир у всьому світі —
Це за пісні й поля,
Що правдою повиті,
Як голос із Кремля!

25 серпня 1949 р.
Москва.

ЗУСТРІЧ В НИЖНЬОМУ

Праздникам праздник и торжество есть из торжеств!
В три часа ночи приехал
Михайло Семенович Щепкин.
Запис Шевченка в щоденнику 24 грудня 1857 р., коли до поета, що вернувся з заслання, приїхав у Нижній Новгород із Москви Щепкін.

В диму грудневого бурана
Живлющий промінь запалав,
І знову юність нездоланна
Простерла щедрий свій рукав...
Так Олександр колись Івана
В селі Михайлівськім стрічав *

Замети, як вовки, стояли,
І сніговий курився прах,—
Та колокольчик небывалый
Зненацька задзвенів в ушах,
І дні ліцейські засіяли
У непогасних двох серцях.

Тепер у Нижнім під'яремнім
Спахнула вольності свіча,
Тарас — під «наглядом таємним»,
Під свистом царського бича —
Щасливим голосом суренним
Михайла Щепкіна стріча.

* Пушкін — Пущина. — M. P.

Два кріпаки... Один ще вчора
Миколи Палкіна солдат...
І обійма поет актора,
Як батька син, як брата брат,
І зріє віра неозора,
Що згине враг і супостат.

Лунають наддніпрянські співи,
Зозуля золото кує,
Життя віщуючи щасливе,
Що за крайнебом устає,
І декабристів Щепкін сивий
У «Неофітах» пізнає.

Які шляхи, які дороги,
І скільки крові й сліз кипить,—
Та царські упадуть чертоги,
І правда кривду спопелить,
Коли навчиться люд убогий
Громадою обух сталить!

Їм, віщим, видиться незриме
Крізь даль засніжених долин,
І поміж стінами німими
Іскандерів лунає «Дзвін»,
І за столом сидять із ними
Безсмертні Гоголь і Щедрін.

1949 р.

НА ВІДКРИТТЯ МУЗЕЮ ШЕВЧЕНКА

Хоч би малесеньку хатину
Він мріяв мати над Дніпром,
Щоб у вечірнюю годину
Животворить своїм пером
Народну душу, закликати
Громадою обух сталить.
Та не діждавсь він тої хати,
Священний прах його лежить
На березі Дніпра-Славути.

Але воздвиг народ розкутий
Не вбогу хатку — світлий дім,
Щоб перед іменем твоїм
Чоло схилити святобливо,
Щоб діл твоїх незгасне диво
Явити світові всьому.

Минулого розбивши тьму,
Стойть Кобзар перед очима;
Його тяжка й велична путь,
Що нам ніколи не забути,
У даль простерлася, видима.

Так, ти живеш у наші дні,
Ти з нами в праці і в борні,
Ти з нами йдеш до сонця сходу,
Ти, правди й вольності пророк,
Приймаєш сонячний вінок
Із рук радянського народу.

1949 р.

ПУШКІНУ

Ти пам'ятник собі воздвиг нерукотворний,
І нічіїм його не зруйнувати рукам.
Тропи ніякий плуг до тебе не загорне,
Ії народ вартує сам.

Ти був супутником суворим подорожнім,
Що клали крізь терни путі в життя нове,
А нині у селі і в місті нашім кожнім
Твое Михайлівське живе.

Я бачив твій портрет у друга вірменина,
Із уст якутових я чув твої слова,
І в'є тобі вінок Радянська Україна,
В братерській вольності жива.

З Тверського руку ти простер у сивий Канів,
Пишаємося ми співцями обома,
І щоб затьмити вас — нема таких туманів!..
Хай сяє сонце, згине тьма!

20. IV. 1949 р.

ДОМИК У ТУЛЬЧИНІ

В зелено-білім Тульчині,
Як гість минулого століття,
Будинок в щедрій тишині
Просвічує крізь верховіття.

Підперли ганочок старий
Дбайливо білені колони,
І сонце вранішнє червоне
Їх орожевлює згори.

Дитячі голоси на схилах
Дзвенять тут, як пташиний спів:
То діти сталінських бійців,
Хоробрих смертю опочилих.

В кімнаті скромній, де колись
 Таємні збори відбувались,
Ляльки й ведмедики зійшлися
І малюки розташувались.

Росте їх сила молода
Тут, під наметом кучерявим,—
І поглядом на них ласкавим
Полковник Пестель погляда

26. IX. 1949 р. Харакс.

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА

Її зорею називали,
Ясною зіркою... Вона
І справді трепетно-ясна
Була як зірка. Нездужалий,
Упалий духом в ній ловив
Далеких відсвіти вогнів,
І в чистій мусі Харитини,
У Лимерівниних слізах
Черпав снагу верстати шлях
Змагання за права людини,
За волі помах соколиний,
Що людям снівся у віках.

Вогнем, жагою, пориванням
Вона серця палила всім,
Страждання граючи, стражданням
Сама вона була живим,
І руки Чехова й Толстого
Благословляли їй дорогу,
І Мирний голову клонив
Благоговійно перед нею,
І Лисенко її любив
Співуче-ніжною душою,
І невідомі глядачі —
Студентство, молодь, як годиться —
Біля театру, уночі
В її впрягались колісницю.
Коли ж веселощів струмок
Круг неї завивався струнко,
І брязкіт срібних підківок
Жартливу нам являв Цвіркунку,—
О, як же молоділи всі,
Легкій дивуючи красі!

Минулося... Невже минулося,
Просяло і відцвіло?
Ні! У безсмертя обернулось
Те, що безсмертям і було,
І серед вільного народу,
Що гідно шану їй воздав,
Встократ ясніше з небозводу
Твій, зоре, промінь запалав,
І на новій, радянській сцені,
Де правда крила простягла,
Витає неув'ядний геній
Тій, що правду нам несла.
І хай твій прах у гробі тліє.—
Нетлінне сяйво золоте...
Круг Заньковецької Марії
Сузір'я юності цвіте!

9. VIII. 1949 р.

МАТЕРИНЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

Родився він в Лук'янівській тюрмі
У Києві,— а матір до Сибіру,
У прокляте Карійське заслання
Рука жандармська кинула. Відбув
Тяжку покару й батько, земський лікар —
І дозволу «ласкавого» добився
Відвідати жінку. Він Сашка малого
Узяв з собою. В чорнім кожушку,
В ухатій шапці хлопчик гостроокий
Із батьком рушив у морозну путь,
В оббитій повстю тулячись кибитці.
Сніги, сніги та вітер крижаний,
Та чорні сосни, та печаль німотна,
Та полозків рипіння ненастанне,
Та сон-утішник, що маля кріпив...
А далі — бездоріжжя... Дожидання,
Коли ріка підіметься бурхлива,
І подорож по хвилях на плоті —
І ще холодне надвесняне сонце...
Та гріло серце батькові не раз
Людське, хай і незgrabне, співчуття,
А син — хлоп'я, звичайно! — приглядався
До всього ненаситними очима
І дивувався широко, по-дитячи,
Мороженим пельменям та борщеві,
Який перед обідом на шматки
Сокирою рубали...

Аж кінець

Настав мандріві... Зустріч мужа й жінки
Довічно кинутої в льодову
Темницю... Зустріч матері та сина —
Софії Миколаївни з Сашком,
В неволі рожденним хлоп'ям рухливим,
Із часткою її життя палкого,
Її життя!..

Вона вже погасала

В тяжкій хворобі — і начальство «добре»
Дозволило відвідувати її
Сашкові в камері, в безокім склепі...

Прийшла весна — сибірська, блискавична;
Сашко збирав дрібні якісь квітки
І матері в дарунок їх приносив,
Вона ж йому подарувала книжку —
«Кобзар» Шевченка, що сама в тюрмі
Оправила в обкладинку убогу...

Умерла мати... Заповіт її —
Похоронити прах на Україні —
Не вволило начальство недріманне,
І на Карійськім цвинтарі її
Поховано, вечірню чисту жертву...

Та матері зберіг благословення —
«Кобзар» Шевченка в простій палітурці,
Борця за волю книгу нездоланну,
Громові, прометеївські слова,
Що стали на папері, як огненні,
Незмивні знаки,— той малий Сашко.
З цією книжкою на путь життя
Ступив він, і ніколи не похибив,
Людському щастлю всі віддавши сили,
І в чистім сяєві нового дня
Ніс гордо світоч правди і науки,
І всенародна шана та любов
Як світло непогасне, осягають
Могилу Олександра Богомольця.

24. IX. 1949 р. Харакс.

РОБІТНИКАМ РАДЯНСЬКОЇ ҚРАЇНИ

За силу думки й міць руки,
За честь Радянської держави —
Привіт, брати-робітники,
Уклін подяки вам і слави.

За променистий Дніпрогес,
За блиск огнів на виднокрузі,
За те, щоб весь наш край воскрес,
Спасибі вам, спасибі, друзі!

Неволі бич навіки зник,
І, видячи безмежні мети,
Ідуть колгоспник, робітник,
Ідуть учені і поети!

Зоря Жовтнева розцвіла,
Устало сонце на погоду...
Великій партії хвала,
Хвала радянському народу!

1949 р.

ВЕСНА ЛЮДСЬКОСТІ

Ізнов весна, знов жайворонки в полі,—
А з кожною весною ближче нам
До того, що ми звemo майбуттям,—
До свята серця, розуму і волі.

Берези й клени, ще недавно голі,
Стоять, зеленим маючи гіллям,
Зелена рунь, на радість сіячам,
Вздовж залізничних веселиться колій.

Стрункі дівчата в одягах легких
Перлово-ніжний розсипають сміх,
Як пісні, все віддаючи роботі.

Сьогодні груша розцвіла рясна,
І в веснянім я чую повороті:
Іде, надходить людськості весна!

1950 р.

МАЯКОВСЬКИЙ

Його ході розмашисто-широкій
І розмах слів його відповідав;
Увесь він був — як весняний неспокій,
Як весняні потоки буйних трав.

Високому відповідали зросту
Високого напруження діла,—
І з тимчасових, ніби, «Вікон Роста»
Століть грядущих далечінь росла.

Він ненавидів, бо умів любити,
Як мало хто уміє з нас любить,
Він зневажав усе гладке і сите,
Бо в серці мав незмірну ненасить.

Його рядки, немов бичі свистючі,
Пекли й разили, щоб навік збороть,
Проти ворожої ставав він тучі,
Бо знов, що клас і він — єдина плоть

Коли тепер несуть радіограми
З-за океану злісну клевету,—
Ми знаємо, що Маяковський з нами
За нашу мирну бореться мету.

І недарма в країнах зарубіжних,
Де наші друзі і брати живуть,
Без марних слів і компліментів ніжних
Його поети вчителем зовутъ.

Він був і є, він є і завжди буде,
Він з нами на риштованнях будов.
Як вітер, увіходять в наші груди
Його ненависть і його любов.

1950 р.

ДРУЗЯМ У ВСЬОМУ СВІТІ

Я руку подаю через моря і гори
Усім, хто камінь б'є, хто землю ревно оре,
Хто вугіль добува і зеленить поля,
Усім, чиїм трудом овіяна земля.

В жагучій Африці, на Кубі й на Цейлоні,
У тундрах ягельних, на синяві солоній,
В степах розпечених, де склиться саксаул,
Братерських голосів я чую перегул.

Я чую дзвін сердець, на всій землі єдиний,
Я бачу світлий зір незборної людини,—
І ллються поклики все далі, вглиб і вшир:
«Геть, приведе війни! Хай славен буде мир!»

Я руку подаю братам і сестрам простим,
Я певен, що у них не був би я лиш гостем,
Що кожній матері там рідний, ніби син,
Землі Радянської боєць-громадянин.

Я руку подаю земній сім'ї єдиній...
А тим, хто пазури на світ простяг звірині,
Хто, в кров обагрений, по кров нову іде,
Свинцем розтопленим прокляття хай паде!

1950 р.

НАРОДНИМ СЕЛЕКЦІОНЕРАМ

Яблуко лежить передо мною —
Світле, аж прозоре, мов янтар.
А згадаймо ж, працею якою
У природи вирвано цей дар!

Скільки треба вміння і терпіння,
А чимало треба теж і літ,
Щоб дало коричневе насіння
Цей медовий, цей чудовий плід!

Та поглянь: розрісся сад крислатий,
Все колгоспне отінив село,
І Мічурінові показати
Цю красу не сором би було.

Отакі ви прості і звичайні,
А про вас і в казці не сказати...
Над землею — грози живодайні,
Над землею — сонця благодать!

26. V. 1951 р.

БОРЦЯМ ЗА МИР

День устає. Із сходу день іде.
Коротшають і утікають тіні.
Сміється все, що чисте й молоде,
Любові й щастя хочеться людині.

Безмежний світ — і скільки голосів,
Думок, дерзань і почувань гарячих!
Який всевладний порив охопив
Німих ще вчора, вчора ще незрячих!

Як прагне людство в злагоді іти
Назустріч сонцю, радості, трудові!
Як осіняють прaporи багрові
Дорогу до єдиної мети!

Окрилюючи всі країни світу,
Ширяє в небі білокрилий птах,—
Та шле назустріч смерть, і кров, і жах
Непогамовний звір із Уолл-стріту.

Підносьмо ж, друзі, одностайний клич,
Єднаймо, браття, нашу силу й віру,
Щоб згинула навіки чорна ніч,
Щоб переміг всесвітній голуб миру!

1951 р.

ПІЗНІ СОЛОВ'І

Уже весна відсвяткувала
Свої вишневі весілля,
Уже до літнього причала
Пливе запліднена земля,

Вже колос виник на ячмені,
Отож, здавалось би, пора
Пісні покинути шалені,
Як мудрість каже нам стара.

Вже підростуть небавом діти,
І ім наступної весни

Самим співати і любити
Серед рясної гущини,—

Проте в сріблистім верболозі,
Таємні спільники мої,
Не підкоривши серця прозі,
Співають пізні солов'ї.

УНОЧІ

Які нагадало години
І молодість давню яку
Оце скреготання жабине
В нічному лункуму ставку!

Іще й соловей не здається —
Співати почне... та й урве.
Проте таки ж б'ється ще, б'ється
В маленького серце живе!

Хто тільки минулім багатий,—
В майбутнє іде навмання...
Hi! Жити, любити, співати,
Горіть — до останнього дня!

ПІСНІ

Коли пісні моєго краю
Пливуть у рідних голосах,—
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лугах.

В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.

В піснях — дівоча світла туга
І вільний помах косаря,
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря.

Люблю пісні моїого краю,
Та не спинюсь на тім лишень:
З любов'ю вухо привертаю
До братніх на землі пісень.

Немає людності такої,
Громади жодної нема,
Яка б із давнини глухої
Ішла по всесвіту німа.

Багато голосів на світі,
Як барв на поверхні земній,
Та всі вони в єдине злиті
У мрії людства віковій.

Це — рук стискання працьовите,
Це — серць братання у бою...
Жагу пісень, в труді омитих,
Люби, як брат сестру свою.

У кожній мові, в кожнім слові
Краси майбутнього шукай,
Де в неохмареній любові
Розквітне світу небокрай.

ПЕРЕД ВІДЛЬОТОМ

Лаштуючися відлітати,
Щороку сині ластівки
Край нашої, мій друже, хати
Шикують на дроту полки.

Цей дріт приносить телеграми
Хтозна з якої далини,
І тим зрідні він з ластівками,
Що неспокійний, як вони.

1952 р.

· ЖАК ДЮКЛО

1

Він стоїть, як совість, перед ними,
Що давно забули й слово це.
Кожне рабське, зрадницьке лице
Він разить словами громовими.

Хоче правді затулити рот
Лицемір, брехнею ввесь підшитий,—
Та народне серце одурити
Не здолав би й сам Іскаріот!

Жак Дюкло прокльони шле підлоті,
Миру і народові — любов...
На суді стояв так Димитров —
Але Герінг став на ешафоті!

Жак Дюкло! — Живі його слова
Всі живі на світі чують люди.
Буде мир! Єдина правда буде!
Зайнялась зірница світова!

Ступляться ворожі ржаві леза!—
І grimить у голосі його
Франція Вольтера і Гюго,
Франція Комуни і Тореза!

2

Розступилось коло крамарів,
Що хотіли правого судити,
Ta ганьби із себе їм не змити...
Не вони судили — він судив.

Кидав він у їх тупі обличчя
Істини залізної слова,
І навколо, як стіна жива,
Підіймались лави робітничі.

Геть брехню під покривалом прав!
Геть досьє, підшиті клеветою!

Віч-на-віч з тюремників юрбою
Він свободи друзям вимагав.

Він «на волі»...— Гей, тугіше струни!
Хай устане проти тьми і зрад
Франція паризьких барикад,
Франція грядущої Комуни!

13. VIII. 1952 р.

ЗЕМЛІ

Земле, моя всеплодюща мати...
Іван Франко.

Зелена земле, що мене
Зростила й розуму навчила!
За цвіт, за плід, за все земне
Тобі спасибі, мати мила!

Гуляє вітер по полях,
Несе дощі ласкаві й добрі,
І стелеться великий шлях
За синій неозорий обрій.

На села, ниви і міста
Веселе сонце ллє проміння,
І Комунізму вироста
Непереможне покоління.

За те, що ми тебе скорить
Зуміли в мудрому пориві,
За творчу нашу ненасить —
Я знаю, земле, ти не в гніві.

Будинки дивної краси
Ростуть на пустирях окраїн...
Щаслива, земле, ти єси,
Що більшовик є твій хазяїн.

Це ж більшовик з могуття рік
Бере могутність електричну,

Це ж більшовик тобі прирік
Добу історії величну!

Він за полярний вийшов круг,
Надхмарні він вершить польоти,
Не ступлюється від роботи
Його неутолимий плуг.

Дівча гусей пасе у лузі
На старомодний ніби смак...
А що, як вийде з неї, дружі,
Олена Хобта чи Виштак?

Які в народних грудях сили,
Яке безмежжя у серцях!..
Про що віки крізь сльози снили —
У наших розцвіта ділах.

Ширяють над минулим темним
Нові пісні, нові часи...
Під оком партії недремним
Щаслива, земле, ти єси!

29. VIII. 1952 р.

БРАТИ

Як дощ весняний, свіжий і живлючий,
Висока дружба ваша перейшла.
Над ніжним морем ви щодня стрічались,
Рибалкам італійським помагали
Мережі срібні в хвилі лазурові
Із видглядом урочим закидати
І витягати рибу різnobарвну,
Мов дивоглядні квіти водяні.
Ви розмовляли, як із братом брат,
Про діло кровне — про літературу,
І Нижній до Чернігова схиляв
Уважне ухо. Руки робітничі —
Засмалені, пошерклі, вузлуваті —
І робітничі душі волелюбні
Були знайомі вам віддавна. Чули
Ви трепет, що ним повцилася Россія.

І сторінки прекрасних ваших книг
Несли не тільки гіркоту і смуток,
А й непохитно-сміле віщування
Нового дня. Один з вас не дожив.
А другий бачив світлими очима,
Доби нової грузове цвітіння
І сам, як безутомний працівник,
З каменярами вийшов на будову.
Про вашу дружбу пам'ять бережуть
Щасливі покоління. І здається,
Що то не два письменники дружили,
А український обнімавсь народ
З прапороносцем вольності—російським.

1952 р.

ЛІСОВІ ГВОЗДИКИ

...І що снилось—говорилось...
Шевченко.

Де цвітуть гвоздики в лісі —
Свіжовмивані, червоні,—
Вперше руки їх сплелися
І зіткнулися долоні.

У життя вони вступали
З рідних, світлих авдиторій,
І серця їх утопали
В щасті, як в бездоннім морі.

Флейта іволги в грабині,
Туркіт горлиці на клені...
Очі карі, очі сині,
Килими навкруг зелені.

— Чи навіки? — Так, навіки!
— Люба, мила! — Мій коханий! —
І клонилися гвоздики
В знак довіри і пошани.

Поле праці перед ними
Розстипалось неозоре,

І було майбутнє зриме,
Як за річкою простори.

Все, що снилось-говорилось,
Не відходило в минуле...
Вперше їх уста зустрілись,
Очі в очі зазирнули.

1953 р.

ВИСОКИЙ СПІВ

Пам'яті Остапа Вересая.

Чи в місті Глухові на ринку,
Де скрип возів і людський грім,
Чи серед степу на спочинку
Удвох з поводарем малим,

Чи у компанії корчемній,
Голоти радості сумній,
Підвівши вгору очі темні,
Кобзар підносив голос свій.

Співав про втечу із Азова,
Про удову та трьох синів...
Немов самого серця мова,
Лунав його високий спів.

А то заводив жартівліву,
Але глибоко жарт влучав,
Коли дворяночку пестливу
Бичем нещадним він шмагав.

Була проте у нього пісня
Своя, улюблена, одна,
Погрози й кари лиховісні
Йому приносила вона.

Співав — душа сама співала,
Співав — народ співав то сам,—
Що кривда скрізь запанувала,
Що правду віддано панам.

Співав, похилий, нездужалий,
Співав — і серцем молодів,
Співав — і люди оживали,
Співав — і ріс народний гнів.

Співав — і йшла луна по хатах,
Як вічовий великий дзвін.
Ножем неситих і багатих
Разив у саме серце він.

І вірив він: хай կривда кряче,
Проте настане правди час...
Він бачив те, Остап незрячий,
Що зрячий оспівав Тарас.

1953 р.

НАД ДНІПРОМ

1. ЗАСПІВ

Як вість народу до народу,
Як дружби чистий заповіт,
Ріку я славлю повноводу,
Живого свідка вмерлих літ.

Кому ще краще пам'ятати
Далекі ті, багряні дні,
Коли промчався князь чубатий
На вихрогривому коні,

Коли від криги і до криги
Пливли човни за небосхил,
І хижоокі печеніги
Від руських упадали стріл!

Хто розказати краще може,
Як споряджали козаки
На бурне море, в край ворожий
Свої просмолені чайки!

Сюди, у Луг Великий, в плавні,
Що краю ім, кінця нема,

Втікали вбогі та безправні
Із-під кріпацького ярма.

Тут, як пекла нестерпна рана
Народні груди, всі в крові,
На голос мужнього Богдана
Полки повстали бойові.

В дні вікопомного повстання
Проти розбещених панів
Зросло народів двох братання,
Одної матері синів.

В Шевченковім заліznім слові,
Під грізним Гоголя пером
Нам хвилі гомонять Дніпрові,
Гаї й лани понад Дніпром.

Віки в воді його відбились,
Народи й покоління всі
І дивувались, і клонились
Його могутності й красі.

Та тільки в нинішню годину,
Як за порогом зник поріг,
Тобі, Радянська Україно,
Старий Дніпро під ноги ліг.

Тут, об'єднавши свіtlі сили,
Незламні у сім'ї одній,
Радянські люди воскресили
В священній битві Київ свій.

Погожа купіль трьох народів,
Під сонцем, що зійшло з Кремля,
Росить Дніпро, свіtam на подив,
Нові сади, нові поля.

2. У КИЄВІ

Там, де біліють лаврські стіни
На тлі зелених верховин,
Де дзвін одлічує години,
Стояв, задумавшися, він.

Внизу Дніпро котився бистрий,
Народу гордість і любов...
...Могилу Кочубея й Іскри
Поет замислений знайшов.

Відлуння слави і неслави
Він чув у струнах кобзарів...
...Можливо, перший звук «Полтави»
Тоді до нього прилетів.

А от будинок: декабристи
Тут раду радили колись.
Про іх сузір'я променисте
Легенди в пам'яті сплелись.

Вони далекі від народу
Думками ї мовою були,
Та вслід Радіщеву свободу
Вони як світоч понесли.

Хай діло іх було розбите,
Але вогонь їх оживав,
Коли поему «Неофіти»
Шевченко Щепкіну читав.

Коли ми бачимо сьогодні
«Тараса Бульбу» на кону,
Встають дві тіні благородні.
У тінь зливаючись одну.

Ще струни золоті бриніли,
А Київ навкруги мовчав,
Коли, нараз помолоділій,
Чайковський Лисенка обняв.

Чи не було то двох нарідів
Обійми, як віки, міцні?
Високий дух іх благородив
І чисті навівав пісні.

Коли ж ми Лисенка ховали
Під поліцаїв п'яній свист,—
О, як ми всі в ту хвилю знали
Його життя прекрасний зміст!

А той, хто в Коцюбинськім брата
І друга вірного знайшов,
В урочі дні сумного свята *
Писав про вірність і любов.

Писав він другові: щасливі
Ті люди, що людські серця
В гарячім гартували співі,
Народу вірні до кінця!

От скромна вулиця, що звалась
Лабораторною колись.
Згадай ті дні, що вже промчались,
І їй доземно уклонись!

Навколо морок ледве танув,
Та з «Искры» вже вогні росли...
Брат Леніна — Дмитро Ульянов
І сестри тут його жили.

Вони несли слова єднання
І боротьби гарячий клич...
Тут, Києве, та зірка рання,
Що засвітив тобі Ілліч!

Я не літописом холодним
Холодний лік веду вікам:
Низький уклін серцям народним
І робітничим шлю рукам.

Як нам забути, що в дні тривоги,
В зловісних одсвітах заграв,
Гарячу руку допомоги
Російський брат нам показав?

Як нам забути, що в цих будовах,
В розмовах мирних наших нив,
У всіх ділах, піснях і мовах,—
Безсмертна дружба од віків?

* Мова йде про похорон М. Лисенка і лист М. Горького до М. Коцюбинського. — *M. P.*

Як нам забуть, що ми повиті
Одною думкою всячас,
Що два вожді, найбільші в світі,
В одній сім'ї збратали нас?

На комунізму верховини
Іде радянська світла рать,
І наша правда не загине,
І наших рук не роз'єднать.

3. ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Там, де Трубіж в Дніпро-Славути
Тече в зелених берегах,
Шляхетства дикого отруту
Народ наш розтоптив упрах.

Коли Богдан до Олексія
Статечних посылав послів,—
Москва, Велика Русь, Росія
Молодших обняла братів.

Коли скликали віщи дзвони
На думну раду козаків,—
Любові й дружби мак червоний
У Переяславі зацвів.

Як волі невмирущий голос
До золотої вів мети,
Страждали поруч і боролись
Народи — друзі і брати.

У Переяславі зеленім,
Міцний душою, як алмаз,
Писав, охоплений натхненням,
Тарас Шевченко свій «Кавказ».

Крізь думи темні й невеселі
Прообраз літ майбутніх ріс,—
І от Акакій Церетелі
Правицю Кобзареву стис.

Ви як саме життя квітучі,
Народів дружба і любов!..
Як учні Сталіна могучі,
На гордій придніпрянській кручі,
В боях за ці поля квітучі
Стоять Ватутін і Хрущов *. .

4. ТРОШКИ УЯВИ...

Понад веселими лугами
Стежина в'ється польова,
На неї сонце кида плями,
Над нею вітер повіва.

А скільки ж ніг по ній ходило,
А скільки там із дня у день
Людських розмов перешуміло,
Переспівалося пісень!

А скільки раз у час вечірній,
Як налягала тінь густа,
В любові присягались вірній
Там неосквернені уста!

Колись до хвилі Дніпрової,
Що грає перебором струн,
Ішов там по кривавім бої
Богданів друг — Іван Богун.

І дівчина його зустріла
З коромислом через плече,
І рани рицарські обмила,
І усміхнулась гаряче.

А серед приязних туманів,
Вся посивіла восени,
Вела ця стежка партизанів
У дні Великої війни.

Тепер, співаючи, дівчата
Тією стежкою ідуть

* Мова йде про бої за визволення України в дні Великої Вітчизняної війни. — M. P.

На спільну працю. Пахне м'ята,
Хліба, радіючи, цвітуть,

І ранок іх рожевий росить,
І жайворонки — звідусіль,
І поле з шаною підносить
Олені Хобті хліб і сіль.

Хоч відти я й далеко нині,
Та все це в оці устає:
У тих полях, на тій стежині
Мого серця частка є!

5. НОВА ҚАХОВКА

Не сумішшю племен і лиць —
Натхнення єдністю живою,
В огнях розумних блискавиць
Ти розцвіла передо мною.

Стеклися люди звідусіль,
Як у Дніпро течуть притоки,
Для спільніх мислей і зусиль,
Що відміняють дні і роки.

Де вчора ще по барханах
На заячі ходили влови,—
Сьогодні виростає дах
Нової шкільної будови.

Людський чи можна змірять хист,
Коли межі йому немає!
Глянь: наймолодше з наших міст
В степу старому виростає!

Щоб щастя для дітей здобутъ,
Ми беремо з природи подать,
І де піски дрібні течуть,
Бульдозер мов господар ходить.

А скільки справді там дітей —
Смаглявих і біловолосих!

Яка допитливість очей!
Снага яка у ніжках босих!

Привіт кипучим берегам!
Привіт вам, юності дороги!
Як любо бачити очам
Цей екскаватор довгоноїй!

Складаю теплі ці слова
Я в кучерявому Херсоні...
Висока мрія світова
В Дніпровому відбилася лоні!

6. ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП

Я чув зозулю й солов'я,—
Це, звісно, речі старовинні...
Та нагорода в тім моя,
Що перший я почув їх нині.

Я бачив дівчину... І це,
Звичайно, теж ніяк не диво,
А тільки ж як її лице
Було освітлене красиво!

Фіалку я знайшов... Вона
Була, як і годиться, скромна,—
А в ній відбилася весна,
В роботі творчій безутомна.

Он працелюб-деревоклюй
Поважно сів на древню іву...
Іди, художнику, й малюй,
Устань, поете, і оспівуй!

7. ЛЮДИНІ, ЛЮДСЬКОСТІ

Людино, людськосте! Тобі,
Що створюєш життя щасливе,
Ці води служать голубі,
Ці світлі ниви і розливи.

Братанню серць, єднанню рук,
Що даль бездонну відкриває,
Із серця трепетного звук,
Як вічна слава, вилітає.

Сади прекрасні світові
Радянські насадили люди,—
І наш Дніпро ріці Москві
Був братом, є — і вічно буде.

Травень, 1953 р.

ЧУМАКИ

Окта́ви

*Пам'яті батька моого
Тадея Рильського.*

ПІСНЯ ПЕРША

Автор міркує про мистецтво.

1

В повітрі дощ, і гречка пахне тепло,
Немов розлився бурштиновий мед;
Косар на луці косу дзвінко клепле,
Деркач біжить, шаліючи, вперед —
І я відроджуєсь, мовляв, «із пепла»,
І знов стаю не «спец», але поет,
Котрий, як каже олімпієць Гете,
До птиці схожий, як і всі поети.

2

Пригріє сонце, заблищить вода,
День випливе із оксамиту ночі;
Верба сріблиться, наче борода
Чи шевелюра на главі пророчій,—
І він, немовби цього й дожида,
Співа, що хоче, і співа, як хоче,
Хоч би сто раз казали це і так
Десятки мудровивчених писак.

3

Звичайно, про Довейка і Домейка *
 Тепер писать — то був би кепський тон.
 Тепер на місце квітки й соловейка
 Звитяжно стали криця та бетон.
 Я згоджуєсь: і Галя, і Зюлейка —
 Давно набридлий і нудний шаблон...
 Та чую небезпеку і з бетоном,
 Що стане він, а може, й став, шаблоном.

4

Нові троянди на землі цвітуть,
 Нові чайки буяють на Славуті;
 З фотель вигідних мрійників зіпхнуть
 Нові поети, в панцири закуті,
 І плуг людський нову проріже путь
 Там, де батьки зітхали на розпутті.
 Нехай огонь, що в бурі не потух,
 Благословляє бунтівничий плуг!

5

О, велетні, що запряглися в ярма,
 Щоб цілий світ од ярем увільнити!
 Я вірую, що йдете ви недарма:
 Сокира гостра, дерево тремтить;
 І Сахалін, і фіялкова Парма
 Готові інше сонце засвітить,
 І це ж ми всі, дрібні та непомітні,
 Серця ведемо у край блакитні.

6

Рядок чорнявих і рудих голів,
 Вікно зимове у затишній школі,
 І шум коліс, і пилки твёрдий спів,
 І чорний пар на змученому полі,—
 Людських зусиль алмазний колектив,
 Що зорі світить нам на видноколі,—

* «Pan Tadeusz» Міцкевича.

Вам свій уклін і працю рук несу...
Але дозвольте слово про красу.

7

Краса і думка, дві сестри-близнята.
Давно на морі людському пливли.
Як наші предки вчилися ставати
На дві ноги,— вони, немов орли,
Вели змагання щире і завзяте,
Щоб вирвати нас із вікової мли,—
І Рим залізний потрясили плебеї
Огнем завзяття й молотом ідей.

8

По-простому: в минулім є терни,
Але є також і вінки тернові,
Царі у зброї зради і війни
І бунтарі зі зброяю любові.
Хай же згадають дочки та сини,
Що ім будуєм підмурівок новий
Не тільки з юних поривів ясних,
Але і з давніх мислей золотих.

9

Краса ж, сестра з мінливими очима —
Як давній Янус. Літ іржаву даль
Вона вдягає у прозорі рими,
У мармур ліній і пісень кришталь.
Або веде наш дух, як пілігрима,
В прийдешню браму, що міцна, як сталь,
Та зв'язана вовіки ланцюгами
З минулими, іржавими літами.

10

Є ланцюги, що їх не можна рвати,
Немов у тілі вен або артерій.
Чи ж сором Марку Гракхові подать
Братерську руку? Так от білі двері
Краса в минуле вміє одчинять,

І в будуче. Серед шалених прерій
І в тундрі, де сивіє бідний мох,
Нам світить Гейне, Тютчев, Архілок.

11

Гомункулам не замінить людини,
Хоч вірю в мішь і творчий дух реторт.
Нехай, скупавшись у реторті, згине
І давній бог, і старосвітський чорт,—
Та людську мисль і почуття орлине
Ніхто й ніщо не викине за борт,
І, певне, нас, як циган марципани,
Не поїдять далекі марсіяни.

12

У довгій мові та недовгий зміст:
Люблю співати про те, про що співаю;
Хай буду класик, а не футурист,
Співець рибалок, меду й Навзікаї,
Але в житті і я свій, може, хист
(Коли він є) по вітру не розмаю...
Так от дозвольте на старий мотив
Згадати допотопних чумаків.

ПІСНЯ ДРУГА

Про люльку моого приятеля
і про корчму Деренуху.

1

Коли, читачу, будете у Сквирі
(Мабуть, нема брудніших городів),—
То знайте: може, місяців чотири
І я там жив, коли то зветься — жив:
Я рвався вдаль, як журавель у вирій,—
І в садовому відділі сидів...
Так от у Сквирі, в тихій книгозбірні
Живе мій друг, старий казкар вечірній.

2

Люблю, як люльку набиває він,
 Закурює в сократівськім спокої
 І, як владика цілів і причин,
 Розказує поважною ходою
 Про те, що стало порохом руїн.
 «Минувше проходить предо мною.
 Волнуяся, как море-океан»,—
 І давні тіні сходять на екран.

3

Квилить пугачик жалібно над дахом,
 У небі — золотий Чумацький Віз...
 О, скільки вас за тим Молочним Шляхом
 Ішло до Криму! Де ж хоч би заніз
 Із ваших маж? Нам, мислячим комахам,
 Не жити без революцій і без криз:
 Де чумаки ішли, як черепахи,
 Будують башту в небеса — комахи!

4

О, мила люлько, внучко тих люльок,
 Котрі з-під уса сивого шкварчали,
 Коли кипів у полі казанок,
 Воли в траві високій ремигали,
 А найстаріший між усіх дідок,
 Без посміху закришуючи сало,
 Поважно й добродушно гомонів,—
 Це ти мені згадала чумаків!

5

Ходив чумак до голубого Дону,
 Де давній предок умочив шолом,
 Суху тараню, жовту та солону,
 Возив, помахуючи батіжком,
 І, певно, не змінив би й на корону
 Г'янке повітря, що пливло кругом,
 Скрипіння маж, степів могутній запах
 І кобця з перепілкою у лапах.

Ходив чумак у сильоокий Крим
 По рідному сухому океані,
 І голосом розложисто-смутним
 Складав пісні покинутій коханій,
 Що линули, стелилися, як дим,
 І колихались у яснім тумані,
 Шоб на далекім озері розтати,
 Де лебеді незлякані ячати.

Було весни животворящий дух
 Замети срібні склом тонким укриє,
 І перших крапель однотонний рух
 Сповнить серця вином ясної мрії,—
 І він ожив. Огонь, що не потух,
 Але зимию на лежанці тліє,
 Засяє враз — і навіть у люльках
 Якийсь новий одесвічє розмах.

Хай щастя — як метелик-одноднівка,
 Нехай чума чигає й вигляда,—
 Але запахла, п'янючи, мандрівка,
 Дзвенить підсіжна весняна вода,
 А чорноока, чорнокоса Ривка
 Давно гостей з порога вигляда,—
 І знову в давній корчмі Деренусі
 Збираються поети сивоусі.

О, скільки непідслуханих розмов
 Ви знаєте, старих шинків руйни!
 ...Опей чумак, що тільки що евійшов,
 Із поглядом веселої дитини,
 Колись гніздо розбійницьке знайшов
 І, зруйнувавши, як гніздо осине,
 В Чернігів їх отамана привів,—
 І вельми товариство звеселив.

Оцей, що так за димом пильно стежить,
 Киває головою та мовчить,
 Великий майстер ярма помережить,
 Таку сопілку дорогу зробить,
 Що навіть мертвий у труні не влежить,
 Коли вона заллеться, забренить...
 Він був би, може, у чужій країні
 Новий да-Вінчі чи новий Челліні.

Оцей старий дотепник і штукар —
 Відомо всім — колишній вовкулака.
 Було засяє місяця пожар,
 І він крадеться з-за густого жрака...
 Та удається злий розвіять чар.
 І знов він просто Сидір Верещака,
 Котрий, як у степу застукає сніг,
 Пропив як стій три пари полових.

Звичайно, вовкулаки — це химери,
 Відьми — брехня. Не вірю й я брехні,
 Колумби давніх і нудних Америк,
 Апостоли науки запальні.
 Але в її прозоро-тъмяні сфери
 Брехня — щабель, і віриться мені,
 Що з неї виросли усі системи...
 А втім, ще поміркуємо про це ми.

Гусиний крик і жайворонків спів,
 Бугай торкнувся до чудного рогу,
 І теплий вітер ніжно затремтів,
 І йде весна, її святкує перемогу...
 Благослови, матусю, чумаків
 На їх непевну і тяжку дорогу,
 Бо вже й воли, почувши дальню путь,
 Води не п'ють і голосно ревуть.

ПІСНЯ ТРЕТЬЯ І ОСТАННЯ

Автор зовсім не зважає
на закони архітектоніки.

1

Чумацької не ждіте Одісеї:
Часи старого епосу пройшли,
І не мені з кебетою моєю
Впрягти ліричну думку, як воли,
В скрипучий віз тяжкої епопеї.
Нам так не жить розлого, як жили
Діди, поважні ніби чорногузи...
Швидкі ми стали, наче ті французи.

2

Гей, гомін, гомін ходить по гаю:
Прийшов чумак з-над синього лиману,
І, сіль розклавши на торгу свою,
Уздрів зненацька усмішку кохану —
Так добре пам'ятає він, чию! —
Що в серці давню роз'ятрила рану,—
Ту дівчину, що, купувавши сіль,
Сп'янила серце, як болючий хміль.

3

Тепер вона в очіпку... Гей, Настусю,
Тепер я навіть батога проп'ю
В твоїм шинку. Востаннє, може, вп'юся,
А мислоњки глибоко затаю...
Піду в степи, у лузі загублюся,—
І тільки гомін піде по гаю,
Луна моєї туги і наруги:
Не виросте зелена рута вдруге.

4

В піску зостався той зрадливий слід
Її ноги з ясними підківками,
Що серце коле, як червоний глід;
Керсетки блисне здалеку оксамит,—

І нова пісня виплива, як цвіт,
Колищеться і віється степами,
І плаче, ніби жалібний мотив
У казці про калину та братів.

5

Ось другий: бинда ніби мак іскриться.
Накинутий наопашки чекмень...
Жартує з лихом! В головах важниця,
Замість подушки. Ніби Діоген,
Уміє він із долею мириться:
Пропив кульбаку, то не жаль стремені,
Про нього пісня в мене збереглася,
Як пам'ятка про кухаря Уласа.

6

Було малиновий зробивши мус,
Вкраде частину — і частує нею
Своїх друзяк. (Перепрошаю муз,
Але ж мої пісні не про Енея,
І не боюся, ніби я загруз
В болоті прози з піснею своєю.)
Так от, тієї випливши, Улас
Про чумака співав мені не раз.

7

Так батько мій із молодим Кузьмою,
Забувши і тривогу, і печаль,
То піснею втішався золотою,
То мислями перелітав удаль,
Розклавши милий огник під вербою.
Так чабана розпитував Містраль
У тім краю, де пахне теплий вітер,
Про значення чудних небесних літер.

8

Чужі воли на полі не своїм
Пасе чумак. Гей, хто біди не знає,
Хто не служив у наймах молодим,
Нехай його про горе розпитає...

Але вечірній закурився дим,
І гайворонів посідали зграї,—
Хтось у гаю, за дзеркалом-ставком,
Махнув, як птиця, білим рукавом.

9

Зійшла, зросла, пишається шальвія,
Не в'яне рута, вишитий рушник,—
І білу квітку розпуска надія,
І в серці — срібний журавлинний крик.
Хто молодий — усе це розуміє,
Та й я, хоч од кохання вже одвик,
Здається, чую тепле шепотіння,
І по душі перебіга проміння.

10

В далеких джунглях сивіє факір,
Під сонцем рожевіє Гонолулу,
І дальніх арф незнаний перебір
Поетові торкає душу чулу..
А скільки там, серед блакитних зір,
Є дивних снів, яких ми не збагнули!..
І все-таки єдину має вісь
Єдиний космос: є кохання скрізь.

11

Тут, зрештою, нехай Фламаріони
В мої слова «впровадять коректив»,—
Я зміркувати космосу закони,
Хоч би й хотів, мабуть би не зумів,
І голос мій у невідомім тоне,
Як безліч могутніших голосів.
Та вірю, що в прийдешності поети,
Як Пушкін — Крим, одвідають планети.

12

Нанизуючи ці рядки октав,
Як на шнурок обточене намисто,
Я б так собі, жартуючи, сказав:
Усі світи, мабуть, з одного тіста,

Котрого складу ще ніхто не візнав,
Хоч до гіпотез дивні є артисти,
Котрим то Арістотель, то Платон
Свій давній позичають камертон.

13

Вернусь назад. На хуторі одному
У приятельстві давньому жили
Два чумаки. І з дому, і додому
Вони бувало завше в парі йшли;
Коли зимою на м'яку солому
Лягали їх натомлені воли,—
Вони на вечорницях женихались
І, кажуть, навіть разом повінчались.

14

Пройшли літа, на вуса впав мороз,
Та не побив їх приязні й любові.
Семен Підпалок і Марко Наджос,
Під цвіркунові співи колискові
По вечорах, коли проходить хтось
Спокійно-таємничий по діброві,
Під хатою, на призьбі престарій
Гули тихенько, як бджолиний рій.

15

О, скільки тут оповідань чудних
Почули їх заквітчані унуки:
Про сивий жах метелиць польових,
Про сонце Криму і про чумні муки!
Але одного вечора затих
Старий Семен: страшним мечем розлуки
Хтось нитку приятельства пересік:
З землі прийшов Семен — і в землю зник.

16

Був сизий вечір. Край сумної хати
Сумний Марко, похнюопившись, курив...
З ким розмовлять? Нема з ким і мовчати...
І враз виходить тихо з-за кущів

Прозора тінь; і промовляє: «Брате,
Дай-но огню!» — Багато вечорів
Він розмовляв з Семеновою тінню,
Аж поки згас у чорну ніч осінню.

17

Ця мила казка, може, й не для вас,
Творці бетону: надто вже наївна.
А я люблю, як у вечірній час
Сопілка заспіває переливна.
Звичайно, це не скрябінський екстаз,
Сказати попросту: дудка примітивна...
Але згадайте, як колись Юхим
Боровся з фортеч'яном дорогим! *

Липень 1923 р.

* «Слепой музыкант» Короленка—M. P.

САШКО

I

Він ріс у бруді передмістя,
Де кози, попіл та бур'ян,
Де люди, наче мухи в тісті,
Дались буденності у бран,
Де все липке, холоднувате,
Тягуче і нудотне. Він
На світ дивився, мов крізь грата,
І на життя — мов через тин.

Він у сім'ї був п'ятий син,
Бо бідакам щастить на діти.
Проте без радісних годин
Ніхто ще не зумів прожити,—
Тому й Сашко, було, в рівчак
Спускає паперову флоту,
Або гуляє в розбишак,
Зібравши, як і сам, голоту,

А то візьметься за роботу —
Із глини будувати хатки —
Аж очі світяться: достоту
Паристі на вікні свічки.
Але, як принц у Марка Твена,
Даремне заздрив би читач,
Бо те життя було злиденне,
Що іноді хоч сядь та й плач.

Не раз од матері рогач
Бував для нього за гостинця,
А черстvий і сухий калач,
Розламаний пополовинці
На двох найменшеньких, давав
Утіхи більш, як растегаї
Для Петуха. Так він зростав,
Як міліони іх зростає.

Було, як осінь облягає
Холодну землю, і в ринвах
Вода хлюпочеться і грає,—
І ходить шелест по садах,—
Сашко замислиться глибоко —
Мале, а зовсім як старе —
І жаль тоді його жорстоко
За серце лапами бере.

«Мабуть, чи не малим умре»,—
Сусідки мудрі говорили,
Як він виходив із дверей
Задуманий і похуділій
І самотою простував
Не знати куди. Знов іншим часом
Шукає витівок, забав,
Ще й ходить якось вихилясом.

Читачу! Зрадивши прикрасам,
Я вдався в прозаїчний смак,
Але боюсь, що знову «масам»
Не догоджу ні сяк, ні так.
Та й те сказати: є різні маси,
З великих літер і з малих,
І що одним — шматочок ласий,
Те як трутізна для другіх.

Я знаю й критиків таких,
Що з-під землі, мовляв, дістанутъ:
Від їх аналізів тонких
Не то що серце — уші в'януть.
Чом не «вона» ото, а «він»
З поетом виїздить у поле?
А другий: вже ж не без причин
Співа поет про мед і бджоли!

Той класицизмом очі коле,
А той рибальством допіка,
Той тінь Плеханова — о, доле! —
З могили марно виклика,
І всі знайшли, а я шукаю,—
І як ім знати, скільки мук
Таїть у радості й одчаї
Із серця вихоплений звук!

II

Дарма, що повість без сюжета,—
Зате принаймні не без рим.
З Сашка не виросло поета,
Хоч він і міг би бути ним.
Та знов-таки: поетів досить,
А книжки, щоб читать,— кат-ма,
І надаремно серце просить
Хоч би... маленького Дюма.

Прийшла розсудлива зима
І світ пістрявий побілила,
І школярів дзвінка юрма,
Немов у читанці, зліпила
Товстезну бабу. Тут якраз
Я пригадати буду радий
Як ми (то був веселий час!)
Ліпили з снігу барикади.

Розбивши на дві громади —
Я був, здається, Курфейрак *
Ми бій вели, і ретиради
Не допускались аніяк **.
(Я мало в віршеві не збився,
Та що по тому? Ірунда,
Мовляв Сосюра.)

День кінчився,
І ніч насунулась бліда.

* «Нещасні» (*Les misérables*), роман Віктора Гюго. — *M.P.*

** Примітка для викладачів української мови. Ця фраза по-російському значить: «Мы ни в коем случае не позволяли себе отступления». — *M.P.*

Гостей дорога вигляда,
Саней привітного скрипіння,
І плинуть тихо, як вода,
Невірні і хвилясті тіні.
Сашко не спить. З товаришами
Гасав він цілий день. Тепер
Перед замерзлими шибками
Віддався течії химер.

Я мало з жаху не умер:
Про що він думає, на бога?
Чи плине в «голубий етер»
Мала душа його убога,
Чи трохи тонший має смак,
Ніж... цур їому, щоб не збрехати!..
Про різне думає бідак
У тьмі нетопленої хати.

Бухикає сухотна мати,
І скиглить меншеньке. Цвіркун
Їого узявся розважати,
Діткнувшись монотонних струн.
І сняться, ѹ видяться Сашкові
(Ану-бо, музо, вищий тон!)

Нові будинки ажурові,
Нове життя без перепон...

Ну, от і збився на шаблон...
А, хай тобі! Біда та й годі!
Такий уже для нас закон,
Що кожен, як дрібненький злодій,
Знай оглядається навкруг,
Не вірить другові ні брату.
Бо ж ані брат, ні вірний друг
Не подарує plagiatu.

Та ѿ нашо заглядати в хату
Сашка маленького? Пора
Труда щоденного лопату
На місце легкого пера
У руки взяти. Хоч трохи сором,
Я тут главу і докінчу,
А перед праведним докором
Мовчати вмію — і мовчу.

Вони зустрілись за дровами.
 Був ніжний березень. Вода
 Вже ряботіла калюжами...
 О, давня провесно бліда,
 О, тепле серце, горобині
 Голодні гімни на тину!
 І в шумнім місті, і в пустині
 Тебе не раз я спом'яну.

Було, на тонкому клену
 Перед вікном горять і грають
 Великі краплі. Тишину
 Колеса дальні розривають,
 І голуби, як пелюстки,
 Мигтять у радіснім тримтінні,
 І ловить погляд сторожкий
 Сплетіння неуловних ліній.

Як спорожнів, спустів я нині
 (Хоч і потовщав)! Як живу
 Одноманітно! Навіть синій
 Хоч часом колір і назву,
 Але то просто вже для стилю,
 Та ѹ то — «пора б і перестатъ»...
 Ну, ѹ кепсько, коли серце цвіллю
 Почне гнилою обростать!

А я ж бо марив написать
 Глибокодумний гімн любові...
 Тимчасом почина тесать
 Життя для мене дім сосновий
 І навіть мірку вже зняло.
 Холоне кров. Минають весни...
 Та не про те у нас зайшло.
 Була весна. Був день чудесний:

Вона сказала: «Ти облесний»...
 (Йому було сімнадцять літ...
 Згадаю, і в душі воскресне
 Мій юний цвіт, хоч пустоцвіт.)

«Ти вмієш хитруватъ. Чекай-но,
Ще батько зловить, мов кота»...
І тут сказав би я, негайно
Поцілувалися в уста.

О, хто збагне і прочита
Цілунку першого сп'яніння?
А зрештою, це річ проста
І не тяжка для зрозуміння.
Коли поспіє виноград —
Додолу гнуться ніжні віти...
На тему цю сто літ назад
Було пристойно говорити.

Він полюбив, бо полюбити
Прийшла пора. Навіщо ж нам
У те втрутаться, що зробити
Зуміє він, напевне, й сам?
Люби, цілуй, безумствуй, хлопче,
Люби й тоді, коли любов
Тугими ніжками розтопче
Твій мозок, нерви, плоть і кров.

IV

Ще змалечку з товаришами
В мінливе місто він ходив,—
І вулиць викрути та злами,
І свіtlі lіnїї domіv,
І люду вічне клекотіння,
І вічне марево вітрин,
І навіть брукове каміння
Любив і ненавидів він.

Але (ніяк нема причин
З цим критися) він був несхожий
На автора, що до машин
Без жаху підійти не може,—
Hi: rіznі pasi та gвинти
(Вітайте, юні урбаністи!)
Мав за об'яви красоти,
Святого виповнені змісту.

Було забуде пить і їсти,
Вдивляючись, як маховик...
Стривай! Біда! Полуменистий
На чолі в мене згас язик,
Ніяк не можу про турбіни,
Триби та паси — хоч убий!
А знаю: світ колишній гине,
І розсвітає світ новий.

Узвавши мускули стихій
В обценьки строгої науки,
Простує вперто рід людський,
Як муж розумний і сторукий,
І крізь їдкий, сліпучий дим,
Крізь море творчого страждання
Очам ясніє молодим
Світанок пишного єднання.

Сашкові нашому зарання
Труда зазнати довелось,
І звикли руки до змагання,
І серце крицею взялось.
І ріс він, чорний та спіtnілий,
Шорсткий і твердий, мов терпуг,—
А в серці мрії зеленіли,
Як свіжий, кучерявий луг.

Був не один у нього друг —
На те ж і молоді літа нам.
Тому і світ йому навкруг
Здавався інколи рум'яним
І теплим, як травневий сад...
До речі: травень робітничий
Не раз, було, до барикад
Його вразливу душу кличе.

v

Був час тяжкий. Уже ступала
Здаля війна, як Командор —
Тяжка і грізна. Мов шакали,

Єдналися у дикий хор
Царсьі слуги-«патріоти».
Вже у повітрі віяв тлін.
Уже точив кинджала потай
Юнак одважний не один.

А сильні, чуючи загин,
Удвоє батоги сплітали —
І в плісняву холодних стін
Голодних в'язнів ужидали.
В диму родились і в огні
Шпиги, тирані і набої,—
Але німі та кам'яні
В імлі тайліся герої.

Хрипіння, скрегіт, брязкіт зброї,
Примари голоду, брехня,
І море ночі світової,
І берег світового дня...
О, скільки іх, Сашків чорнявих
В окопах мерзлих полягло,
І скільки в темних їх уявах
Ясного й ніжного цвіло!

Несите м у с и ш повело
Сашка служити крукам клятим.
А він же уявля було
Себе Каміллом чи Маратом,
А він же не одну читав
Пекучу книгу — поклик волі!
(Науку вищу він придбав
У вищій політичній школі...)

Бо й справді: дё голодні й голі
Училися? Лише в тюрмі!)
Що ж: на чужім, на мокрім полі
Затис його стоглавий змій
У темні і слизькі завої,
До кулемета прикував
І трудівницькою рукою
За ситих битись наказав.

Не раз, не два Сашко згадав *
І поцілунок за дровами,
І як сусідські груші крав,
І як гуляв з товаришами,
І паперові кораблі,
І з мужніх уст одважне слово,
Що у вечірній півімлі
Росло, як факел пурпурний.

Згадав, як одслонився новий
Для нього світ, як буревій
Непереможний і раптовий
В душі пролинув молодій,
Як присягали юні й чисті
Не на іконі й не в словах,
Як стріли гнівні й променисті
Загартувалися в серцях.

VI

— Ви ще чекаєте поеми,
Сюжета, фабули, інтриг?
— Ні, що даєте, те й беремо...
— Ото-то ж. Я б ніяк не міг
Ходити довго на котурнах,
Водить героя сяк і так
І в тонах світлих і похмурих
На строгий потрапляти смак.

Мене аж обгортає ляк,
Коли згадаю про поетів,
Що без дороги, без признак
Ідуть у хаосі сюжетів,
Главу копичатъ на главу,
Людей то мирять, а то сварять
І душу свіжу та живу
В аналізі жорстоко варятъ.

Ні! Можу тільки снить і марить
Я про епічне полотно.

* У таких випадках завжди згадують. — M. P

А гляньте: інші так і шкварять,
І племено на племено
Ведуть несхібними руками,
І всесвіт бачать із вікна,
І навіть — диво над дивами —
Всі пам'ятають імена.

Лавина хижка і грізна
Котилася — і докотилась,
І сколихнулося до дна
Життя, що здавна замулилось
І осокою поросло.
Знялися птиці з віщим криком,
Зміясте близнуло крило,
Воскрес німотний — стоязиким.

Хвала морям, шляхам і рікам,
Що на раменах і хребтах
Вперед, назустріч дням великим,
Понесли сміливих комах.
І честь вітрам, що їх живили,
І водам, що поїли їх,
І снам, що додавали сили,
І іскрам, що кресали сміх,

І дзвонам, що усіх живих
До віча судного скликали,
І сонцю, що одвічний сніг
Промінням гострим пронизало.
Нехай у крові і в слізозах
Росте й цвіте одважне жито,
Хай дні у тьму і ночі в жах
І землю в полум'я повито,—

Ми будем вірити й любити,
Ми знаємо, що тільки гнів
Міг нові обшири відкрити
Для всіх занедбаних Сашків,
І хай минуле виє вовком
І по-гадючому шипить,—
Ми радісним гаптуєм шовком
Тканину років і століть.

Одноманітний і скрипучий
Холодний поїзд у полях.
Дрімота. Холод нестерпучий.
Кров сонно стукає в ушах.
Немає дров...

— Ану-бо, хлопці,
Котіться з криш!

— Та в шию!

— Ну! —

І знов огонь палає в топці,
І б'ють колеса в тишину.

— Бувало, братця, у плену
Доводилося хитрувати...

— Не лізь, а то як стусону!..

— Ото! Нільзя й пожартувати!

— Хоч що кажи, а як не ів,
То якось наче... щось не теє...

— От він мене й підговорив
Підлізти крадъкома до неї...

— Нічого, підходящи шлеї...

— Еге! Поткнись! І не такі
Крутились...

— Ну-ка, веселее,
Не то ми тут памрьом с таскі!

— Свечі? Вот барін!

— Так кожуха
Потяг же хтось! Хоч би сірник!..

...І знову криє завірюха

Залізний скрип і ржавий крик.

Хвилинам загубився лік,
А сонце наче й не світило,
І наче світ навіки звик
Холодним бути, як могила,
І не вгадати, де й чия
Нога лежить, чия рука там,
І не повірити: є сім'я,
Де хтось вас називає братом,

І не збегнуть, що за проклятим
Благословенне устає,
Що день прокинеться крилатим,
Що в наше виросте мое.
Холодні рельси... Так би впали,
Щоб серце жаль востаннє стис,—
І тихо голову покласти,
І терпеливо ждать коліс!..

Замерзлий полустанок... Ліс...
І знов поля... Куди й навіщо...
...Ну хто ж би сам себе поніс
Отак, як стій, на кладовище?
Ні, серце! Бийся і гори!
До сонця рвися із могили,
У темряві, як дві сестри,
Цигарки дві заговорили.

Як ви ніколи не курили,
Уявлений читачу май,
То дарма тільки трачу сили
І час марную дорогий.
Проте скажу-таки: цигарка,
Чи «люлька згоди» — то не сміх,
Бо не одна розтала сварка
В завоях диму голубих,

Бо не одному допоміг
Тютюн у горі і в турботі,
Од нерозважності встеріг,
В марудній звеселив роботі.
Нехай Толстой на куріїв
Киває з домовини грізно —
Я приберу найкращих слів
Для животворної трутини.

В ті дні, що ляскали залізно
І тисли холодом серця,
Ми всі однаково, хоч різно,
Шукали світлого кінця,
Межі отої, де б спинитись,
І випростатись, і ожити,

Зцілющою водою вмитись,
Огонь живущий розпалити.

Чи знов же він, куди летить,
Той поїзд голий і голодний?
Чи знов, коли нам продзвенить
Весна у дзвони великові?
Поля мої, святі поля,
Покриті чорними снігами!
Хай буде радісна земля,
Мов поцілунок за дровами!

VIII

Як велетенська тінь плаката,
Піднявши вгору молотка,
Встає засмалено-крилата
Тінь усесвітнього Сашка.
Він народився в передмісті,
Де кози, попіл та бур'ян,
Але таких не сто й не двісті —
Неподоланий океан.

Коли в лісах дрімає Пан,
Напившись сонного напою,—
Не спів веселих поїжджан
Дзвенить за синьою горою,
Ні — то всевидящі сліпі
Раменом стали до рамена,
І страх тікає по тропі,
Неначе ящірка зелена.

Де ослик п'яного Силена
Наївними уshima пряв,
Там труд у золоті стремена
На румаку залізним став.
Гей, одмикайтесь, простори,
Сім зачарованих замків!
Ніхто борні не переборе,
Безсилих не злама Сашків!

А для скептичних читачів
Тон відміню і струни стишу.

Хто від людських шумливих днів
У темну не сховався нішу,
Хто має уші, щоб почути,
Хто очі має, щоб побачити,
Той мусить зважити й збагнути,
Що наші сни розгадні значать.

Дощі ідуть, і люди плачуть,
І скиглять діти в колисках.
І круки як у пісні крячуть
На змитих кровію полях,
І береги хистких утопій
Ми ледве бачимо з-за грат,
І ще не вирнув по потопі
Зеленоверхий Аарат.

Нехай мій блідолицій брат
Проте іронію покине:
Не у промінні пишних свят
Голубка з гілкою прилине,
І точки тої не найти,
Куди ступивши, ми б сказали:
Кінчили. Досягли мети.
Перед останнім муром стали.

Девіз у людства: мало, мало!
Девіз у світу: вмій узяти!
— ... Та це ж, поете, ми читали,
Коли ще вчилися читати.
— Читав і я.
— Та ми не вірим
У заповідані краї!
— Та перемога йде над звіром,
Шановні читачі мої!

Ну, що ж! Нехай, мов слов'ї,
Твої слова віщують весну
І радість нової сім'ї
Невисловленну і чудесну,—
Кого морочиш ти Сашком?
Себе, чи що?
— Я не морочу.
— Ну, просто плещеш язиком,
У тогу вдягшися пророчу.

— Стривайте-но. Я тільки хочу
(«Малюй, художнику», мовляв,
Цитатний Гете) клаптик ночі
Вам одслонити.

День розстав,
Немов цукерка, що синкові
Сашко приносить. На майдан
Тремтячі тіні ажуріві
Розквітлий кидає каштан.

Жіночий розігнувся стан:
Пора спочити.

— А де ж це тато? —
Малий питается Іван,
Із біса здатний майструвати.
— А ти вже скучив?

— Ще б таки!
(Ну, та й дивачка в мене мама!)
— То позмітай же ті стружки.
— Ні, ти вгадай, на кого рама!

Іде Сашко з товаришами,
Мов чумакуючи Марко.
Іх сила сп'янює медами,
А не вино вдови Кліко.
Як піна, точаться змагання,
Каштани піною цвітуть,
І ніч не перша й не остання
Єдвабом стеле їхню путь.

Читач бажає позіхнуть,
А я бажаю докінчити.
Нехай мене чорти візьмуть,
Як ми не навчимося жити!
Зітхнімо повними грудьми,
Доволі скиглить і згинаться!..
— Хто ж ваш Сашко?

— Це я, це ми!
— А хто ж то ми?
— Любов і праця.

МАРИНА

(Віршована повість)

ПРОЛОГ-ПОСВЯТА

Неначе цвяшок, в сердце вбитий,
Оцю Марину я ношу.

Т. Шевченко.

Закрався вечір, одшуміла праця,
Як слози, затремтіли ліхтарі,—
Та діти наші ночі не бояться.

П'ятипромінна світиться вгорі
Зоря для них, і вже чудні слова їм:
Пани, підданці, королі, царі.

Та ми, ох, ми ще добре пам'ятаєм
Ганебний час, коли навчали нас
Тюрму повсюдну називати раєм.

У ладані, в густому шумі ряс,
Під чоботом жандарма стопудовим,
Під колісьми золочених коляс,

Не сміючи своїм озваться словом,
Трудящий люд жив роки і віки,
І думка тліла під глибоким сховом.

Але подвійний страдниці-жінки
Несли тягар у темряві подвійній:
Ім з терну шлюбні плетено вінки,

Не раз вони у пісні безнадійній
Надію виливали нам гірку,
Пили в трутізні трунки чародійні.

В дитинстві ще я пісню чув таку,
Що зосталась єдиною для мене,
Хоч досить їх, пісень тих, на віку.

Само життя колишнє, староденне,
«Благословенне», прокляте життя
У пісні тій. Моя сестрице, нене,

Моя дружино, подруго, дитя,
Для тебе пісню ту переповів я *
Не для плачу та ніжного ниття,

Не для розваги, не для марнослів'я,
Hi! Щоб сказати: глянь в останній раз
На сон тяжкий, на давнє безголів'я

I йди тверда й незламна, як алмаз,
В ясне майбутнє, йди без відпочинку
Від темряви, неволі та образ,

Радянська, вільна трудівнице-жінко.

ГЛАВА ПЕРША

Ідуть, ідуть панове.
Mіцкевич.

I

Пан Людвіг нині в доброму гуморі:
Подагра заспокоїлась; надворі
Співає травень; зайчик на стіні
Трепече сонячно. Мов на коні,
Сидить пан Людвіг на стільці своїому,—
Стілець-бо, бачте, зроблено старому

* Примітки даю (за сторінками) — в кінці поеми. Наслідую цим традиції Пушкіна, Міцкевича, Шевченка. — M. P.

Такий, яких ні в кого не було:
Він за сидіння дорогое сідло
Турецьке має — ще од діда спадок,
Вояки Пшемисловського нащадок
І сам життя немарно перейшов,
Не раз його непогамовна кров
На вчинки дивно смілі покликала,
Сама кипіла — і людей доймала.
Мов гість із давніх, із гучних часів,
Життя своє венгерським він кропив
Та втіхами. Зазнав він і двобоїв,
І різні фиглі молодечі строїв,
Що аж тепер, лише на згад про них,
З-під уса прискає нестремний сміх.
Ті витівки (бувало... ненароком...)
Вилазили, скажу бруталльно, боком:
Ну — тим... підлеглим, громадянам тим,
Що, як відомо, пожиточна їм
Хороша різка — ситить і навчає.
(Таку пан Людвіг певну думку має
І в практиці доводить щоразу.)
Що ж! Кожну хамську рахувать слізозу,
Що з панських жартів випливає часом,—
То марна річ! Натомість балляндрасам
Та вигадкам, що живлять нам серця,
Хвалу складати треба без кінця,
А всякі ті демократичні штуки,
Що повстають із зайвої науки,
Студентам-голодранцям залишіть...
Ех, молодість! Теперішні, утніть!
Які бували пишні полювання,
Які пригоди! В жодному романі
Не вичитає молодий читач.
Шкода! Тепер отак сиди, як бач,
Та згадуй дні веселі і зальотні,
Та люльку сси... (Люльок чи не з півсотні
Розвішано в старого на стіні:
І прості, і химерні та чудні,
І куці, й довгі — ціла збираниця
За довгий вік. Молодші подивиться
Зумисне ходять: то наука їм.)
Та над усе — і над музики грім,
Над шум вина, над герці молодечі

Пан Людвіг дві злюбив у світі речі:
Жінок і коні. Ах, оті жінки,
Спокусниці солодкі! Цвіт руки
Лілейної — повабні перса повні —
І очі соромливі та гріховні!
А голоси! Ніщо не надить так,
Як щебетання їхне. Певний знак,
Що перемога близько — то третіння
В звичайній мові. (Тільки треба вміння
Хвилину ту належну ухопити.
Любити — ге! Любити треба вміть!
На все є спосіб. Знав ще те Овідій,
Тому й умів і Левконой і Лідій
Ловити, як рибалка пліточки.)
У тої голос чистий та дзвінкий
Дзвенить, мов скло — а ранить, наче криця.
Та вміє з почуваннями тайтися
І мову стеле рівно, як єдваб...
Але яким цілунком опекла б
Одважного вона доби нічної!
А в тої мова тихою рікою
Плюскоче й рине... Так би в ту глибинь
І кинувся! Багато сотворінь,
Що сам їх бог на втіху нам призначив,
Пан Людвіг пестив, а ще більше бачив:
Усіх на світі, майте, не обнять.
От пані докторова — пригадать,
І то вогонь по всьому пройде тілі!
Щоправда, незабаром по весіллі
Нешчасному (той лікар полковий
Був хоч учений, а не з як смішний,
Та ще й до жартів зовсім неохочий),
Вона втопилася там посеред ночі.
Де в воду сокір віти похилив.
Ах, як підступно сокір шелестів
У місячному млюсному промінні!
Тоді плескали люди, що Яніні
(Так докторову звано) довелось
Зазнати мук — що муж почув про щось —
А був ревнивий... З тих усіх історій
Пан Людвіг мало не зробився хворий.
Знов інша, панна Зося. Та сама
Не мучилася,— а звела з ума

Того, хто звик іти до перемоги,
Не знавши впину посеред дороги.
Такий за серце був узяв відчай,
Що хоч стріляйся — чи її стріляй!
Проте — настала і хвилина втіх...
І все те, все укрив сипучий сніг,
Усе те зникло, наче слід на морі!
Пан Людвіг нині в доброму гуморі,
І згадувать йому не боляче.
Постарівся,— але й тепер іще
Чимало в нього гарних покойовок.
Увечері, зібравшись на спочивок,
Він Кутернозі тільки знак подастъ,
А той уже в дівочий покій шасть,
Неначе вовк — і мчить йому овечку.

II

Од панського будинку недалечко
Велика стайня. Що за коні там!
Сусіднім тільки маряться панам
Такі вві сні. Той кінь, що Магомета
Носив колись (це тема для поета,
І пан Тибурцій, мандрівний дивак,
Вже гриз її у віршах сяк і так),—
То кінь отої іх древо родословне
Розпочина. По плем'я чистокровне
Пан Людвіг до Аравії колись
У мандри їздив. Різні поплелись
Легенди з того,— і в однім романі
Малюються південні ночі тьмяні,
І місяць золотий, і бедуїн,
Що серед пісків проплива один,
Гойдаючися, мов на хвилях човен.
Роман той жестів таємничих повен,
І хитрих змов, і поглядів німіх,
І сутичок кривавих, і утіх
Гарячого південного заласся.
А над усім там постать піднеслася
Того, хто на турецькому сіdlі
Сидить тепер у себе при столі
І люльку палить. У чужому краї
Зучив він і порядки, і звичаї,

Еміра титул сам собі створив,—
А вивіз відти кілька жеребців
Та кілька маток славного коліна,
Та згадку про старого бедуїна,
Що жінку мав молодшу за дочку.
Запону одхиляючи тонку
В своїм шатрі, вона його стрічала,—
І тепла ніч їх чаром чаувала,
І зорі колихалися п'яні
В оксамитово-чорній вишні.
Є, може, трохи й вигадок в романі,—
На те роман... *

Тимчасом у ридвані
Під'їхав хтось до ганку. Ну, пора
Стрічати гостей! І досі не вмира
У Пшемисловського дідівський звичай:
Хоч раз на рік, а вже конечне скличе
Сусідів він і родичів своїх
На верхогони. То для молодих
І свято, і розривка, і nauка.
Летять вони, неначе стріли з лука,
На вірних, виїжджених скакунах,—
І старшим юність устає в очах,
І лиця в дам то бліднуть, то палають,
А ніжні пальці віяла стискають,
Як милу руку... Звичаєм таким
Пан Людвіг славен у повіті всім,—
Та що повіт! Його по цілім краї
Усякий шляхтич уродзоний знає.
Тибурцій у поемі це списав
І з Олімпійським ігрищем зрівняв
Змагання ті. Шкода лише, що рими
(Бува-таки йому морока з ними!)
Не завжди мчать, як горді скакуни,—
Бувають схожі іноді вони
На шкап отих, що в топчаку кульгають:
Немов біжать,— а з місця не рушають.
Як тих гусей шумливі табуни
Напровесні чи пізно восени
Злітаються над ставу тихе лоно,
І жаламутять голубінь затону,
І плещуть крилами, і гомонять,—
Так у подвір'ї повози шумлять,

З'їжджаючися на веселе свято.
Тут панночок на виданні багато,—
Ті з титулом і з посагом тамті,—
Є й старші панії, які в житті
Зросли шумливім, прянощами повнім
Солодкими...

Он в одязі шикованім
Пан Леонард — веселий молодик.
Він дотепами тішить панство звик,
А ввічливий, немов картина в книзі.
Щоправда... Він сьогодні... по м а р м і з і
Карпа старого... Ну, нехай же хам
Шанується! Він, бачте, винен сам:
Гнідому зовсім не підтяг попруги,
І це вже — тільки здумати! — удруге...
Он пан Карпович — з диваків дивак,
Віддавна в філософії мастак,
Він метафізику зове: химера,
А над усе почитує Вольтера
Та Дідеро. А хто з його селян
У забобони вірить,— того пан
Карпович каже різками провчити:
На вільнодумство спосіб знаменитий
Підданих і підлеглих повертать.
Пан Людвіг ізлюбив розповідатъ
По келисі, у приятельськім колі,
Як той Карпович, завжди вірний ролі
Вигадника, колись-то захотів,
Щоб бусол на стовпі у нього жив.
Ну, то стовпа у землю закопали
І колесо велике приладнали,—
Звивай, лелеко, хоч яке кубло!
А птах собі прямісінько в село,
Не відаючи панової волі,—
Та й помостиався, дурень, на стодолі.
Розгнівався Карпович: до стомать,
Це просто бунт! Пійматъ і прив'язать
До колеса нахабного зухвальця!
І гайдуки, що навіть руху пальця
Ім вистачить, щоб зрозуміть наказ,
Грузьке болото оточили враз,
Де походжав бунтар червононогий,
Ніякої не чуючи тривоги,

І на жаби статечно полював.
Уже забулось, хто його впіймав
Із гайдуків і що ужив за спосіб,—
Одне відомо: довго довелося б
Їм мучитись, коли б не той митець.
До пана спершу прилетів гонець,
А там і бранця привезли, бідаху,
Що тріпотався од дурного страху,—
Та й прив'язали мотузком міцним
До колеса. Чи довго жив на нім
І чим кінчилася ціла та пригода,
Ніхто чомусь не пам'ята,— а шкода,
Бо всякі можна б висновки зробить.

Он вії опускає і мовчить
Карповичева жінка. Кажуть люди,
Що ці, повіті нині в чорне, груди
Не тільки з молитовних почуттів
Давніше хвилювались; що хотів
Карпович отруїтись через неї,
А врешті з філософії своєї
Зазичив благодатний супокій,
А що весна давно минула ій,
То байдуже, коли вона плебана
Обожує та лъюкая Степана.

Он їхня доня — так собі дівча...
Та як погляне часом з-за плеча,
То навіть Густав, красень гордовитий,
Радий би був той погляд близче стріти.

Пізніш за інше панство прибула
Стара Мединська. Давні то діла,
Коли вона цвіла і чарувала.
Як вихор злотоіскрявий, промчала
І зникла молодість. Услід по ній
Сплило ѹ багатство. Лиш одно старій
Зосталося,— Мар'ян, синок єдиний:
Широкі плечі, погляд соколиний
Та смілив, і з-за правого плеча
Широкий помах довгого бича.
Кохаючися в конях і пригодах,
Останній він оддав би радо подих

За гордий жест, за вчинок, що в усіх
Посіяти б довічний подив міг.
Химерна того не судила доля,—
А мріє він про давню вольну волю,
Що блискала, як горобина ніч,—
І Запорозьку відродити Січ
(Хоча і польський з нього патріота)
Одважні плани укладає потай.
Тимчасом — ярмарків постійний гість
І панських уcht — він небагато єсть,
Багато п'є: шляхетське діло пити,
А їсти — хлопське... От і знаменитий
Пан Замітальський уїжджає в двір.
Таке про нього часом, хоч не вір,
Оповідають дідичі сусідні.
Він витівки та жарти своєрідні
Од давнього магнатства перейняв.
Та щоб читач усього не дознав
Із пісні першої,— на цім урву я.

На конях блискає, сіяє зброя,
Лящать бичі, і гроно юнаків
Могучих оглядає жеребців,
Що слави мають нині добувати.
А крізь вікно, мов крізь тюремні гратеги,
Двірські дівчата дивляться. Одна
З-між них — вродлива, тиха і смутна —
Усе зітха, мов злякана дитина.
Новенька це. Зовуть її Марина.

ГЛАВА ДРУГА

Коло броду беру воду,
По тім боці — мої карі очі!
Там козаченъко коня напуває
Та на цей бік поглядає.

Пісня.

I

Одного разу, так за кілька день
До верхогонів, що оце лишенъ
Початись мають, у пекарні челядь
Зібралася. Був час, як тіні стелять

Для ночі постіль з голубих шовків.
Вишневий сад,— він тільки-но зацвів,—
Данину першу виплативши бджолам,
Дрімав і снів. Далеко десь над полем
Накульгуvalа пісня: певне, хтось
Вів коні на ніч. У ставу зійшлося
Жабине плем'я на гучні розмови.
Гай, гай! Чи ви забулися, братове,
Які-то ночі в молодих літах
Нам спати не давали? Що за шлях
Висвічував між чорними дубами?
Та годі з тими юними літами:
Коли пройшли — нехай ідуть під шум!
Оповідач невтомний, дід Наум,
Знавець в кухарстві й пиятиці,
Розказував билиці й небилиці.
Було тут — що й казати! — про відьом,
Що в кішку обертаються, клубком
Під ноги котяться, всім шкоду коять
І корови в дійницю чорну доять,
А вдень жінки, звичайно, як жінки!
Хоч довгі розпускають язики,
Дак кодло ж іхнє все на тім однаке.
А то ще бідолашні вовкулаки!
Одного з них Наумів брат, Матвій,
(Не вірите? Й-богу, хрест святий!
Небі ж чика спитали б Гарасима!)
У сінечках застукав під дверима,
Рубнув сокирою — ну, й зарубав.
По тім Петро шукав і перестав
Своого сина: наче впав у воду!
А сам Наум таку колись пригоду
На очі власні бачив — тому год
Із п'ятдесят: до церкви йшов народ,
Бо малось бути вінчання. Микита
(Усе було він ходить гордовито
Та крутить вуси чорні) до вінця
Меланку вів. Уже і панотця
Згодили, напекли і наварили,
Барило оковитої купили
В яхнянській корчмі,— все було як слід,—
І на тобі: відкільсь узявся дід,
Старий, як світ, махнув отак рукою,

Очима блиснув, тупнув раз ногою —
І люд увесь, дивуючи, замовк:
Нема Микити, тільки сірий вовк
Завив біля Меланки, об коліна
Потерся їй, заскиглив, як дитина,
І скоком через вулицю побіг.
А чарівник розстав, неначе сніг,
Як дим розвіяvся. Таке бувало!
Та дива різного ѹ тепер чимало
По світу ходить...

Далі перейшло
На те, про що ѹ лягаючи село
І вставши марило: тоді-бо саме
Всі кріпаки живилися чутками,
Що от, мовляв, не за горами день,
Коли... Тихенъко навіть співано пісень,—
Тихесенько, бо ѹ стіни мають уші,—
Що мають закінчитися катуші *,
Знущання панські. Казано: списав
Цар на папері волю, заховав
Хтось волю ту від люду, та чекати
Недовго вже... Любили наслухати
Молодші про одважних гайдамак.
Перед очима уставав байрак
Та темна ніч, та коні на припоні,
Та ніж свячений у твердій долоні.
— Ex, так би...

— Цитьте! Цитьте і мовчіть!
На слушний час терпливо, діти, ждіть,
На слушний час... А то ще Кутернога,
Підлизник панський, пес отой...

— До нього,—
У старших мову раптом хтось упав,—
Сьогодні пан сказати посылав,
Щоб із села приведено Марину
Пшеничину...

— Яку? Оту дитину?
— Чого ж? Уже шістнадцятий либонь
Виходить їй...

Зненацька, як огонь,
Спахнув Наум: немов стріла із лука
Була та новина. Його онука,
Мариночка! До двору! Це вже край!

Уже нагляділо несите! Та нехай
Із тими бавився б, що добре знають,
Чого пани в покої закликають —
І немощну навчились гріти плоть...
А, голову б ту лису розколоть
Надвое! Випекти б ті очі кляті!
Але Наум мовчить — бо ніч у хаті,
Бо під вікном щось ніби шелестить...
Навчило горе почуття тайтъ,
Навчило лихо зцілювати зуби...
Мариночка! Дівча лагідне ї любе!

Не раз, було, як випаде коли
Година вільна (бо таки ж були
І для раба години вільні часом),
Наум, підперезавшись ветхим пасом.
За пазуху щось потай захова
І йде в село; його дочка, вдова,
Старого звичайненько привітає,
А він уже гостинця добуває
З-за пазухи. Неначе мишена,
Що з нірки вибігло посеред дня,
Пробігло хатою і знов у нірку,—
Так дівчина майне то при одвірку,
То при вікні, то знову на печі...
— Ану, вгадай, онуко,— калаці
Чи щось солодше в узлику оцюому? —
І зморшки розпливаються старому,
Як сонячне проміння восени
По сивім обрії...

Були ї сини
Колись у нього — шкода ї споминати,
Минулося!..

І тістечка, ї цукати,
Украдені від панського стола —
Украдені! — ласієчка мала
Зубами молодими розгризала...
Та чи ж на те росла і виростала
Коса у неї пишна і густа,
Щоб мишена для ситого кота
Було поживою? А, грім би з неба!..
Але Наум мовчить; мовчати треба:
Не за горами, може, слушний час.

II

Наївний люд в Шампані світлій пас
Наївні череди. Бриніли роси,
Дзвінки співали. Чом же стоголосий
Котився стогін по ясній землі?
Чому вони — дофіні, королі
І лицарі в мисюрках, у шоломах
Не йшли шукати по землях невідомих
Жінок і золота? Чому вони
Копитами грабіжної війни
Веселі виноградники топтали?
Чому своїм підданцям не давали
У мирному убожестві зростать?
Чом Каїнова налягла печать
На тихе чόло Франції?

Пожари

Змітали села. Ніби голос кари,
Лунали грізно сурми бойові,—
А на траві, на вквітчаній траві,
Що їй би тільки щасних колихати,
В обійми хижі падали дівчата,—
Солодка здобич диких вояків,—
І цвіт, що для коханого розцвів,
Рука гвалтовна жадібно зривала.
Дарма їх мука, скарга їх лунала
Стократною луною до небес.
Дарма побожний люд молив чудес
І миродайних у блакиті видив! —
Ніхто рятунку ані зінав, ні відав.
І дівчина, пастушка молода,
Дім отчий для отчизни покида:
Уже їй кіз на пагорбах не пасти,
На чорному коні, у сяйві власті,
В одежі білій виїде вона —
І їй до ніг приклониться війна,
І килими простелить перемога.
А ти ж, а ти, моя пастушко вбога,
Марино простосердна! Нащо ти
Із рідних лук рокована піти.
До панських озолочених покоїв?
Не для борні, не для звитяжних воїв
Покинеш, доню, череду свою!

Хоч би в солодкому зомліть бою!
Хоч би згоріти так, як та згоріла!
Ні: мед хмільний недіткнутого тіла
Старі, жадливі вищідять уста,
І заніміє пісенька проста,
Що росяними ранками вродилась...
Марино! Серце! Чом ти не втопилась?
Та знай: росте — вже й ручки простяга —
Не Орлеанська діва, ні! Другá,
Величніша й сміліша. Горду діву
Народ зачав під грім святого гніву,
У блискавицях, в бурі народив...
І виросте, і вже не королів
Та не дофінів вийде рятувати,—
Невільників на вільне скличе свято!

Гей, бідарі по селях, по містах!
Засяє день — і станете під стяг,
Що гріє, ніби полум'я пожару,
І мсту гнобителям, і ситим кару,
І радість визволеним приріка!
І потечуть народи, як ріка,
Одна ріка в єдине, горде море,—
І стогін ваш, і ваші муки й горе,
І сліози, що палають і печуть,
Трояндами земними розцвітуть.

III

Лише Марко уміє догодити,
Як часом пан, капризний та сердитий
(Подагра, старість, нелади, нудьга...),
Захоче виїхати. Запряга
Марко в ридван улюблені араби
І — но, кохані!

Вже ж Марка Небаби
Ніхто б не міг у світі перейти!
Шумлять гаї, гудуть тонкі мости,
Зміясті вигинаються дороги,
І сонце, коням падає під ноги.
А він сидить, вродливий та стрункий,
І грою непохитної руки
Старого конелюба потішає.

«Той машталір, хто кінську душу знає!» —
Пан Пшемисловський любить примовлять.
І справді — коні, як огонь, горять.
Летять, як вітер, слухають, як діти,—
Марко-бо вміє з ними говорити,
Хоча здебільшого якраз мовчить.
Буть фурманом — не віршики ліпити!
Лише щоб розминутися з шаблоном,
Його я не назву Автомедоном *.

А дід Марків — той у бувальцях був.
Коли народ, як чорна ніч, загув,
Зібравшися святити у діброві
Дзвінкі ножі, коли Залізнякові
Подав правицю Гонта,— серед тих,
Кого пророк у віршах огняних
Синами, дітьми, квітами взиває
І славою нетлінною вінчає,—
Кіндрат Небаба із найперших став.
Од нього в спадщину Марко й дістав
Веселі очі, рухи гордовиті
Та сміливість — найвищий дар у світі.
Тож не одна, спираючись на тин,
Як проїздить чи переходить він,
Погляне, зашаріється та й блисне
Очима так, аж тому серце стисне.
Ой, Марку, Марку! Від дівочих брів
Добра не жди!

Раз поглядом зустрів
Марину він — вона ішла полоти
Картоплю на вгороді...

Серце! Що ти
Пригадуеш? Чому ти знов болиш?
Чому — немов напрозвесні шпориш
На збитій, стоптаній росте дорозі —
Чуття забуті і забуті сльози
Там виникають, де усе пройшло?
Та менше з тим. Марко через село
Із паном їхав. Глянула Марина —
Він позирнув — і та одна хвилина
Обом їм позначила цілий вік.
Проїхав, оглянувся раз — і зник

У куряви. А сонце по-новому
Світилося у небі голубому.

Тибурцій якось порівняв гарем
У пана Людвіга (ми назовем
Річ власним ім'ям) з китицею квітів:
Там пелюсток рожевий Теокрітів,
Там лілія, вербена ніжна там,
Фіалка скромна. Пан Тибурцій сам
Ладен би був зірватъ хоч найскромнішу,
Дарма що підтоптався, що на мишу
Стареньку схожий в кожушку своїм,
Який родився чи не разом з ним
І став йому немов за другу шкуру...
Та Людвіг має не таку натуру,
Щоб розкидатися своїм добром.
Вже й паничі звивалися кругом,
Щоб ухопити краплю меду того,—
Але дарма! Не вдіяти нічого!
От і тепер (гадав старий поет,
Облизуючись) свіжа у букет
Попала квітка, люба та невинна,—
Та тільки ѹ того, що ім'я Марина
Він похопив,— і раз ѹ підморгнув...
От стариган! Яке добро здобув! —
І пан Тибурцій, заздрощами повен,
Німує серед людських перемовин
І галасу гостей не поміча:
На коні дивиться,— а з-за плеча,
Нема, нема, та ѹ знов туди погляне,
Куди вже зір і Густава, ѹ Мар'яна
Не раз, не два цікаво забігав...
Ну ѹ Людвіг! Ну ѹ цукерочку доп'яв!
А що ж Марко? Не забігай, читачу:
Усьому місце я своє назначу
І кожному дорогу приділю.
А як епічний над усе люблю
Високий лад, розлогий та повільний,
То погляд, спостережливий і пильний,
Туди звертаю, де шумлять бичі,
Де б'ються об заклади паничі,
Де Замітальського хвилює пузо...
Благослови ж мене, примхлива музо!

ГЛАВА ТРЕТЬЯ

Од корчомки та до могили
Сімсот верстов ще й чотири.
Ой, там козак та напивався,
А кінь з орлом закладався.

Пісня.

Пан Людвіг знак рукою подає,
Всяк на коні, кінь копитами б'є,
І все шумує, як вино з-над вінечь.
Широкий Пшемисловського дідineць
Кінчається під гаем престарим.
Там на стовпі, невільником німим
Живе орел у поржавілій клітці.
Волів би, може, щоб гучна рушниця
Йому прикоротила довгий вік,
Бо й досі до полону не привик,
Бо й досі (хоч і бранець, а крилатий)
Ладен щоразу руку покусати,
Котра поживу подає йому.
Тож при орловому стовпі тому
І поворотка їздового кола:
Округле завжди визначають поле
Для кінських гонів і людських змагань.
А тут при ганку і остання грань,
Остання нитка, що грудьми міщними
Той кінь прорве, який перед усіми
Господаря щасливого промчить.
Вже панство нетерпливиться, шумить,
Вже любих підбадьорюють очами
Панни стрункі і пишнотілі дами —
От-от ударят коні з копита!
Та не приспіла ще хвилина та,
І знаку другого усі чекають.
У панни Стасі очі так і грають!
Червоне Стася віяло взяла
І ніби ненароком повела
В той бік очима (так собі, зненацька!),
Де молодий Мединський грає хвацько
На непокірно-вірному коні.
На чόло спали кучері буйні
І очі молодцеві отінили.
Який він справді, той Мар'янек, милий!
Усіх би, бачся, хтів перемогти!

Стривай-но, музо! Чи насправді ти
На дешевенькі лаври зазіхаєш?
Ти от Мар'яна славиш-уславляєш,
А Генріха ще й досі читачам
Не показала. Пшемисловський сам
Дивується, що син такий у нього.
Гріхи панів засуджує він строго,
За негуманність вічно доріка:
Ні разу, далебі, його рука
На «брата меншого» не простягалась;
Коли студентська братія збиралась
Для склянки пива і гучних розмов,—
Він у вимогах так далеко йшов,
Такі складав криваві гороскопи
Для краю рідного та для Європи,
Так пиво цмулив, так галасував,
Що якобінцем Генріха назував
Студент одвічний, Аполлон Кресалю.
Знов інші, не жартуючи, казали,
Почувши мову з Генріхових уст,
Що був би з нього, далебі, Сен-Жюст,
Що в цього хлопця найдрібніший атом
Назвати можна крайнім демократом.
Був, правда, гріх — а в кого їх нема? —
І Генріх сам казав без сорома,
Що до спідничок трохи надто ласій.
З історії ж відомо: ловеласи
Є навіть між найбільшими людьми.
Захоплюються піжками, грудьми
І всім отим любовним реквізитом,—
А подвиги являють перед світом,
Гучні діла, що світ лише: ну, ну!
Отак і Генріх, бачте, не одну
Вже спокусив, хоч подвига тимчасом
Не появив ще ні одного масам
(Лексичний вибачте анахронізм)...
На світовий чекавши катаклізм,
Пророчивши загин старого ладу,
З пляшок він грізну ставив барикаду
В старій пивниці «Чорного Осла»,
А далі вся компанія ішла
На передмістя, де жили дівчатка.
Вітала там їх кругла паніматка,

Співала скрипка «Добрий вечір» їм,—
І навіть викидайло Гарасим
До паничів прихильно усміхався:
На паничах він несогірше зневажався,
Як Людвіг на арабських жеребцях,
Або поет на зорях і квітках...
Серйозні теж лучалися романі:
Було, одна вдовиця тільки гляне
На Генріха — і мов огонь спахне.
Яка хода! А чόло осяйне!
А осяйні ботфорти! А волосся!
Та він собі ні пари з уст, бо Зося,
Панянка із провулку Королів,
Що вперше позавчора він зустрів,
Побачення сказала на сьогодні.
І он уже сукенка новомодня —
Рожева, як з малиною вершки —
З'явилася під деревами... Руки
Несмілій помах... Раз, два, три! Готово! —
Ще місяць — на її привітну мову
Пан Генріх лиш здvigатиме плечем...
Ну, майте! Як? Зітханнями, плачем
Того спиняти, хто світи одмінить?
От сміхота!

І знову пиво пінить
Він з друзями у «Чорному Ослі».
А літом, спочиваючи в селі,
Не на звичайну скаржися нудоту
Пан Генріх,— ні! У світову скорботу
З ногами і руками поринав:
Ніхто не визнає тут вічних прав
Людини й громадянина! Усюди
Панує рабство! Півголодні люди
Для ситих проливають кров і піт!
Народ убогий і сліпий, як кріт!
Пани пусті, мов коні на оборі!
Щоправда, цих усіх своїх теорій
Не повіряв він батькові: шкода
І думати! — А як страшна нуда
Йому злягала на рамена дужі,
Він раду зневажав (усі великі мужі
Хворіють інколи на підупад,
Але давати цьому вміють лад):

Увечері тихесенько до нього
Заходив хитроокий Кутернога,
Старого пана незрадливий раб...
І розказати літня ніч могла б,
Якби вона уміла говорити,
Що можна щиро батькові служити,
А непогано й сина розважать.
Щоправда, на гаремі — там печать
Була незламна... (Удавали в домі,
Що Людвігові втіхи не відомі
Ані душі, а надто паничу
І панночці...) Проте перелічу
Я імена наяд і німф селянських,
Що до покоїв заглядали панських,
Щоб світову скорботу розвівати.
А врешті, байдуже... одна, чи п'ять,
Чи десять.. Знаєте: в опочивальні
Бувають справи... конфіденціальльні.
Кому ж бо діло до таємних справ?

Пан Людвіг другий знак рукою дав,--
І вершники помчали, полетіли,
І хвилями золоченого пилу
Широку площу раптом повили.
Музика вдарила. «Пішли! Пішли!» —
Зашепотіло панство. Коні скачуть,—
І погляди аматорські вже бачать,
Яка у того, в іншого хода,
Кого лиха фортуна дожида,
Кому судила доля пиши лаври.
Не паничі на конях, а кентаври
Минають бранця, сизого орла...
Коли б же воля сизому була,
Він злинув би, він до небес би знявся,
Як той, що біля корчми закладався
Із козаковим вороним конем...
Проте — проте ми гнівом, не жалем
Іспом'янімо день той знаменитий...
О, проклят будь, віджилий, «милий» світе,
Де Кутерноги *подают* дівчат,
Чий батько — старець і в солдатах — брат,
Востаннє гляньмо, щоб вогнем огиди
«Згадки солодкі» знищити без сліду —

І далі йти.

Вже не один забіг
Відбувся на дідинці. Переміг
Раз той, раз інший. Плещуть у долоні
Веселі глядачі. Спітнілі коні
Відпочивають, щоб почати знов
Шалений чвал. В очах у них любов
До хазяїв (так хазяям здається)
Дедалі кращим полум'ям береться...

Кому ж судився титул «короля»?
Останній знак — і загула земля,
І знявся пил, і вдарили музіки...
За кілька хвиль гучні прославні крики
У небо злинуть...

Пшемисловський пан
Почервонів: ну й шельма той Мар'ян!
Ну, бестія! Запевне, прийде перший!
А панна Стася, радісно завмерши,
Червоне віяло в руці стиска,—
І мимоволі зраджує рука
Її непереможне хвилювання...
Із роду славного Мединська пані,
Та й муж її був зацний чоловік *,
Але, як дим, маєток їхній зник,—
Ще й не один! — то шкода і гадати,
Щоб за Мар'яна міг дочку віддати
Пан Людвіг Пшемисловський... А проте
Відомо: найпишніше там цвіте
Любові цвіт, де ґрунтом заборона
І таємниця...

Зашуміло гроно
Гостей виборних... І на очі всім
Старий коняр, ізгорблений Максим
Шпака, коня щасливого, виводить.
Стомився кінь, аж боки тяжко ходять,
Проте ладен закластися Мар'ян,
Що знов би він полинув на майдан,
Як ластівка, як пташка легкокрила...
А Стася — Стася навіть побіліла:
Коханий коник! Любий! Дорогий! —
Ховає Пшемисловський, що лихий,—
А злість йому під горло піdstупає:

У друге вже арабів побиває
Той Шпак... ота непотріб... Сто чортів!..
А Генріх! Генріх! На коні сидів,
Як та ворона мокра на копиці!
Проте, навиклий від людей тайтесь,
Він деяку оддухвину знайшов.
Під гамір поздоровлень і розмов
Звелів тихенько Людвіг Кутернозі,
Щоб провчено у стайні, на порозі,
Як гості посідають за обід,
Максима-коняра... Триклятий дід,
Геть коні запустив!

По таємничім

Наказі тім він повернувсь обличчям
До пишних пань, панів і паничів.
Тимчасом день уже на схід клонив
Чоло своє. Спадала на дідинець
Хвиляста курява.

Як доброчинець,
Ладний усіх прийняти й привітать,
Столи пан Людвіг каже застилати
І певні розкази дає льокаям.
Небавом і шампанським, і токаем
Наповнилися кубки. Почались
Розмови, жарти. У старих «колись»
Пішло опукою перекидатись,
А молоді про «завтра» сперечатись.
Бороться за «сьогодні» узяли.
Господар, оглядаючи столи
Глибокодумним поглядом маршальським.
Пригадує із паном Замітальським,
Як року тисяча...

Красунь Густав
Відразу трьом панянкам розіп'яв
Тенета мудрі. Панові Мар'яну
Найбільший келих подано на шану,
Як переможцеві! Карпович сам,
Хоч аскетичним славиться життям.
Муркоче сласно, ніби кіт в пічурці.
Край столу примостилися, Тибурцій
Стару слив'янку цідить.

«Ну, пора!» --
Шепнув собі — і раптом «Не вмира,

Не вмре повік дух рицарський високий!»
Хто глянув, хто не глянув,— а потоки
Проречистої, пишної хвали
В новому дифірамбі потекли.
Під час отого пишного бенкету
Пан Замітальський каже, щоб поету
Тибурцієві намішати усіх
Зо столу трунків... Таємничий сміх
Поміж гостями тихо прокотився:
Щось буде! Замітальський уродився
На витівки!

Така натура, бач,
Що до смаку їй жарти, а не плач,
Що якось під годину ліцитацій *,
Коли його маєток, вицвіт праці
(...Чиєї?), продавали за борги,
Не стратив він до вигадок снаги
І втяв таке, що тільки угадай-но:
Чиновника (дрібненького, звичайно,—
З великими й морока немала)
Він наказав, повівши од стола,
Де тішив той вином свою натуру,
Зашити міцно у ведмежу шкуру —
Ta й випустив десятків три собак.
Ех, і зазнав же страху неборак!
Ведмежка навіть буцімто хвороба
Лучилася (при дамах неподоба
Про це казати). Завзятущі пси,
Що кожен — чудо сили і краси,
Із тих колишніх, славних вовкодавів,
Були б зробили дурневі амінь...
Пан одігнав їх, дещицю поставив,
Щоб одвести суда й неслави тінь —
І урядовець той, п'яний і ситий,
Волів ніде об тім не говорити,
Хоч лікувався тижнів, певне, з п'ять.
А то ще люди потай гомонять,
Що Замітальський ставить перед ганок
Живі гірлянди з молодих селянок
(Звичайно, голих) — і, безсилій сам,
Велить своїм рослявим гайдукам
Квітки ті на очах йому зривати.
Тут, може, сміливості забагато,

Та щось античне в цій розвазі є.
Сміються гості, в кожного своє —
То спомини, то дотепи, то кпини...
А вечір любо й непомітно лине,
Як пінний мед.

Лиш Генріх сам не свій
Сидить серед гостей. На слово «пий»
Покірно п'є,— а думкою літає
Далеко десь. Печаль йому стискає
Бунтарське серце... Може, це тому,
Що вийшла перемога не йому,
А іншому. Та ні! То все дурниці!
Од автора герой не потайтесь,
А я розкрию карти читачам:
Маринним завдячує очам
Пан Генріх смутком і лихим настробем:
Попід дівочим ідучи покоєм,
Її побачив лиш сьогодні він,—
І враз, покірливий отцеві син,
Від заздрощів незнаних загорівся...
Ніч надійшла. Обід перетворився
Вже на вечерю. Пан Тибурцій спить
(Суворо заборонено будить
Його льокаям: Замітальський має
Щось показати — і меткі льокай
На дальші ждуть веління).

Голосні

Гудуть розмови. Ніби на коні,
Сидить пан Людвіг на стільці своїому.

А серед саду, в вишнику густому,
Де розлилися морем солов'ї,
Два голоси шепочуться: її
Звичайно, і його.

Прокволом

Ніч котиться над садом і над полем,—
І тільки вітер може похопити,
Про що дівочий голос шелестить,
І страху повний, і якоїсь млости.

Вона

Так, Марку мій... Іще сьогодні гості
І завтра будуть... Не захоче він

Мене чіпати... Марку мій! Один,
Один ти в світі!.. Що ж позавтра буде?
І так уже на мене пальцем люди
Показують... Ох, нашо я росла?
Мій Марку, серце!

В і н

Що ж... пора прийшла...
Я знов, що прийде... Так не можна жити...
У завтра... Гості будуть від'їздити...
В тій метушні...— Усе обмислю я,
Все зважу...— Мила, ясочки моя!..
Ти чуєш? Бенкетують, веселяться!
Ну, що ім наші сльози, наша праця?
Ти знаєш, що Максима він велів
Різками... За що? Та невже в панів
Така коротка пам'ять, що забули
Вони про Гонту?..

В о н а

Цить, щоб не почули...
Хтось ходить...

В і н

Знаю: буде ще на них,
Ще буде! О, коли б я світом міг
Струснути!

В о н а

Любий!.. Пригорни щільніше!

А темна ніч узори сині пише,
А гості веселяться, а чарки
Круг столу ходять, а Густав меткий
Нові до жартів прикладає жарти.
Танцює дехто, дехто сів за карти,
Хропе Тибурцій, Стасина рука
Вахляр червоноіскрявий стиска,—
І, відганяючи вечірню втому,
Сидить пан Людвіг на стільці своїому.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА

Та й сон же, сон напричуд дивний
Мені приснivся.

Шевченко.

I

Гибурцій спав і бачив дивний сон:
Серед дівчат, неначе Аполлон
У гроні муз, він грав на лірі срібній,
До пляшки — диво над дива! — подібній:
Нагадував його урочий спів
Виделок стук і передзвін ножів,
І всі лежали на багряних ложах
В вінках із квітів, на чарки похожих.
І враз — нова картина надійшла:
Високі гори. Непроглядна мла
В ущелинах. Доріжка по камінню
В страшну якусь, чудну якусь пустиню,
І хтось веде. І голоси чиїсь
У шепотінні хижому сплелись
І змовкли. Тиша. Морок. Невідомість.
Це сон! Прокинутись би! — Та натомість
Зробив Гибурцій необачний крок
І падає. Каміння та пісок
Посипалися. Боже, правий боже!
Яке тверде, яке камінне ложе!
Як холодно! Як зуби цокотять!
Лежати тут! Довіку тут лежать!
Забути, що ти поет, що ти людина!
Та знову відміняється картина —
І тихий усміх на губах тримтить.
В кімнаті срібномісячній лежить
Гибурцій на постелі лазуревій.
Лежить і жде. Так! Прийде у шовковій
Сушенці дівчина — вона, вона,
Чий погляд — іскра п'яного вина,
П'яніша над усі на світі вина.
Він згадує — зовуть її Марина,
Її він бачив, — тільки де й коли? —
І знов колишні сили ожили,
І він обійми палко розкриває,

Як мусульманин в мусульманськім раї,
Назустріч тій, що — біла, наче сніг,—
Уже ступила легко на поріг,
Наблизилась, одкрила пишні груди
І... свят, свят, свят!.. Якісь потворні люди! —
Не люди, ні! — песьголовців рій
Кімнату виповнив. Приліг старий
Під ковдрою, прищулівся — не дише,
А вража сила матерац колишє,
Вхопивши пазурами за ріжок.
Гойдає. Крутить. А на склі шибок
Нові й нові малюються почвари —
Крізь стіни лізуть. Це хвилина кари!
Це день неумоленого суда,
Що всіх, усіх на світі дожида!
Скощюrbivся Тибурцій, ухопився
За матерац — і колом закрутівся
Од стелі до долівки. Голова
Не знати вже, жива чи не жива,
А тіло то мов приском обсипає,
То криго...

І знову випливає
З імли Марина — та її чоло
У неосяжний розмір уросло,
А ніс — неначе корба з катеринки.
Хтось крутить корбу — і співає дзвінко
Вона якийсь отруєний мотив...
Якийсь мотив... Та це ж його він пив
Сьогодні при столі з міцним токаем!

Іще від Шекспіра ми добре знаєм,
Що хто розказує красиві сни,
Той бреше. Усієї глибини
Хаосу того, що зоветься снами,
Звичайними не виректи словами:
Для того треба бути Львом Толстим.
Тому етапи дальші проминім
Тибурцівих візій тих чи видив.
До того ж він задобре пообідав,
Заповно випив, і кінця тим снам
Навряд чи варто пильнувати нам.
Та от — якраз під дивну катеринку —
Хвилина ще дивнішого прочинку *.

Поет потягся, позіхнути хотів,
Звичаєм непоправних куріїв
Незрадну милу лульку запалити,—
Розплющив очі і застиг.

— Мій світе!

Та де ж це я? Це знову сон тяжкий!
Ні, це не сон.

Низенький льох брудний.

Поет лежить не в ліжку — на соломі.
Зловіснатиша. Тінінерухомі
Вкутках таяться. Смужечка бліда
Поранішнього світла, як вода,
Струмує крізь малесеньке при стелі
Віконце з гратаами. Отак веселі
Кінчаються бенкети! Що ж це? Як
Сюди потрапив він? До розбишак
Попав? Чи сам зробився лиходієм?
Ох, люди, люди! Всі ми животем,
Не знаючи, відкіль чекати біди.
Ми рвемо квіти, хилимо меди,
А в квітах — змії, а в медах — отрута!
Але Тибурцій, що не міг збегнути,
З якого лиха він оце лежить,
До філософії утратив хіть
І красних образів складать не годен.
От дивина! Іще поет ні один
Не зазнавав такого, певна річ.
Що ж сталося за цю химерну ніч?
Кого спитати? Не стіни ж німої!
Він згадує: в веселому покої
Серед гостей веселих він сидів,
Вони пили — ну, і Тибурцій пив,
Читав їм вірші, вірші ті хвалили...
А потім... Що ж було? Небесні сили!
Забув! Отож-бо є! Забув — і край.
Ага, старий ти дурню! Знай же, знай,
Як цмуліти венгерське до нестяями!
Хотів, бач, показать перед гостями,
Який-то бравий! — Ну, і що ж по тім?
Ну, впився. Ну, заснув. Але яким,
Яким же способом у цю темницю
Потрапив? Про Марину ж білолицю
Нікому не казав! Давно язик

Держати міцно за зубами звик,
А в справах тих був змолоду обачний.
Та навіть як злетів який двозначний
Учора дотеп,— ще нема причин
У тому бачити страшний злочин
І пакувати тебе до буцегарні.
До цього можуть лиш учинки карні
Нас довести. А відколи пійт
Побачив цей облудний, марний світ,—
Берігся завжди прикладу лихого,
Не вбив нікого, не украв нічого...
Хіба що у Горация рядок...
Проте — дивіться: двері на замок
Знадвору взято (з усієї сили
Він торгав їх)... Подібна до могили
Його темниця. Грati на вікні.
— О, горе, горе грішному мені!
Відкіль на мене ці жахливі муки? —
Підвів старий свої тремтячі руки
І, як мала дитина, заридав.
Хто у такому стані не бував,
Того б це тільки, може, здивувало.
Тимчасом розвиднялося, світало.
Пташиний гомін з гомоном людським
Бринів здаля акордом неясним
І в вогкій ямі завмирав луною.
Нараз майнуло щось попід стіною —
Почулись кроки — чийсь усатий вид
Заглянув у вікно... Бідаха-дід
Аж стрепенувся: зараз таємниця
Розвіється. Це так... якась дрібниця...
Якийсь припадок... Просто не було
Де ночувати: як в улику гуло
Від тих гостей, від справжньої навали,
От, значить, у льюху його й поклали...
Так, так. Звичайно... — То нашо ж замок?
І що за грati? — Ця юрба думок,
Як блискавка, в йому перелетіла.
Надією ясною зазоріла
І в темряві ще глибшій розплілася.
Та вусаня пізнав він: боже! Ясь!
У Пшемисловського любимий льокай!
Ну, верне цей життя йому і спокій!

Але чому ж він, як мара, мовчить?
Це все тривало, може, тільки мить,
Хоча та мить за вік йому здалася,—
І пан Тибурцій, тремтячи, до Яся
Мов голосом чужим заговорив:
— Чому це я...—

Той палець притулив
Собі до уст: мовчи вже, бідолахо!
Аж захитався наш поет зо страху,
А льокай, наче привид мовчазний,
Крізь гратеги хліба кус подав черствий,
А далі мідну кварту із водою.
— Скажи ж мені, нарешті, що зо мною? —
У розпачі Тибурцій застогнав.

Я с ь

Те! Тихше! Пан усім наказа дав
З убивцем не ставати до розмови.

Т и б у р ц і й

З убивцем?..

Я с ь

Так. Небавом урядовий
Приїде суд — тоді вже розберуть,
Що та до чого... Лишенько! Ідуть!..

І льокай зник, існаче впав у воду.
Немає сил терпіть лиху пригоду,
Коли не знаєш, відки узялася
І чим скінчиться. Та вусатий Ясь
Тривогу поглибив, а не розвіяв.
Тому (відчаю віковічний вияв)
Тибурцій у долоні заховав
Лице своє — і знову заридав.
Ішли хвилини, може, і години,—
І чуть було, як день веселій плине
На переможнім, свіtlіm кораблі...
Та що йому до радощів землі,
До сонця красного, до нив зелених?

О, душогуби в вогких сутеренах,
Кайданники у кайданах тяжких!
Нешасні ви — та кожен з вас би міг
Назвати місце, час той і годину,
Що привели до темного загину.
А тут — старий, мандрований поет...
Жартливі гості... Голосний бенкет...
Тарелі повні і кипучі чари...
А далі темрява... Нічні кошмари
І прокиду жахливого ява...
Він — душогуб. Усата голова
В віконці... ранок світлий за стіною —
І хліба кус та кварта із водою.
Він — душогуб! Але ж коли і як
Зробився ним? —

І раптом неборак
Знов чує голос у вікні:
— Мій пане,

Це я, Петро.—

О, той Петро коханий,
Дотепний ключник! Декілька разів,
Як інших не лишалось читачів,
Поет із ним владиці-Аполлону
Приносив жертву — інколи й солону
(Сказати просто — трошки не для дам...)
— Мій пане... Помогти я хочу вам...
Втекти ще можна... Маєте лопатку...
Увечері...

— Але скажи спочатку...
— Немає часу... Ще постережуть...
Вам небагато треба прогорнути:
Копайте лише під правою стіною,
То й скінчите вечірньою порою,—
А я сковатись вам допоможу...—
— Мій любий Петре! —

— Годі вже... кажу:
Копайте швидше.—

II

Вечір. Прохолода.
В селі дзвенить криниця повновода,
Собаки гавкають. Темніє схід,

А там, на заході, кривавий слід
Лишило сонце. Як у давній пісні
Шепнули Бондарівні лиховісні
Та мудрі люди: «Дівчино! Втікай!
Ні в кого порятунку не шукай,—
Каньовський пан до жартів не охочий...»
Ярами та борами серед ночі
Втікала Бондарівна молода,—
Та не сковалася дівчина сліда,
І де її ступали черевички,
Червоні там, криваві стали річки,—
Так сонце чорний вершник доганяв,
Схопив його за золотий рукав,
Ударив запоясником навідлі,
І зчервонілись небеса поблідлі,
І простяглась смуга вогняна.

Гуляють гості, аж гуде луна!
На другий день — син «золотих часів» —
Столи накрити Людвіг-пан звелів
Під липами, де сутінь позлотисту
Мережали тонкі узори листу
І лінії химерного гілля.
Близенько, кілька кроків відтіля
Був лъох старий, будова ще од діда.
Отож чомусь підштовхує сусіда
Пан Замітальський — погляда туди
І шепче: «Трошечки ще підождзи —
Ще трошечки»...

С у с і д

Ну, ѿ вигадав потіху!

Д р у г и й

Ото вже буде сміху-пересміху!

П е р ш и й

Пригадую: ще мій небіжчик-дід,
Що з вашим дідом разом у похід
Ходив на...

Другий

Як же! Іх обох в аннали
На картку найславнішу записали.

Перший

Ото ж, ото ж. Так він, кажу, колись
Подібні жарти чворив... Ех, звелись,
Звелись нінा�шо звичаї веселі!

Другий

Живеш немов з вовками у пустелі!

Перший

І тільки часом вигадка така
У когось із старіших виника,—
І мило серцю, як на боже свято!
Так от про діда. Мій небіжчик-тато...

Чималий тут я розділ скороочу
І тайну відкрию читачу
(Пробачте, більш не буду: читачеві):
У тім льоху, в гущавині вишневій
Сидів Тибурцій. Певне діло, він
Попав у в'язні зовсім без причин,
Не вбивши навіть і малої мухи.
То, бачте, Замітальський для потухи
Таку для панства штуку відпалив.
Коли поет до краю оп'янів,—
Любився-бо занадто у токай,—
Його до льоху занесли льокай
Та й кинули, глузливо сміючись.
А нині аж за боки узялись
Пани і пані: під час вечері
Тибурцій виліз, наче із печері,
Кошлатий та кумедний, як ведмідь.
Тут зауважить мушу мимохідь,
Що хоч волосся мав не з як багато,
А ѿт не конче полюбляв чесати,
Традицій поетичних вірний син.
І ще скажу: таки ж довгенько він
Копав хідник, дорогу до рятунку,

Дарма, що в найкоротшому керунку,
За радою веселого Петра.
Отож підплиле панство умира
Від реготу: «Опудало, їй-богу!
А очі! Гляньте, що за очі в нього!
Червоний, круглоокий — чим не рак?»

Уміли жартувати ще й не так
Панове давні: вміли для потіхи
Гримас կумедних додавати лиху —
Чужому, не своєму, певна річ.
Нагай, рушниця, різка, шабля, бич
До гумору ставали на підмогу.
Загнати немощного і старого
Десь за вербу — і кукати звеліть,
А потім на «зозулю» розрядить
Рушницю, бо давно, мовляв, набита,—
Була це тільки штука знаменита,
Дотепний вибрик... Прикладів таких
Із давніх книг я б назбирати міг
Не два разки, не три разки червоні.
Із крові й сліз, із յкриків та агоній,
З багряних смуг на юному плечі,
Зо стогону дівочого вночі,
З голів старих, потоптаних ногами
В сап'янцях пишних, з дикої нестяями
Шалених оргій, де усе на глум
Вином облитий і неситий ум
Зухвало брав, із темної сваволі,
Що на дітей хорти пускали в полі,
Шляхетський сміх, «шляхетний» сміх зростав.

Усіх пан Замітальський звеселяв
У пана Пшемисловського в гостині.
Чимало штукарів цих на Вкраїні,
Далося б ще і не таких знайти.

Тибурцію! Ридай для сміхоти,
Волосся рви, щоб ще було смішніше!
Це ситі шлунки солодко сколиші
І травлення тuge прискорить їм...
А ти — ти сам у віршику смішнім
Змалюєш день наруги та відчаю
За м'яса шмат, за крапельку токаю.

ГЛАВА П'ЯТА

Було, мати, не вважати,
Що я в тебе одиниця,
Було мене утопити,
Де глибока криниця.
Було, мати, не вважати,
Що високого зросту,
Було мене утопити
Із найвищого мосту.
Було, мати, не вважати,
Що я тонкого стану,
Було мене утопити,
Де я й дна не достану.

Пісня.

I

Як тих гусей шумливі табуни
Напровесні чи рано восени
Здіймаються над ставу тихе лоно,
І каламутять голубінь затону,
І плещуть крилами, і гомонять,—
Так у подвір'ї повози шумлять,
Гостей додому везучи веселих.
Уже й огні погашено по селах,
Уже поснули старші — і дітей
Заколихав піснями соловей
Та у ставочку квакання жабине.
Сміється й плаче серце у Марини:
Сьогодні ж бо — умерти чи втекти!
Пани вже сплять, поснули наймити —
І місяць білій путь-дорогу світить...
А де ж Марко? А може, хто помітить,
Як викралася з горниці вона
І плине, наче хмарка весняна,
Узенькою доріжкою до саду?
Старий Наум дав не одну пораду
І розказав дорогу втікачам.
Ех, лиxo тяжке! Втік би він і сам,
Коли б літа не налягли на плечі,
Коли б не підгиналися старечі
Безсилі ноги! Втік би у степи,
Де тільки сонця золоті стовпи
Уранці-рано вказують граници.
Як очерет, хвилює там пшениця,

Отари наче хмари маячать.
І в небі синім щуляки тримтять,
Шукаючи кривавої поживи.
Там люди — люди вільні та щасливі —
Живуть на лоні ситої землі.
Усім вона: і звірові, й бджолі,
І птахові дає свій щедрий даток.
Не знати, де кінець, а де початок
Тих обширів зелених та буйних.
Лиш де-не-де, по балках степових,
Хатки біліють, зліплені із глини.
Там знайдеться й для красної Марини
І для її коханого Марка
Розложистого закуток ярка,
Де виросте, як маківка в городі,
Нова хатина — і в ясній господі
По праці спочиватимуть вони...

Хоч дід Наум тієї сторони
Не бачив сам... Хоч за доби тієї
Ні на землі, ні над, ні під землею
Таких щасливих не було кутків,
Як він собі, сказати б, уроїв,
Та з уст в уста про них тоді ходили.
Перекази, і всім серця п'янили,
Як теплий повів милої весни...
Марино, серце! Що ж тобі за сни
Ввижаються у далечі шовковій?
Дітей ти колихатимеш Маркові
У тому у зеленому степу,—
І ніч розвеселятиме сліпу
Погойдування довгої вервечки...

Від панського будинку недалечко
Велика стайня. Що за коні там!
Сусіднім тільки мариться панам
Таких придбать...

А найбістріша пара —
Гнідий Султан і Гандзя темнокара.
Хоч на одну вони не вийшли масть,
Проте за них пан Людвіг все віддасть,
Що тільки є у нього на подвір'ї:
Легкі, як тее лебедине пір'я,
Стрункі, неначе мрія різьб'яра,

Вони — вечірня й ранішня зоря,
Як у Тибурція стоїть в касиді.
Коли, неначе вилиті із міді,
Запряжені в легенький шарабан
Під ганком стануть,— Пшемисловський пан
Раніш, ніж сісти, сяк і так любує.
Добрав до них він щонайкращу збрую,
А балабончики купив такі
Сріблясті та нечувано дзвінкі,
Це й вистроєні у мажорній гамі,
Що мов говорять людськими словами,
(Звичайно — кожен це повинен знати —
Годиться балабончики чіплять
Лише в далеку ідучи дорогу).
Запевне й фурмана нема ні в кого
Такого, як Марко, Небабин син.
Бери й малюй, коли на козлах він
Сидить, подібний до античних статуй,
І тонкий бич, в руці його піднятий,
От-от над кіньми блисне й засвистить.
Немає й грошей, щоб за них купити
У Пшемисловського ті коні-эмії
Та машталіра, що один уміє
Іх чарувати, як Орфей звірів.
Карпович, правда, був колись купив
За пару псів, славетних межи псами,
За трьох дівчаток з чорними бровами
Десь далеченько фурмана-митця.
Старий уже, смішний собі з лиця,
Той «мазур», Парипсович на прозвання,
Скликав не раз велике дивування,
Як тричі поспіль клумбу об'їдждав
(Та ще й учвал, аж вихор уставав)
Шестериком — у колію єдину.
Та диво це й Небабиному сину
Далося потім добре доказать —
І то не тричі, а разів із п'ять
Обкружений він давнього газона —
І спала з Парипсовича корона.
Не раз було Максима-коняра
Ота вечірня й ранішня зоря —
Султан і Гандзя — призведуть до кари.
— Тобі б, лайдаче, у степу отари

Овечі пасти чи свиней глядіть! —
Так Пшемисловський пан було кричить,
Коли чого старенький не догляне.
Дарма вже тут: — Та я ж... хотів... я, пане... —
Од різки і проситися шкода!
Але Маркові ще така біда,
Відколи фурманує, не складалась,
Уже і челядь крадькома шепталась,
Що чи не слово знає він таке.
Проте життя було йому тяжке —
Із роду гайдамацького дитина!
Тепер чорнява дівчина Марина
Йому стрілою шлях перетяла...
Приスマкою до панського стола
Її подати мався Кутернога.
А! Вдатися б до чорта чи до бога —
Однаково — аби лиш не віддать!

Султан і Гандзя птицями летять,
Хмарки переганяють сріблоткани...
Кого ж везуть у легкім шарабані
У тиші опівнічній? Хто бичем
Іх тне без жалю?

Голос перший

Що, як не втечем,
Як не втечемо, Марку? Що нам буде?

Голос другий

Марино, серце... Утікали ж люди...
Аби лише добратись до...

Голос перший

Стривай,
Ти чуєш?

Голос другий

Ластівко, то ж тільки гай
Шепоче віттям... То млинове коло...

А солов'ї жагучі і спрокволу,
І в жалі заливаючись буйнім,
Про щось говорять — не докажутъ їм.

І коні мчать, і коні ринуть,
І тіні місячні біжать,
І кожна з них дивочно мінить
Гаї, що мурами стоять.

Марко з Мариною гадками,
Гадками юними цвітуть,
І сосни довгими руками
Благословляють їхню путь.

А вже з-за гаю, з-за діброви
Дзвінкий видзвонює копит:
Панич на дикі іде влови,
І вже чепрак його шовковий
Гризучий проїдає піт.

Вже хриплий голос Кутерноги
Кричить: «Он, он вони! Лови!..»
І віє жахом від дороги,
Від придорожньої трави.

Марко почув... Бичем свистючим
Застиглу розтинає ніч,—
Та перед лихом неминучим
Безсило опустився бич.

Гугоче, стугонить погоня,
Далеко відляски ідуть,
І чути, як шалені коні
Бурхливо дишуть і хропуть.

Куди втікати? Що чинити,
Коли, немов боець від ран,
Густою піною укритий
Упав знеможений Султан?

І наче в сні Марині сниться:
Темніє гай, синіє ніч —

І наліта, мов хижа птиця,
На них розлючений панич.

І наче в сні: — Паничу, годі!
— Що? Розмовляти? Бидло! Хам!
Зв'язати шельму! —
— Я не злодій.
Уже минається панам! —

— Минається? Не злодій, кажеш?
Давно таких дознався прав?
Гей, Кутерного! Чом не в'яжеш?
Сам, може, різок забажав?

І наче в сні Марині сниться:
Як перед лютим паничем
Маркова блиснула правиця
Широким дідовим ножем.

І в відповідь на рух шалений,
На смілий, на прекрасний рух
Ударив гучно стріл огнений —
І цілий світ нараз потух.

Марино! Чом ти не втопилася,
Як ще маленькою була?
Навіщо, нашо ти вродилася —
Присмака панського стола?

Довіку будеш пам'ятати
Обличчя того, хто любив,
Хто дужу руку міг підняти
На панича і на панів!

II

Надходив ранок. Слався по долинах
Тонкий туман. Од співів слов'їних
Луна сміялася. Широкий став
Потягувавсь...

Чимало я стрічав

Людей старих, підстарших, ба й зелених,
Що по трудах бувало цілоденних
Десь на ставу, на плесі, в комишиах,
Як тая чапля, обережний птах,
Чатують над премудрими вудками.
Не раз із ними тихими словами
Перемовлявся я, і полюбив
Цих диваків — не завжди ї диваків —
І перейняв у них тонку науку,
Як на живця ловити хижу щуку,
Як з темного, замуленого дна
Виводити зеленого лина,
Як на бабки знаджати плітъ сріблисту.
Не раз, було, Денисові-артисту
Я заздрив: що за спритність у руці!
(До всього є на цій землі митці;
Денис — той уродився риболовом.)
Не раз дощем чи вітром випадковим
Примушений десь притулку шукать,
Заходив я в хатину, де пищасть
Півголі діти, а голодна мати
Їх юшкою береться гамувати,
Бо батько, чуйте, рибки наловив...
Отож чимало я в товаришів
Мого юнацтва запізнав такого,
Що і в поважну слід забрать дорогу,
А не лише в ту ідилічну путь,
Яку, мабуть, пора мені забути
У шумі, в гніві творчості живої...

Старий Мусій з породи був отої,
Що я оце допіру змалював.
Тож затемна він причвалав на став,
Зігнувшись ще більше, ніж зазвичай.
Шептав комиш навколо таємничий,
Угору сонце молоде плило...
Уже й нахабна муха на чоло
Старому сіла, і метелик білий
Цікаво роздивлявсь на поруділій
Рукав його,— а він собі сидів,
Чатуючи наївних окунів,
Ляців ледачих, ненажерну щуку...
Та хто ж бо там, похожий на опуку,

По лузі котиться? Зирнув Мусій —
І грає усміх на устах ясний:
Онук його, Павлусь!.. Та чом же в нього
Така в очах виспівує тривога?
— Ой, діду, діду... там он... у ярку...
Я сам не знаю... —

— Ну ж бо, ну, яку
Страховину побачив ти, Павлусю? —
— Ой, діду... Певне, мертвий... я боюся... —
І дід Мусій простує за внучам
У тихий яр. Сплітаючись гіллям,
Стоять дуби зелені, свіжолисті,
Од квітів ллються паходці струмисті,
Сосновий віддалік шепоче бір,—
А на траві вродливий машталір,
Марко лежить. Скривавлене обличчя —
І мертві очі, темні й таємничі,
Не загоряється вже, не заблищає.
Ех, діду! Не тобі ж і дивуватъ:
Адже твій син умер під канчуками,
Адже ти знав, що кров'ю і сльозами
Твоє життя, життя дітей твоїх
Полите завжди...

Та в очах старих
За здивуванням здогад пробігає,—
І він уже історію читає,
Написану на стоптаній траві,
Де, близько при Марковій голові,—
При голові, що не в одній, напевне,
Збудили муку і кохання ревне,—
Широкий піж, як золото, горить,—
А трохи далі панський кінь лежить,—
А слід коліс, а згублена підкова
Розказує усе йому без слова.
Старий схилився тихо — і нараз
На вій чистий затремтів алмаз.

ГЛАВА ШОСТА

Ой у полі сосна,
Під сосною корчма,
А у тій корчмі
П'ють два чужоземці.
Один чужоземець
Мед-вино кружляє,
Другий чужоземець
Дівку підмовляє:
Ходім, дівко, з нами,
З нами, козаками,
Буде тобі лучче,
Як в рідної мами...

Пісня.

Високі сосни, вам кладу поклін!
Хоч, України польової син,
Я більше звик до дуба, до грабини,
До тих гаїв, де теплої години
Лише осика шепчеться ясна;
Хоч край моого дитячого вікна
Береза довгі розпускала віти,
Але навчився я і вас любити,
Пишнозелені, пишноголосні.
Ваш гомін десь у сивій давнині
Вродився й виник. Дні і покоління
Змінялися; старих церков каміння
Піском сипучим падало упрах.
Хмельниччина і Кодні чорний жах *
Легендами, як мохом, обrostали.
Родились люди, потім умирали,—
А пісня ваша все гула й гула.
Їй рівне все: криваві ті діла,
Що з них історія сплелася наша,
Чи чумака притомленого каша,
Мисливця непристойний анекдот,
Чи шепотіння смертних двох істот,
Що присяглись в любові невмирущій...
Хай літні ночі йдуть скроминущі,
Хай осені прощання золоте,—
Ви, наче море, глухо шумите,
Байдужі до життя, неначе море.
Живиці стигне капливо прозоре,
Дрімає проти сонця смолокур,

У небесах, як довгий, рівний шнур,
Летяль і гаснуть птиці косокрилі,—
А ви в своєму сонному дозвіллі
Гойдаєтесь, як щогли кораблів,
І тільки часом монотонний спів
Вам дятел монотонний протинає.
Тож як і в небі близькавка заграє,
Як грім застогне, злива зашумить,—
Мелодія соснових верховіть
Лише гучніша, та не інша стане.
Все на землі відоме вам і знане,
Високі сосни! Вам кладу поклін!

На пагорбі, між двох ясних долин,
Де бір до бору сходились краями,
Стояла корчма.

Давніми часами

Від слова корчма віє. Довгий шлях,
Легка тараня на тяжких возах,
Воли, що йдуть, гойдаючись у парі,—
І раптом, як оазис у Сахарі,
Будівля, набік склонена давно...
Уже й хазяйка вигляда в вікно,
І кругорогі, вчувиши свіжу воду,
Та сіно, та жадану прохолоду,
Самі звертають у широкий двір...
Заходить вечір. Серед теплих зір
Чумацький Шлях біліє добродушно,
І місяць рухається непорушно,—
А чумаки, вкладаючися спать,
Про се, про те тихенько гомонять
У темпах *lento, maestoso* й *grave...*
Ta не мину й лихої тої слави,
Що корчма поетична набула:
Це ж тут вершив свої брудні діла
Куркуль, «свій братчик», чаркою міцною
Отруйно-тютюнового настою
Купуючи нещасних бідаків,
Тут економ медок солодкий пив,
Попрацювавши канчуком на ниві;
Це тут колись конфедерати мстиві
Знущались, як уміли, з шинкаря
(Пекучими рядками з «Кобзаря»)

Повіяло в тісній моїй кімнаті);
Це тут злидар, що лату мав на латі,
Корівчину останню пропивав...
Ох, як же добре, що навік пропав
Той поетичний затишок корчменний,
Що розвалився мур тяжкий і темний
«Стрункого й гармонійного ладу»...
Ta далі річ, братове, поведу,
Під давню стилізуючи поему...
Чи сяк, чи так, а ми до корчми йдемо,
Якій оцю присвячено главу.
Ступили в двір, де скошену траву
Жують поважно коні на припоні,
І заглядаєм у шибки, червоні
Від полум'я в задимленій печі.
Кому ж би то поквапно уночі
Яєчню з салом пряжила Настуся,
Шинкарка молодая?

Чорновусі,

Ставні до неї гості прибули.
Їх прудконогі коні, не воли
Завезли до корчомки Борової.
Один сидить, підпершися рукою,
Замислився. Міцного меду жбан
Поставлений для нього. То Мар'ян
Мединський, читачеві вже знайомий,
На чолі від задуми та з утоми
Глибока зморшка тінню залягла.
А другий, що сидить кінець стола
Та й цмулить пінну, наче лле в барило —
Ольшевський Кароль, чи козак Кирило,
Як сам себе він любить називати.
Це — побратими. Їх не розіллять
Водою, як говориться в прислів'ї.
Мов дуб до дуба нахиля верхів'я,
Мов чайки дві на морі, серед хвиль...
Ну, словом, дружби старовинний стиль
Шибайголів єданає в пиятиці,
В пригодах дивних. Битися — так биться,
Сміятися — щоб аж шибки гули,
А як на коні спасти — щоб орли
Не перегнали у швидкому леті!
Одвідач був у корчмі ще ж і третій —

Старенький карбівничий Никодим *.
Мар'ян любив заходити із ним
В розмови довгі. Звікувавши в лісі,
І Никодим, як сосна та, розрісся,
Бо й руки мав подібні до гілок,
І носа, що стирчав немов сучок
Серед волосся, схожого до моху.
Смачний медок съорбаючи потроху
(Мединський Никодима частував),
Він дуже розволіжло повідав
Ту новину, що кілька день ходила
Серед людей і всякі в них будила
Пересуди — а ще була нова,
Як виростає баба снігова
Із грудочки, з-під ніжних рук дитини,—
Так імена смуглявої Марини
Та машталіра гордого, Марка,
Від язика йдути до язика,
У казку дивовижну виростали.
Уже такого люди приплітали,
Що навіть чудно слухати ушам.

На власні очі карбівничий сам
Марину бачив, як ходив до двору
По розкази. Людському поговору
Не вірив би — не вірити шкода!
Заплакана, сувора та бліда,
Вона в вікно дивилася з кімнати.
Хотів її про дещо розпитати,
Та де вже там! Одно, що гайдуки,
А друге, так плескали язики
Та так воно було і справді, мабуть,—
Нічим її не зрушити, не звабить,
Мовчить усе, немов її уста
Навік замкнула темна німота...
А й справді, що сердешній говорити?
Яке життя? Марко її убитий
У неї на очах, а разом з ним
І з щастям попрощалась молодим!
— А пан, питаете? Отут-то диво!
Прийшла й йому година нещаслива.
Який здоровий, повновидий був,—
Еге! Одначе, як ото почув

Про втікачів... Коли та вся тривога
Сподіялась, і Генріх-син до нього
Ввійшов у той, мовляли, габінет,
Між ними щось зайдло недобре... Ет,
Я іншим би ніколи не признався,
А вам скажу: у батька син удався,
Так само ласій він до хвартушків...
Старий щось догадав — позеленів
Зо зlostі — та й упав серед кімнати...
Говорять люди — певно, вже й не встати,
А втім, господня воля над усім...
Казав оце мені коняр Максим
(Мій приятель, ми з ним парубкували),
Що тричі вже до міста посиали
По лікаря, по ксьондза раз чи два...
Такеє-то... Одна в нас голова,
Хоч би ми як несли її високо...
Пожив собі наш пан — пожив нівроку,
Поласував...

— А Генріх як, панич?
Що чути з ним?

— Своя у того річ,
Бо молоде про інше, бачте, дбає,
Аніж старе.

— А він не потерпає,
Що той випадок... з тим Марком?..

— Хе-хе!

То бідареві з того щось лихе
Могло б іскласти... А йому... Та що там?
Ви знаєте від мене краще: злотом
Усе, що хоч, у світі притрусіть,
І вже не видно... Сказано: блищить...
Ну, знов же й те написано в законі,
Що хто кого убив при обороні,
Тому, мовляли, і вини нема...
Та чи ж мені навчати вас ума?
Коли ж цікаво вам ще дещо знати,
То я скажу... (Тривайте... Вийде з хати
Настуся...) Гм... Марину, бачте, він
Так уподобав (хоч уже Марин
Чимало тих іскоштував), що хоче
Тимчасом одіслати у Дівоче
(Таке у них далеке є сільце).

Немов за кару має бути це,
А дейкають: втікала од старого,
Та не втече, мабуть, од молодого,
Боялась пана, бійся й панича...
На лови до Дівочого вчаща
Він рік у рік... Та годі... Й так багато
Я тут наплів... Пора уже чвалати —
Іще стару дубину обійду...
Я знаю, що ускочив би в біду,
Якби з ким іншим так розперезався...
Спасибі ж вам... Чи то я підтоптався,
Чи цей медок такий-то вже міцний...
Спасибі вам... От ніби й не п'яний,
А ноги теє... ноги щось не теє... —
Пішов старий.

— Загину через неї,—
Мар'ян об стіл ударив кулаком,—
А те вчиню, що аж земля кругом
Здригнеться з дива!.. От тобі й Марати,
Магнати кляті!

— Стережися, брате,
Задумав-єсь ризиковиту річ.—
— Ех, мій Каролю! Де та славна Січ,
Де рицарство? Таке тепер у серці
Буяє в мене, що лише на герці
Те б виказав!.. —

— Стривай-но... Може, й так...
Нехай Кирило я не звусь козак:
Коли ти зробиш той шалений вчинок,
То матимеш на втіху поединок:
Не подарує ж Генріх...

— Той тюхтій?
Він до дівчат одважний, а двобій
Річ не його... От не Мединський буду —
Скоріш мене потягне він до суду.
— Ну, а до суду,— це вже зовсім... пхе!
— А, хай усе збирається лихе
Мені на голову з чортами всіми,
Аби лиш я вповав на побратима...
— В цім певен будь.

—... Ні блискавка, ні грім
Не перешкодяť замірам моїм! —

Така велася таємнича мова
У корчмі Боровій. А ніч соснова
Шуміла тихо, як далекий дзвін.
Високі сосни, вам кладу поклін!

ГЛАВА СЬОМА

І широкую долину,
І високую могилу,
І вечірнюю годину,
І що снилось, говорилось —
Не забуду я.

T. Шевченко.

I

Гей, облітає яблуневий цвіт!
Шкода, Марино, перебулих літ!
Приснилися, проснилися... і зникли...
І чорний жах на тебе гострить ікли,
У паничівський вдягшися жупан...
Ще ж не в могилі Пшемисловський пан,
Ще світять очі в нього, як жарини,—
А вже постава ніжної Марини,
Його синкові серце обпекла...
Щоправда, тінню перед ним лягла
Та темна ніч, той вистріл із пістоля,—
Ет, менше з тим! Така Маркові доля
Судилася, бачиться... А й те сказати:
Як! Хлоп наスマв не то що утікати,
А проти пана, проти пана стати!
Забулись Робес'єри і Марати,
Розмови у пивниці запальні
(Додати треба: раз у раз п'яні),
Розвіялась і світова скорбота —
І Генріх навстіж одчинив ворота
Гарячій хвилі пристрасних бажань...
Марино! Згадувати перестань
І заглядати не важся у прийдешнє.
Іще ж недавно пелюстки з черешні
Тобі стелили і Маркові путь,—
Тепер вони... тепер вони гниють,
А твій Марко... Та як же, як забути

I тиху мову — шелестіння рути,
I погляд той, ту пісню молоду,
I смілі руки, і струнку ходу,
I першу зустріч, і слова останні?
А вже тобі, вклоняючись, мов панні,
Глузливий Кутернога підкида:
Чи то біда? таж ти ще молода!
Зумій лиш паничеві догоditи —
I раювати будеш, а не жити,
За ким ти тужиш? Машталір! Ха-ха!
А чи боїшся, може, ти гріха?
Де він, той гріх? А втім, ясновельможна,
Ти з того тіста зроблена, що й кожна,
I церемоній довгих не чекай,
Не сподівайся. Скажуть — ну і край,
Лягай, мовляв, чи з волі, чи з неволі.
Еге! Спіймали перепілку в полі —
У торбу й квит! Це дуже проста річ.
Ти не подумай, що тебе панич
Наш уподобав! Він же, може, з двісті
За тебе кращих перебрав у місті,
Ну, і в селі, сказати, не минав,
Котора гладша та з лиця біліша...
А ти — ти навіть мишеня, не миша!
Шануйся, дівко! Ей, повір мені!
Ну, ще поплачеш три, чотири дні,
Та й догадаєш... Ге! Даремна праця
I говорити з нею... Якже! Цяця!
Царівна! Королівна! Не підходь!
Створив же нашось на землі господь
Дурних дівок та комарів кусливих! —

I він одходить,— а речей злостивих
У грудях залишається жало.
Один лиш раз повіяло тепло
Марині біdnій в серце заніміле:
Хоч пильно гайдуки її гляділи,
Аж, видавалось, просвітку нема,
Проте зумів до неї крадькома
Заглянути, щоб разом пожуритися.
Знавець на куховарстві й лиятиці,
Оповідач невтомний, дід Наум.
Хоч повен сам тяжких, пекучих дум,

Хоч і забувши приказки жартливі,
Знайшов слова він тихі, голубливи,
Яких ніколи, думалось, не знав.
Не тямila Марина, що казав
Їй сивий кухар,— тільки пригадала
Літа свої, коли росла-зростала,
І невисокий материн поріг,
І хрещика, і подруг молодих,
І все, що снилось, чулось і забулось...
Заплакала — і стиха усміхнулась.

Так серед степу, пізно восени,
Коли холодний лле з височини,—
Жорстокий дощ, дрібний, колючий, косий,—
Мале дитя, задрипане та босе,
До матері притулиться лицем,
Їй серце розриваючи плачем —
Судилось вік обом їм старцовати! —
Мале своє візьме на руки мати,
До лона змученого пригорне
І шепче, шепче — і немов ясне
Прогляне сонце крізь тягучі хмари...
А що в словах? Які б, здавалось, чари?
У них же навіть змісту не добрать!
Що в голосі, де жалощі бринять?
Що в дотику легкому рук ласкавих?
Так вітерець перебіжить по травах,
Остудить їх, провіє, колихне,—
І підіймається зело буйне,
І бачить враз: у небі спопелілім
Жадана хмара гостем темнокрилим,
Дедалі виростаючи, пливе,
Життя несе усьому, що живе.

II

Щасливий майстер, що з тяжкої брили
Прекрасну постать висікає вміло
На радість людям. Біла і німа
Спить за вікном незаймана зима,
Дими рожеві стигнуть в небі синім,—
А він, ясним осяяній тремтінням,

Чарує камінь подихом весни.
Щасливий! Людські дочки і сини
Крізь твір його із мармуру тяжкого
Побачать нескінченну ту дорогу,
Що в заповідані веде краї,
Де сном тяжким одснилися бої,
Сади покрили землю. Тихі води
Оповивають городій й горобди,
І легка праця дужої руки
Лани розвеселяє й квітники...
Щасливий майстер, що бадьорим рухом
Серця сповняє кволим, слабодухим
І в юний порив з'єднує старих.
Щасливий майстер!

О, коли б я міг,
Сумні свої малюючи картини,
Оте лице заплакане Марини,
Оті ганебні, давні ті часи,
У відповідь юнацькі голоси
Почути, як признання й нагороду!

Марина, переживши ту пригоду,
Де ніч ясна змінилась чорним днем,
Де мілий з окривавленим лицем
Упав між придорожню муравину,
На іншу обернулася Марину.

Дитячий світ — немов барвінку цвіт,
Що вигляда несміливо за пліт
Своїми ясносиніми очима.
А далі що? Холодними й тяжкими
Сльозами обважніло золото вій.
Ні просвітку, ні одсвіту надій,
Ані луни на голос у пустелі!
Не раз, перебираючи невеселі
Разки думок, пригадує вона:
Був теплий день, світилася весна,
Розбіглися ягнята по долині,
Вівчар заграв у дудку...

Що ж Марині
Приснилося, привиділось тоді?
В її душі, як у ясній воді,
Гурти людей одбились невідомих

У пишних по-наївному хоромах,
Де під цимбал бренчання та скрипок
Вони водили радісний танок.
Щось від казок, од діда перечутих,
Було в тих людях, золотом обутих,
Повитих у єдваб, у красний шовк...

Враз хмарка надійшла. Вівчар замовк.
Холодний вітерець війнув із яру.
Прокинувши від чудного чару,
Марина пісні тихо завела,
Що хтось завіз до їхнього села
Та й кинув, щоб росла і виростала.
Не думала Марина, що співала
І як співала — мусила співати.

О пісне! Де тих слів мені добрать,
Які б тебе були, святої, гідні!
Ти — плескіт рік, ти — переливи міdnі,
Ти — шемрання смутного комиша,
Народу ти великоого душа!
Твій голос серце тугою сповняє,
І рве, й зове, і радість відкриває!

Прийми ж, о рідна, мій низький уклін!
Хоч і лукавий, і ледачий син,
Не раз, проте, зблудивши манівцями,
Холодними, безодніми ночами
В тобі рятунку й пільги я шукав
І чоло наболіле притуляв
До теплої, до рідної долоні.
Спасибі, нене! На твоєму лоні
Я хтів би і навіки опочити!

Марина, світлу переживши мить,
Одне могла — тихенько заспівати.
Проте ще довго пишні ті палати
І вільні люди в вільному танку
Уяву збуджували сторожку.
Був сон — не сон,— тяжкий прочинок буде,
Коли і справді поміж вольні люди
Невольною Марина попаде...

По полю ніч, по полю тінь іде,
 По полю бродять тихі перегуки;
 Смутні дерева простягають руки
 І скаржаться... кому? Ніхто не зна,
 Ніхто не скаже. Темна і грізна,
 Іще мовчить, не грає громовиця,
 Та вже вона, зігнувшись, тайтесь
 За чорним бором. Бліскавка — і тьма.
 Далекий грім — ітиша знов німа.
 Зірвався вихор, прошумів шалено,
 Неначе вершник, що летить, стремено
 Згубивши у нерівному бою,
 А з ним і славу втративши свою,
 І дав коневі вірному на волю
 Нести себе по зляканому полю,
 Рятуючись від наглої біди.
 Тяжких дерев стривожені ряди
 Загомоніли раптом, затремтіли,
 І довгі трави стебла похилили,
 І покотилася недобра вість,
 І змовкло все. Якась понура злість
 Замкнула небо й налягла на поле,
 І наче в світі не було ніколи
 Ні променю, ні сміху, ні тепла.

Такої саме ночі до села
 Дівочого Марина над'їздила.
 Від болю й жаху стерпля, заніміла,
 На статую зійшовши кам'яну,
 Вона сьогодні нібито зо сну
 Прокинулась, та радості немає
 У прокиді. Як хмара та, лякає
 Її прийдешність; як сувора ніч,—
 Куди лише глянь, страшний стоїть панич,—
 Не утекти, не вирватись, не крикнути!
 Отак би тихо розплывтися, зникнуть,
 Розвіятися, наче синій дим...

Зненацька голос подає Максим,
 Коняр похилий, що його послали

Одвезти дівчину:

— Еге! Казали,
Казали люди, що немовби те...
Минеться лихо... А воно пусте,
Пуста розмова. От хоч би з тобсою,
Хоч би, кажу, з тобою...

— Що — zo мною?

(Озвалася Марина — і чудний
Їй голос власний здався.) По моїй
Ніхто уже і не заплаче долі.
Втекла вона, як вітер той у полі...
Що з того, що літами молода
Та що вродлива? З того ж і біда
Зчинилася! Оде тепер я, діду,
В Дівоче теє, в те прокляте іду,
А й плакала б, та сліз уже нема.
Загину? Хай! Тепер мені дарма,
Тепер уже хоч жити, хоч не жити...
А вчора бачила: маленькі діти
Гулялися на вигоні... Малі,
Що тільки-но їх видно від землі,
Замурзані та голі, жаль дивиться,—
А кожне ж то сміється, веселиться,
Радіє, скаче, ніби те ягня.
Я й здумала: невже ж то все бредня,
Про що нам потай говорили люди?
Невже й у них, у діток цих, не буде,
Як виростуть, щасливих, вільних днів?
Нашо ж, нашо і хто їх научив
Сміятися, надіятися, дивитись
На красний світ — і світом веселитись?
На те, щоб потім... щоб очицям тим —
Зеленим, карим, сірим, голубим —
Недолю, ніч, неволю показати?
Щоб красний світ зійшов на світ проклятий?
Чи це не глум?..—

І враз її слова
Якийсь тривожний шум перебива,—
Не дощ, не грім... щось дивне, щось знайсме
Л разом таємничє й невідоме,
Як власний вид, одбитий у воді!..
Стук копитів... Так, як тоді, тоді!

Стук копитів.— І завмира Марина,
І ціпеніє... Аж гуде долина,
Здригається. Здригнувся і Максим,
І дивиться: вже кінська перед ним
Оскалена хропе і пінить морда,
І людська постать, смілива та горда
(Додам для об'ективності: п'яна),
Із гущави нічної вирина,
Схиляється зненацька до Марини.
Обіруч ловить — і, мов сокіл, рине
Із нею вдвох, аж закутився дим...
Не встиг і крикнути коняр Максим.

ГЛАВА ВОСЬМА

Ой, стала хмара та наступати,
Став дощ накропати,
Ой, там збиралась бідна голота
До корчми гулять.

Пісня.

I

Гаями ходить передлітній шум.
Оповідач невтомний, дід Наум,
Знавець на куховарстві й пияниці,
Іде самотньо. Та намарне птиці
Зайти в розмову хочуть із старим,
Свистанням розливаючись гучним
І круглими, цікавими очима —
Як діти дикунів на пілігрима —
На нього визираючи з гілля.
Йому здається, що німа земля,
Що сонце зупинилося, що води
Не дишуть. Тінь кривавої пригоди
Злягла на все — і зморшку провела
Найглибшу серед темного чола,
Де стільки зморицок виорало горе.

Звір від мисливця забігає в нори,
Злітає в небо пташка від стрільця,
Смертельного вжахнувшися кінця,
Зникає риба срібною стрілою,

Як на затон примарою хисткою
Рибалки віддзеркалення впаде —
Але від думки де сховатись, де,
Від думки, що пече, тяжить і тисне?

Сміється день, та сміх його зловісний,
Співає ніч, але страшний той спів...
Що ж дід Наум? Звичайно, він зробив
Єдине, що давалося зробити:
Пішов до корчми Борової — пити,
Залити серце, очі засліпити...
Он-он уже і корчма майорить,
Крізь віти проступаючи лапаті...
Ще ближче... Увійшов...

— Здорові в хаті! —
— Дай боже ѿ вам!

Якраз біля стола
Компанія зібралася мала
Із тих, мовляв, що днюють і ночують.
То не пани, що пишно банкетують
І розсилають серед моря тьми
Естетику, замішенну слізьми
(Звичайно, не своїми, а людськими);
То не пости, що шукають рими
На піннім дні облудного вина;
Не парубоцтва то юрба буйна,
Обвита ѿ змита молодості хмелем,
Не хлібороб, що з приспівом веселим
Обжинки за зажинки відбува...
Ех, ні! Он виступає голова
Крізь пасмуги застояного диму:
Гаврило це. Хоч він ніколи Риму
Не бачив, як ніхто з його дідів,
Та прізвище хтось жартома пустив
(Хто ж, як не пан! Від них усе береться!)
І Папаримський наш Гаврило зветься *
По книгах навіть, а не то що так.
Меткий скрипаль, досвідчений пияк,
По весіллях якусь там копійчину
Під вільну заробляє він годину,
Щоб зараз же... ну, та відомо всім,
Що з заробітком робиться таким.
На весіллях таких ми не бували,

Читачу мій, де бубон та цимбали
Дзвінке для скрипки становили тло,
Де море розтанцьоване гуло,
Де парубочі розтинались крики
Під брязк і гук троїстої музики,
Де бачив раб хвилевий вільний світ,
Щоб завтра знову свій солоний піт
На землю панську лити, як і вчора...
Гостям — горілка, молодим — комора,
А з того й того жарти постають
І співанки, що соромом печуть
Засмаглі щоки юної княгині.
Про вишеньку, що зацвіла в долині,
Черешеньку, що добре прийнялась,
Про дівчину, що добра удалась *.
Як та калина-ягідонька вліті,
І в житі, у червонім оксамиті
Зловити примудрилася бобра,
Коли прийшла усвячена пора,—
Такі прадавні співанки чував я.
За днів олжі, насильства та безправ'я,
В які — гай, гай! — минув мій юний вік.
Тож Папаримського зухвалий сміх
У бризках, закрутах, фіоритурах
Сп'янілих тверезив, п'янив похмурих,
Вриваючись у вихор тих пісень...
А потім — наставав суворий день,
Ta хвора жінка, та півголі діти,
Що рима традиційна — «де вас діти»
Якнайвірніше пасувала їм.
Не диво, що по прокиді такім
Гаврило у похмільнім неспокої
Стежками мандрував до Борової,
Зігнувшись, як злодій, що втіка,
Хоч і не ловлять. Іноді щока
Підв'язана бувала у Гаврила:
То доказ, що чиясь козацька сила,
Весільним розігрівшися вином,
Крушила все, що бачила кругом,
У гніві не минаючи й артиста.

Бувало, що й капелія троїста
У міжусобний западала шал,

Дзвеніли струни й приструнки цимбал,
За бойове уживаних начиння,
Вив глухо бубон, і в його гудіння
Бривався скрипки вереск запальний...
Звичайно по баталії такій
Всі три музики сходилися вранці
У діда Проня, що й пошиль сап'янці,
І скриню змайструвати, і замка
Полагодить — на все його рука
Була придатна. Незвичайним хистом
Означений, був енциклопедистом
Дід Пронь у всіх селянських ремеслах
(Читачу! Не спіткнись на цих рядках).
Отож він брав скалічені цимбали,
Побиту скрипку — і творив дива:
Музики, звісно, мирову складали,
І скрипка знов співала, як жива,
На тлі цимбал та бубна голосного.

Якраз от після випадку такого
Гаврило день сьогодні святкував.
З ним поруч люльку вірную смоктав
Кіндрат, що Абрамович-пан ніколи
Без нього не рушав у гай чи в поле
По звіра: на ловецтві, сучий син
(Пан говорив), найкраще знався він
У всій країні, як не в цілім світі,
Звірині тропи, кручені та виті,
Він по снігу й чорнотропу читав
Нехибно,— а як вовчу підвивав
Сім'ю голодну, здатися могло вам,
Що й сам він вовк, якого хижим ловам
Природа-мати вивчила сама.
Тому нічого дивного нема,
Що Абрамович, звавши сучим сином,
Поїв його шампаном та венгжином,
А щоб не міг він справу занедбать
(Хай вільнодумці судять і кричать,—
Байдуже!), заказав йому жениться.
Поплакала Катруся яснолиця,
Кіндрат пиячив аж чотири дні,—
Ну, й годі. Сентименти там смішні,
Де йдеться про поважне полювання

Тепер Кіндрат до вечора від рання
Привчає гончих, вижлів уклада *
Чи тайну звіриного сліда
Розгадує, чи дупелів носатих
Стріляє з паном.— У червоних шатах
Лягає сонце в постіль золоту,—
Яку ж Кіндрат бере собі мету,
Куди простує? Запитання марні!
Усім своє: кому — меди янтарні,
Кому — сивуха, а кінець один.
Шукайте в романтичності причин
Чи десь інакше — ваша в тім охота!
Вернувшись з бекасиного болота,
Кіндрат засів край темного стола,
Замовив кухоль, другий — і пішла
Оповідань мисливських плетениця,
Аж мимохіт роззявився у Гриця
Пилипчука по самі вуха рот.

Пан Мар'ян, український патріот
І польський також (є такі й донині!),
Любив, як Гриць у пісні старовинній
Виводив чистий переливний шовк.
Було й таке, що якось Гриць замовк,
Не хтів співати, а якраз Мединський
В екстаз потрапив сuto-український:
— Співай! — кричить.— Козацької співай!
Відро поставлю! Дві відрі! Нехай
Славетна Січ круг мене завирує! —
А Гриць неначе того і не чує,
Примружив очі, руки склав, мовчить...
Примхлива бестія! — Тепер скажіть
Чи дивина, що пан Мар'ян мов порох,
Мов блискавка у темрявих просторах,
Мов смолоскип гарячий спалахнув.
Ну, раз чи два ударив... стрепенув
За барки Гриця... ну, порвав свитину...
Що ж? Абрамович під таку хвилину
З пістоля міг би... А Мединський — ні,
Не із таких! — Минуло зо три дні,
Він з Грицем стрівся — усміхнувся навіть.
Отож Кіндратко теревені править
(Кіндратком він либо нь уже й умре)

Про ведмедів, що куля не бере,
Про сто вовків, що сани обстутили,
Про куріп'ят, що по степу водили
Мисливця, доки смерть собі знайшов,
Про знахаря, що й зупиняти кров,
І страх у слабодухих виливати,
І рушниці несхідні замовляти *
Був над усіх прославлений мастак.
Скрипаль Гаврило, спершись на кулак,
Немов дрімає; Гриць, як та дитина,
Що вилізла до баби на коліна
І казку ловить, чуту сто разів,
Але страшну й цікаву, як уперше,
В мисливці погляд синій утопив
І слухає, від подиву завмерши:
Ну й кум Кіндратко! Ну й бувалий кум!
А в гаї ходить передлітній шум,
Березам білим коси розплітає,
Черкає небо, хмари підганяє
І вогко віє свіжими крильми
Над бідними, над сірими людьми,
Яким нема ні сну, ні одвологи,
Яких до корчми всі ведуть дороги...
Сміється шум, та сміх його гіркий.
Наумові зраділи всі: новий
У корчмі гість — до чарки привід нόвий.
Одначе дід, охочий до розмови,
Мовчить та п'є, та курить, та сопе...
Звичайно, додивилось би й сліпе,
Глухе б почуло, що якийсь неспокій
У голові кружляє одинокій,
Як чорний коршак по степу німім...
Проте ніхто об випадку страшнім
Не зводив речі, хоч усі збегнули,
Чому сумний, як темна ніч, прибулий,
Яка печаль заціпила уста:
Нешасного нещасний не пита,
Чи боляче,— болить йому й самому.
Та нашо сліз розтрушувать солому,
Як у грудях страждань міцне зерно?

Ех, друзі, друзі! Перейшло давно
Усе, що тут на білому папері,

Як видиво в скляні, туманні двері
Неясно проступає... Перейшов
Наумів гнів; Маринина любов
Умерла з нею; на землі похмурій
Погрозно ринуть блискотливі бурі,
Нові жита буяють на землі...
Жалі... Забуто сльози і жалі
В день руйнування, сили, будування,
І, може, пісня ця гірка — остання
З гірких пісень. Та не м'якшить серця,
Hi! І кликати до жданого кінця,
До радості, до творчості дзвінкої,
До маєва багряних корогов —
Мета весела повісті сумної,
Цвіт, що росте, де пролилася кров.

Співай тужніше, Грицю چучерявий!
...Упали стіни. Розлилися трави
Навколо. Чайка плаче вдалини...
Хтось іде на нестримному коні...
Хтось виглядає в золоту кватирку...—
Шинкарка Настя стала при одвірку
І чудно усміхається. Кіндрат,
Як в'язень, що припав до ржавих грат
І диші — аж не диші від жадоби,—
Вогнем горить. Дениско круголобий,
Шинкарчин син, збиточник і пустун,
З волоссям, ніби памолодь урун,
Буйним та кучерявим, перухомо
Став під вікном і слухає знайому
І невідому пісню. А скрипаль
Гаврило, то тяжкий, безмежний жаль,
То радість незмірянну ловить ухом.
Гей, Грицю! Більше сили слабодухим,
Життя — оспалим, стомленим — надій!
Високий скарб у вбогі груди сій!
Нехай у діда п'яного, Наума,
Його зловісна, чорнокрила дума,
Що хилиться від неї голова,
Зросте, злетить, як туча громова,
І вдарить... ех! Мовчи, мовчи, прокляте
Старече серце!

Відлетів крилатий

Останній звук. Знов корчма, знов стіна,
Та мокрий стіл, та синява чадна
Застояного диму. Знов сивуха,
Та образів шалена завірюха,
Та крики, та веселощів одчай...
— Гаврилку! Що вже там! Ану, заграй
Веселої! Я, брате... Я... Йи-богу,
Я, братіку...—

І з-під смичка буйного
Дрібні дрібушки плавом поплили...

І от крізь дим:

Розставлено столи
Весільні. Гомін, крики, перегуки.
Дружки співають, взявшись за руки,
Круг пишного, оздобного гільця.
Горячі свічки — і юного лиця
У свіtlі мерехтливім не піznати.
Марино, бідненька! Твоя ж це мати —
Іще струнка, вродлива, молода...
Так, так... Хвиляста, радісна хода
І голос — наче туга солов'їна...
Ні, ні, стривайте... Це ж сама Марина,
Вона, вона!.. Чи можна не пізнать!
Глибокі очі, як вогні, горячі,
Уста сміються тепло й соромливо...
А поруч... Що це? — диво чи не диво *,
Дружки співають... — Диво над дива! —
Маркова виступає голова
У синім, у тремтливім колиханні.
Сіяє вид, як сонце на світанні,
Кругом бояри — як зірки ясні,
Що меркнуть у ранковому вогні...
І враз — жорстока лиховісна зміна:
Поблідла, затуманилась Марина,
Музики змовкли, увірвалась річ...
Ох, не Марко Небаба, ні! Панич
Захланноокий, у кривавім строї
На горе ѹ страх простяг до молодої
Жагучі руки, білі та брудні...

Шинкарка наливає. При вікні

Озвалась сосна. Гриць повів рукою
По довгих вусах, з дивною пихою
На всіх поглянув, і скрипаль кладе
На підвіконня скрипку (ще гуде,
Іще дзвенить у ній остання нота) —
І Гриць завів тієї, як голота
Провчила в корчмі дуку-багача...
Співає гордо, ніби тне з плеча,
Гаврило підхопив. Наум підпилий
Теж тягне, і аж вікна затремтіли
Од пісні, що злила високий гнів
На дук, на підпанків і на панів
З надією, з веселим хизуванням.
Де ж, де той час, що багачам останнім
Останню кару принесе? Коли
Повстануть, як розгойдані вали,
Ці Гриці, ці Гаврили, ці Науми?
Чи це лише облудні, п'яні думи,
Тінь диму з люльки, віdstуки чарок?

Ні. Вже залізного Шевченка крок
От-от серед пустелі залунає,
Вже там і там огонь досвітній сяє,
Проміння розливаючи бліде,
І скоро... ні, не скоро, та прийде
На землю правда в одязі повстання,
І кривдники простягнуть у благани
Жорстокі руки, білі та брудні.

II

Настала ніч по легкошумнім дні.
Здалеку лине крик перепелиний,
Тонкий туман виповнює долини,
Знайомі звуки робляться чужі.
Спи, Генріху! Навколо сторожі
Б'ють у залізні, голосні клепала;
Спокійна, мудратиша розіслала
Убрус широкий на твоїх ланах,
Садах, оборах... Сумніви і страх
Покинь. Навіщо? — Батько умирає,
Та що по тім? Безсмертних не буває
На цьому світі. Ти ж усе зробив:

Ти ксьондза кликав, кликав лікарів...
Тепер лих ксьондз, видимо, і потрібний...
Спи, Генріху. Зітхає місяць срібний,
Зірки — мов слози з-під єдвабних вій...
Марина залишилася в твоїй
Обладі. У Дівочому побуде,
Допоки мелють-перемелють люди,
А там... Ні! Геть, спокуси навісні!
Таж батько твій сливе уже в труні!..
А втім, людей безсмертних не буває! —
Дрімota легко й свіжо налягає
На груди...

— Хто там? Хто там перебіг
У темряві? А! Хто лицем приліг
До підвіконня? Хто там? —
Тихо знову.

Заткали зорі далечінь шовкову.
В клепала б'ють невтомні сторожі...
Спи, Генріху...

Сіяють на межі
Краплисти роси. На озера лине
В височині дзвінкий табун жачиний,
Охриплий з безуму кричить деркач.
Неначе сірий, подовгастий м'яч,
Перекотився заець. Скільки щастя
В цім мареві, в цій далечі сріблястій,
В зітханні трав і шепотінні нив!
А скільки муки, болю та жалів
Ховається під ясністю дзвінкою!..
У панський двір з лихою новиною
Прибув Максим,— а в панському дворі
Стоять гуртами й діти, і старі,
І що вже там за мова про Марину
Украдену, як під нічну годину
Пригода стала дивна і страшна:
В постелі білій, напроти вікна
Одчиненого на ніч, як звичайно,
Лежить панич. Вологу життедайну
Йому даремно ранок навіва:
Застигли очі, звисла голова,
І промінь, залетівши до кімнати,
Кладе рубін на горло перетяте.

Іще ж не вся то новина була:
Тієї ночі велетня-орла,
Що скнів на Пшемисловського майдані,
Хтось випустив. Куди він у тумані
Досвітньому полинув, чи знайшов
Собі високий, недоступний схов,—
Ніхто не знає. Та казав Кіндратко,
Хильнувши добрий кухоль для початку,
Що в Краснім Куті саме того дня
Була між птиць велика метушня,
Як птах незнаний чорною стрілою
Перелетів зненацька над горою
І зник, немовби зовучи усіх
До обрів промінно-голубих.

ГЛАВА ДЕВ'ЯТА

Любив мене, матінко,
Запорожець,
Вивів мене босую
На морозець.
Вивів мене босую
Та й питає:
Чи є мороз, дівчино,
Чи немає?

Пісня.

I

Дрозди в гаях іще не поклювали
Рясного горобійнику; палали
Ще на деревах спізнені листки,—
А наглий сніг засипав ті стежки,
Що на левадах потопгали діти,
Повіяв вітер, і мороз сердитий
Стави й озера поглядом убив.

— Пороша, брате, ще й яка! Зайців —
Як бліх у заїзді! Вставай, гультяю!
Хильнемо на дорогу (вже ж не чаю, —
Його лишити можна москалям!)
Та й рушимо! —

Так говорив Адам,
Мар'янів дядько, лисий, як коліно.
Шукаючи тій лисині причину,

Казали друзі сяк уже і так,
А він одповідав їм, неборак,
Що годі тому і причин шукати,
Хто так щасливо, як от він, жонатий.
Скористую з широких прав своїх
І вставлю, ворог приписів усіх
(Окрім розумних), дещо про Адама.
Жона його, хвали достойна дама...
А зрештою, не треба пласких рим.
От ліпше ми, читачу, уявім
Ксантіппу, що з Фальстафом одружилась.
Що з того вийшло, як вони любилися,—
Не так-то й тяжко буде нам злагнуть.
А от проте не рік, не два живуть,
І сваряться, і миряться, і навіть
Діток аж четверо Ксантіппа бавить.

Чи це любов, чи в цьому інший зміст,—
Нехай про те міркує мораліст.

Було таке: якогось дня Адама
Цецілія так допекла словами
Сварливими, ідкими, як сльота,
Що вийшов він, мов знятий із хреста,
Подвір'ям перейтися... Після того
Обідала й вечеряла без нього
Сердита пані,— а в кінці села
Така чудна історія зайшла
Увечері: Адам отої з Мар'яном,
Своїм небожем, та з Каролем п'яним,
Ta з Нисем (він звичайний був поштар,
Але до коней мав незвичний дар,
І через те горілку пив з панами!) —
Зайшли, ховаючись попід тинами,
До корчми, що Мединський охрестив
Іменням гучномовним Трьох Орлів.

Була, звичайно, скеля та орлина
Лише стара, облуплена хатина,
Та романтичність, вірячи в дива,
І жабу соловейком назива.
Мар'ян туди ходив з товаришами
Щоразу бучно, з криками й піснями,

Аж у селі сусідньому гуло,—
Тепер же диво корчмаря взяло,
Хоч дивувати корчмарям не личить;
Його найперше гості тихо кличуть,
Щоб потаємки вийшов він до них,
І кажуть: наточи медів старих,
Горілки всип, звели варити щуку
До шапрану — та нічичирк, щоб гуку
Найменшого ніхто не чув, не знав,
Та в стайні на горищі все постав,
Усе гарненько, та подай драбину,—
Та ворушися швидше, песький сину!
Ми на горищі будемо гулять,
Лиш так, щоб теє не далося знатъ
Нікому в світі, крім твоєї мості,
Старий шкарбан!..—

І полізли гості
Тихенько та лукаво сміючись,
Драбиною... А незабаром Нись
Моторному якомусь хлопчакові
Записку дав; стояло там «дві слові»:
«До Вишгороду, люблена моя
Цеціліє, у пильних справах я
Поїхать мушу. Буду з тиждень, може.
Нехай тобі господь у всім поможе,
Цілуу міцно. Вірний твій Адам».

І от веселим схованим життям
Жили веселі сховані панове
Під стріхою веселої будови,
Де кіньми мало хто вже очував,
Днів з вісім. Їм господар постачав
Питво та їжу, всього подостатком,
Кобила Галка з вороним лошатком
Сусідила їм знизу, а вгорі,
Як ніч злягала, пишні три зорі
Дивились іронічно крізь солому
На втікача; паливоді старому
Вві сні здавалось, що його жона,
Як фатум, невідклична і страшна,
Береться тихо по хисткій драбині
І шепче всім класично-просте: свині.
А ї спрвді-бо, хоч не повинні ми —

Своїх героїв називати свиньми,
Але ж і правди есть у тому зерно.
Гуляючи, кружкаючи химерно,
Свою «козацьку» радуючи кров,
Мар'ян не тільки парубків боров,
А й сестер їхніх з чорними бровами,
І залишав, звичайно, покритками,
Як рицареві й личить, певна річ.
«Веселий же удався наш панич!» —
Батьки так гомоніли й чоловіки,
Хоч не в одного потяг був великий
Веселунові ребра поламати.

Адам — той полюбовниць мав із п'ять,
Та почував від того лиш нудоту.
До малолітка маючи охоту,
Він тільки з ними втіхи зазнавав.
Щоправда, крам цей трохи й коштував,
Так що ж! Нам жити дано раз, не двічі!
І з Нисем перемови таємничі
Не раз його заводили у рай.

«Козак Кирило», то собі гультяй
Був зовсім немудрящого покрою.
Любив він старця дъогтем чи смолою
Знечев'я обмастити для сміха
(Людина жартівлива, нелиха!),
Любив дідка за бороду посмикати,
Єvreя до «свяченого» закликати
(«Іж, сучий сину, добра ковбаса!
Не хочеш? А спусти-но, хлопче, пса!»).
Любив дітей на люту бійку звести,
Та був знавець у всяких справах честі
І вірив твердо в титул козака...
Отож тепер компанія така
Аж під Чернявську рушила діброву
Одсвяткувати зиму та понову —
І в синіх, у засніжених полях
Розстав їх крик і загубився шлях.

II

Мединській пані трудно догодити...
Звичайно, вік похилий, то й сердитий,
А ще до того спогадів рої

Про те, як сам NN колись її
Звав: королева в золотій короні,
Як на балу плескали у долоні,
Коли вона в мазурці перейшла...
Та годі, спогадів таких імла,
Рожева й запахуща, як парфуми,
Знайома нам: химерницею таку ми
Вже бачили у Пушкіна колись,
Її старечі риси облились
Чайковського туманом музикальним.
Звичайно, хоч буває трохи жаль нам
Московської Венери, та дарма.
Щасливий дім, де тих Венер нема,
Щасливий край, де молодості й сили
Столітні спомини не пригнітили,
Де розлилася синь і далечінь
Для юних яснострунних поколінь.

— Подай води! — Стривай! — Чого ж ти стала?
— Куди побігла? — Я ж тобі казала
Подати чаю! — Фе! Холодний чай! —
Який гарячий! — Хусточку подай.
Та швидше! — Ну, куди ж ти? — Де ж хустина?... —
І так спливає не одна година,
Не день, не два. А просвіток один
Є у старої: то Мар'янек, син
Улюблений, Мар'янек богоугодний,—
Достойний королівни чи царівни —
Ні! Королівни гідної нема!
Проте Мединська визнає сама,
Що час би, час мало м у одружитись...
Перед людьми ще можна потаїтись,
А від самої себе не сковати,
Що над убогим хутірцем тяжать
Хоч і не злідні, то нестатки певні,
Що десь поділись, розгубились кревні,
Що рід Мединських облетів, пригас,
Що недалеко, недалеко час,
Коли... ох, страшно! — А дитя Мар'янек
Полює на зайці та на селянок,
П'є з друзями та штуки витіва.
Річ світова: юнацька голова,
Шляхетське серце, значить, і шляхетне.

Як полум'я з Везувія чи з Етні,
Навсебіч пристрасть молодеча б'є,
Дотепний, мужній! Небагато є —
Ах, ні! Нема таких у всій країні!
Так бавились герої старовинні,
Як войовнича затихала гра...
А все-таки... Пора б уже, пора
(Старечі губи шепотять, не кажутъ)
Становище своє розумно зважить
І з милого хлопчини-пустуна
Зробитись мужем. Панна не одна
За ним зітхає, це ж бо річ природна,
Але до Стасі не докаже жодна,
Шкода і слів! — Звичайно, що тепер,
Коли недавно Людвіг-пан помер
І Генріха по-зрадницькому вбито,
Про шлюб іще невчасно говорити,
Бо ж і жалоби тінява вуаль
Ясну для Стасі закриває даль,
Ta ще й пригода з дівкою тією,
З Мариною... Щоправда, він за неї
Щось Кутернозі перекинув там,
А той облесним волю дав словам
І Стасю-спадкоємницю умовив,
Як ту обліг журби тяжкої повів,
Панам Мединським дівчину продатъ:
«Однаково — добра вже не чекать,
Не сподіватись од такого зілля»...
А Стася — що ж? Неначе божевілля
Її опало під хвилину ту.
І голову склонила золоту
У тихій резигнації й покорі,
І ревнощі втопила в темнім горі,
Якого не зглибити, не обнятъ.
А знову й те: до кого ревнуватъ?
До дівки, хамки, покоївки, бидла?
Раз у костьолі стрілася поблідла,
Печальна Стася з ними обома —
З Мединською та сином. Ну, нема
Де правди діти: щось в очах заграло
З-під довгих вій, що, може б, ошукало
Когось, а не Мединську. То була
Складна сполука ніжного тепла,

Догани, суму, скарги, гніву, болю...
Так, так... Усе розв'ється поволі,—
Але, в ім'я прекрасної мети,
Пора від тих гулянок відійти,
Лишить Адама, «демона рудого»,
І Кароля, що пристає до нього
Епітет «чорний демон» віть у віть,
Прогнати їх, усі зв'язки лишить,
Усі човни спалити, мій Мар'янку!

Так думала від ранку і до ранку
Стара Мединська. А такі думки
Вливали і до серця, й до руки
(Так! До руки, хоч жовтої й старої)
Багато злості, про яку покої
Дімка старого можуть розказати...
Щоправда, покоївок там не п'ять,
Як того року — три лише зсталось.
На них та злість, відомо, й виливалась
Гризькою течією день і ніч.

Страшне видовище, коли панич
Або панянка в розцвіті буйному
Ступають по живому, молодому,
Стрункому тілі, топчути і гнітять,
І ллють отруту, й кров'ю багрянятъ...
А як півтруп гнилий і недогнилий
Знущається з прекрасних, повних сили,—
Ох, ні, не страшно! Слова не знайти,
Щоб проклясти, спалити, розтрясти
По вітру попіл... Гірко й споминати.
Але минулось марево прокляте,
Патріархальний, ідилічний вік.

Мединська пані не вдається в крик,
Не тне — пиляє. Але те пиляння
Вдень і вночі, від рання і до рання
(Старій не спиться — молодим не спать!)
На грім погроз воліли б промінять
Затуркані дівчата покойові.
У кожнім жесті, в найдрібнішім слові
Вона вбачає сотні сот гріхів.
А надто сміх, як молодих зубів

Сніжинки блиснуть, як заграють очі!
«Ото-то-то! Сміятись ви охочі!
Аякже! Смішно!» — і пішло, й пішло!
Одної лиш пилиння не сягло
Марини: з часу, як її Мар'янек
Вночі привів через похилий ганок —
Знеможену, налякану, в слізах —
Під свій гостинний, доброчинний дах,
На сміх, на глум, на сором, на образу
Для матері,— Мединська ще ні разу
Очей на дівчину не підвела.
Нехай живе! Хай навіть до стола
До панського Мар'ян її садовить,
Нещасна неня слова не промовить,
Замкне уста...

Та краще б гнів страшний
Проклять, докорів чорний буревій,
Аніж слизьке, отруйливе мовчання,
Німотна гра як смерть німих розмов!

Марини перша, голуба любов,
На смерть підтяга Генріха пістолем,
Не день, не два у ній стогнала болем,
Сльозами виливалася й пекла.
Та літо проминуло. Перейшла
Димами осінь. Холод пелехатий
Прослав сніги від хати і до хати,
Серця засипав, спогад загасив.

Біля вікна, де квіти наліпив
Мороз, традицій вірний охоронець,
Сидить Марина... Скільки тих віконець
І лиць дівочих, схилених до них,
Описано в товаришів моїх,
Поетів! А проте це не причина
Мені тут не сказати, що й Марина
Задумана сиділа край вікна,
Що про Мар'яна думала вона
З якоюсь ніжністю, ще неясною...
Ні! Навіть як захочу, то відстою,
Що в цьому й крихти дивного нема:
Осиротіла, між людьми сама,
Самісінька, окривджена, знебула,

Вона від нього першого почула
По ночі жаху й смертного жалю,
Хоч і п'яне, та щире «люблю»,
Без насміху, без глуму, без насилення...
Він дав їй хоч не вільне, та дозвілля,
Для неї ніжні він слова знайшов.
До того ж має ще й такі любов
Залпутані і тіняві дороги,
Яких не то що піdlі Кутерноги,
Не то що Людвіг, жонолюбний пан,
А навіть сам маркезе Дон Жуан
Не міг би зрозуміти і назвати.

Любов... Ну, це ще, може, забагато,
Але якесь заховане тепло
У дівчини здригалось і росло,
Коли Мар'яна розтинались кроки,
Чи голос, трошки хрипливий, та широкий,
Віддалеки сподівано лунав.
Тож крізь вікно їй видно тихий став
У тихім, синім сніговім покрові,
А там ланів лежать хустки шовкові,
А там і гай синіє мовчазний...
Там десь Мар'ян, веселий та буйний,
Єдиний, хто зостався... ох, єдиний!

Спливає день, хвилини і години,
На сонці грають іскри снігові,
Якісь думки снуються в голові
Напівжурливі і напівсвідомі...
А за стіною (тонкі стіни в домі
Старенькому!) Мединська жебонить...
І вічною здається кожна мить,
І вічність кожна — спомин і надія.

Немов у пісні — вечір вечоріє,
Немов у пісні — коні дзвінко ржуть...

Крізь літ прожитих синю каламутъ
Я згадую тих вечорів зимових
Блакитну радість, як було, по вловах
(Хай і невдалих, не до того річ),
Ідеш додому. Напливає ніч

Так непомітно, скрадливо, покволям.
Іще рожеві пасмуки над полем
Горять і грають, а химерна тінь
Все довшає, від тебе в далечінь
Протягуючись...

...«Ідуть, боже мицій!» —

I от уже Адам повзе сп'янілій,
Сопе й регоче; Кароль мовчазний
Пригадує той випадок смішний,
Як пан Адам пустив меткого лиса
Ну просто з рук (тварина хитра з біса —
Не ранена, а неживу вдала!) —
I пирскає, схилившись до стола.
А сам Мар'ян — ох, серце віщувало! —
Недаром же так довго розмовляла
Мединська вчора потай із синком! —
Він кисло розглядається кругом,
Марини начебто не помічає. —
I вперше з уст у нього вилітає
Образи слово, чорне і гидке...

Терпи, Марино! Далі й не таке
Тобі зазнати, сестро, доведеться.
Терпи! Хто знає, де терпець урветься!

А й справді, вчора ввечері була
Розмова довга про нудні діла
В Мединської з синком її єдиним.
— Скажи прощай усім отим Маринам! —
Уперше просто мовила вона. —
Я розумію: молодість буйна,
Гаряча кров, чому й не погуляти...
Ta всьому час. Твоя старенька мати
Тобі лихого не порадить, ні!
Ох, як же, як хотілося б мені
Побачити невістку в себе милу.
Внуча маленьке... Потім і в могилу
Не страшно буде, сину мій, зійти...
Ще й тее зваж,— бо вже не хлопчик ти, —
Що якось треба... що тяжкі нестатки... —
Мар'ян, звичайно, grimнув: «Паніматко!»
Дверима грюкнув, слухатъ не хотів...
Проте і сам не то він споважнів,

Не то набридла вічна блуканина,
Не то — не то приїлася Марина,
Хоч сам до того не признався б він...
Ну, словом, кілька збіглося причин,
Щоб ті слова на певний ґрунт упали...
А тут ще гончаки сьогодні гнали
Так, що й сказати сором... Пан Адам
Сьогодні дратував його... Словам
І жартам межі есть. Отож не дивно,
Що відказав він, може, трохи гнівно
Своїй Марині... от уже: своїй!
До біса! Годі! — Пий, Каролю, пий!
Минуться, може, скоро ці гуляння! —
Ольшевський аж застиг від дивування,
Таке почувши, а проте ковтнув
Чималу чарку, крекнув і загув:
— Буває всяк, мій любий побратиме... —
А дівчина гарячими очима
Ізнову в синє дивиться вікно,
Та вже не виглядає, мов давно
Минуло все. Сніг серце укриває.

«Тінь того щастя, а й вона втікає».

ГЛАВА ДЕСЯТА

Як нема в кишені злата, —
Не соромиться наш зух!
Бере на борг у Беллота... *
Но, конята! Далі в рух!
*Польська балагульська пісня**.

Пискливий чортик у губах дитячих —
Набридна річ. Тих пищиків чортячих
Мій син бойтесь — то-то мудрий син!
Ніколи з ними не пов'яже він
Уяви про контракти на Подолі *,
Про мокрий сніг, здивовані тополі,
Будинок давній, метушню людську,
Про пірники, що раз лиш на віку
Смачними нам здаються до знемоги.
Як виросте, зіпнеться він на ноги
І грамоти науку перейде,

То, може, давню книжечку знайде
У мотлосі на батьковій полиці
І, круглі розкриваючи очиці,
Забуте слово прочитає там.
Проте, читачу, довелося й нам
Контрактів тих лише останню дію
Побачити. По ширості — жалію,
Що на машині Велзовій мені *
Не пощастило завітати в дні,
Коли ввесь Крів повнив люд прибулий,
Коли брички, карети, балагули
По вулицях розгойдано текли.
Та як же й добре, що оте «коли»
Тепер — «колись», а значить — і ніколи.
Таж то кріпак, зневажений і голий,
Своєю кров'ю, потом і слізьми
Скріпляв оті близкучі тереми,
Де панство у шовках та в оксамитах
Музик наслухувало знаменитих,
У карти грали і вино пило.
Таж то убоге, зморене село
Складало мозолястими руками
Те золото, що розсипали дами
І пишні «контрактовичі»-пани.
Скажіть,amatcри старовини,
Ви б не хотіли цього «корективу»?
Крізь ранкову, тонку запону сиву
Прадавній тихо сунеться ридван:
Його на сани Замітальський пан
Поставив мудро, ідучи в дорогу,
Бо жарти бездоріжжя весняного
Йому відомі ще від давніх літ.
З ним лъокай Хведір і старий пїт
Тибурцій, що зігнувся і куняє,
А наготові усмішку тримає,
Щоб гострі Замітальського слова
Без неї не лишилися бува.
Однаке Замітальський, дивним дивом,
Ні добродушним жартом, ні злостивим
Не хоче озиватися: мовчить
Та люльку довгу կурить, та свистить
Якусь веселу пісеньку понуро.
Хоч трохи знаючи людську натуру,

Збагнути легко із таких ознак,
Що сміхотун, вигадник і дивак,
Не гірший за славетного Коханку *
На ліву ногу звівся того ранку,—
А пан Тибурцій знає і чому.
Сумна картина видиться йому —
Дідизного маєтку продавання.
Надія, правда, жевріє остання,
Що на контрактах... якось... хтозна-як,
Він, може, ошукає тих собак,
Що звуться кредиторами (зазначу:
Це мова Замітальського, читачу) —
І возний не гукне на повен рот
Гидкого, осоружного «банкрут!»
А далі що? — І як же все це сталося?
Жилося, цілувалося, гулялось,
Орали хлопи, дочки їх ставні
Добрягу веселили по вині,
Низенько слались усміхи сусідів
Серед вечір, бенкетів та обідів,—
І раптом — на! По сміках та гульбі
Ганебну ліцитацію тобі
Якийсь чиновник миршавий ізнову
В обличчя тиче! Вигадку чудову
З ведмедиком до речі б відновить,—
Та ба! Не час! Немає чим платити!

Позад ридвана на тяжких гринджолах
Запас дорожній: ще ж до зовсім голих
Пан Замітальський не належить, ні!
Напитки і найдки там смачні —
Такої шинки цілий світ не знає! —
І золото... Ох, золота немає!
Так... може, трошки... купка векселів
Непевних... А! Прокляття! Сто чортів!
Колись, колись дорога ця котила
Червінцями наповнені барила,
Покладені рядочком на санях,
І, в похід рушивши, по крамарях
Господар сипав грошики навколо,
А решти з них не забирав ніколи,
Купецьку річ лишаючи купцям.

Фе! Брати решту!

А тепер він сам
Не знає добрe, на якого біса
В той Київ преться, нашо мавпа лиса
(Так Фебового він зове слугу
Тибурція), зігнувшись в дугу,
Сидить і щось бурмоче біля нього —
Чи то хропе,— і взагалі для чого
Цей світ, це небо, ці німі поля,
Оця снігами встелена земля,
Оці ворони попелясто-сиві,
Ці можнопанські повози шумливі,
Що попереду тягнуться ключем!
Колись бувало з радісним лицем
Знайомих Замітальський доганяє,
Розпитує, вклоняється, вітає,
На незнайомих гордо погляда;
Колись бувало панна молода,
До Києва простуючи на влови,
Де зброю буває стан чудовий
Ta очі-стріли,— тільки гляне він,
Без жодних зашаріється причин,
Опустить вій... Ех, якби забути!
Колись, по-стародавньому обутий
І вдягнений, він полонез водив,
З-під носа у найкращих женихів
Вихоплював партнерок до мазуру,
Колись Липинського * фюритуру
Він шапкою червінців оплатить
Не завагався... Цить-бо, серце, цить! —
І він штовхнув (звичайно, ненароком)
Тибурція, що задрімав під боком
Таки насправді, навіть і захріп.
А, чорт! Прилип, неначе той поліп!
Поет, куди ж пак!

Та на цю хвилину
Широку переїхали долину,
Взялись угору,— і назустріч їм
Мереживом засяяв золотим
Стрункий, бадьюрий, променистий Київ.
Щось про часи князівські, про Батиїв,
Про Мономахів зажував поет,
Прочумавшись, а Замітальський: — Ет,

Доволі киснуть! Ну бо, хлопче, з біцза!*
І в серці, наче пташка таємнича.
Якась надія пурхнула жива —
«Піддатися? Скоритися? Овва!
Не із таких!» —

Гуляє, ярмаркує
Наїжджий люд. У розмаїтій зброй
По дереву помостів цокотять
Гарячі коні. Фактори кричатъ,
Прибулих зазиваючи. Карети
З гербами (і в музеї не найдете,
Читальнику, споруджену ви таких),
Що панночок привезли молодих
Під доглядом мамунь благочестивих.
І шарабани паничів гульливих,
І бросманівки літніх товстунів*
Гудуть усюди. Вечорами спів
Якоїсь там, приміром, Кatalanі,—
А патріоти стиха про повстання
Таємну річ по закутках ведуть.
Удень вони купують, продають,
Шахрутуть, женихаються, умови
Підписують, — а вечорами знову
Ті до театру, де «Страшний бандит
Венеціанський» відслоняє світ,
Якого, звісно, не було на світі,
Ті в улички простують знакомиті,
Де можна досить дешево купитъ
Горілки чарку і любові мить
(Одверто перше, а останнє потай),
Та п'ють у ресторанії в Беллота
Міцне венгерське і шумний шампан...
«Козак Кирило» й друг його Мар'ян,
Хоч грошей і не конче силу мають,
А й там, і там стовбичити встигають
І навіть (що то — запорозька кров!)
До політичних мостяться розмов,
Аби лише компанія зійшла.

Іще в жалобі Пшемисловська Стася,
А з тіткою одначе прибула
На ярмарок: якась у них зайшла
Потреба пильна. Звісно, танцовати

Їй не годиться,— а проте крилатий
За нею лине кавалерів рій,
В облесності схиляючись тонкій,
Де з'явиться. Отож десь на розтоці,
По ліву руч набридливої «цьоці»,
Заходячи в блискучий магазин,
Вона Мар'яна стріла. Низько він
Їй уклонився, не сказав ні слова,—
Та безкінечна відбулась розмова
Під хвилю ту між ними. Річ ясна:
Він знов любив, любила і вона,
Та ще й палкіше, бо злоба хвилева
Найкраща до закохання підleva,
А довга ревність — то старе вино,
Що апетит нам збільшує. Давно
Постерегли це мудрі романісти.
— Річ панська — пити, хлопське діло — їсти! —
Гукав Мар'ян із келихом в руці.
— Єдина правда — в чарці на денці! —
І балагули всі по тому слові
П'ють у кредит, а дехто й за готові
З однаковим завзяттям і смаком.
Повечоріло — рушили гуртом
До концертової ясної зали.

І от він сів, патлатий, при роялі,
Той чарівник закрадливо-хисткий *,
Одкинув гриву, вдарив — і дзвінкий
Промчався вихор по клавіатурі.
Не буря це — це тільки повів бурі,
А вже серця завмерли, вже болять
Од радості, од пристрасті. Гримлять
Громи далекі. Душно. Нестерпче.
Води! Життя! — А він ізнов, могучий,
Б'є клавіші, як переможець-друг,—
І ширшає незмірно виднокруг,
І все росте, і по стіні високій
Світи біжать... Хай проклят буде спокій!
Муч серце, муч, владарю чарівний! —
І все погасло.

Хто ж ото чудний
Так низько уклоняється? Для чого?
Кому? — Ще серед стовпища людського,

У лясканні оксамитових рук
Не доторів останній чорний звук,
А вже кругом банальне: — Знаменито!
Чудесно! Скільки сили! — і розбито
Весь чар.

Сідає знову. Мерехтить
І плеще річка. Шелест верховіть
Перебігає у легенькій трелі,
На сонці ніжні граються форелі,
Гінке дівчатко в воду загляда,
І ніби зупиняється вода,
Щоб той наївний образ утримати,
Ну, хто ж бо міг збагнути і сказати,
Що млюсні панії та панночки,
Котрі лілейним помахом руки
Вітають чужоземного музику,
Уміють з криком, деякі й без крику
По лицах покоївок затинати?
Хто міг би також певно догадать,
Куди він сам прямує по концерті?

— У карти грati кину лиш по смерті —
Не раз музика славлений казав.
Тому не диво, що його застав
Пан Замітальський в довгому покої,
Де ті шукали здобичі легкої,
А ті — ну, просто марнували ніч.
Та чужоземця вже якийсь панич —
Князьок либонь — на тім зеленім полі
Докльовував. Було чуток доволі,
Що ніби пересмикував князьок,
Проте не перевірено чуток,
То й менше з тим...

Серед кількох компаній
Старий спинився оком на Мар'яні,
Що з тим ото незмінним «козаком»
Та ще з якимось миршавим панком
Вів гру малу, та вельми азартову.
Пан Замітальський саме на чудову
Натрапив думку: заснувати свій
Театр. Щасливий вигадці такій,
Завдячував він добрим апетитом
І настроєм: таки ж заткне неситим

Він кредиторам пельки, як почне
До нього панство зносити ясне
Дзвінкі червінці й пачки асигнацій!
Тут зовсім небагато треба й праці,
Аби лише «наяд і німф» добрать
Таких, що той... що руки аж тремтять,
Побачивши... А є й серед селянок
Такі... свіженky...

.

Довгі пальці ранок
Простяг по шибах. Синій дим стоїть
Густими пасмами. Мар'ян сидить
Отетерілій: вже ні на що грati.
А Замітальський так ласково: — Брате!
Ладен тобі я все подаруватъ...
Одно лише... одно лиш хочу мать...
Так, примха... Тільки цяцьочку едину
Віддай мені... Оту свою Марину...
Натішився ж, напевно, досхочу.—
Мар'ян устав: — Я, пане, не прошу
Такого жарту....

А сплила година,
І пану Замітальському Марина
У власність безперечну перейшла.

Слизька, холодна, сива ніч була,
Коли Мар'ян холодними й слизькими
Словами все Марині розказав.
Та тільки він і вогкий морок знов,
Що сталося по тій тяжкій хвилині,
Свобідна кров спахнула у рабині,
Став за плечима сивий месник-дід,—
І кинула вона в шляхетський вид,
Немов жарину, схоплену з багаття,
Ненавистю напоєне прокляття...

ГЛАВА ОДИНАДЦЯТА

I

Під заїздом на вулиці брудній
Спинилася бричка. Кожному по ній
Збегнути легко, навіть і на коні
Не глянувши, що в багачівськім гроні
Хазяїн брички — не з малих ягід,
Що знає він, як виїздити слід
Між люди, як навчати машталіра
Ходити коло повозу (нешцира
Порода ця, аби лиш попустить,
Не буде брички мити, ні мастиль), —
А звідси й істина незаперечна,
Що він людина щира і статечна.
І справді: пан, ще досить молодий,
Та з певним заокругленням ставний,
Зійшов із брички, спершися рукою
На льокая. Почтивою дугою
Старий прислужник гнувся перед ним,
А він тимчасом з усміхом ясним
Зняв із сидіння легко, як пір'їну,
Вродливу пані, річ ясна — дружину.
— Найкращий покій!

— Паночку! Для вас
Найкращий покій знайдеться всяка час!
Давно вже не бували, ясний пане,
Оце-то радість!

— Серденъко кохане,
Стомилася? — Немов нечувши слів
Облесних, до жони заговорив
Прибулий.

— Трошкі, друже... Ця дорога... —
... Ввійшли в кімнату. Ніжність і тривога,
Що чулася у гостевих речах,
Нам зрозумілі: за дружину страх
Був страх подвійний: страх за дві істоти.
— Сказавши правду, зовсім без охоти
Я йду до міста... Справи, що ж робить!
А ти спочинь... Головка не болить? —
— Ні, любий... От що: я б таки хотіла

Увечері... Та ти не схочеш...

— Мила,

Для тебе...

— До театру...

— Ой, гляди,

Щоб не зробила цим собі біди!

— Я берегтимусь, друже. Бач, цікаво

Побачить оголошенну виставу:

«Розбійник і русалка дніпрова».

— Ох, то-то ж невпокійна голова!..

Приїхали — і замість одпочити —

Враз до театру... —

— Ну, не будь сердитий...

До вечора ще досить є часу... —

— Сердитим бути на мою красу,

Мое життя! Вистава, то й вистава!

Іти, то йти!.. А досить дивна справа

З тим Замітальським, що оце тепер,

На вивершення всіх своїх химер,

З театру хоче відбирати зиски! —

— А кажуть, ніби деякі артистки

З його кріпачок мають певний хист...

І ще якийсь там здібний є артист

Із кухтиків... Його імення навіть

Неначебто уся країна славить...

Не знаю тільки... —

— Вір отим чуткам!

Правдиво каже дядько мій Адам,

Що з пастухів тоді лише бували

Царі, як по-людському розмовляли

Ослиці... А тепер не те життя!

Ну, звідки б витончені почуття,

Шляхетних душ розрада і окраса,

Взялися у кухаря чи свинопаса? —

— Проте, Мар'янку, ти ж колись любив

Простолюду отой немудрій спів,

І навіть сам наспівуєш бувало,

Як запорозьке військо виступало...

— Минулося, і думати шкода.

Ну, сяк чи так, а все ж не випада

Для справжньої шляхетської натури

Пускатись на такі-от авантюри,

Як Замітальський... Ще бракує лиш

Йому самому, дбавши про баріш,
Стрибать перед юрбою вихилясом...
Ну, я піду... Ти тут замов тимчасом
Обід... Я скоро, Стасенько, верну —
Лише там річ залаходжу одну
З отим купцем, душою кам'яною.—
І він пішов бадьорою ходою,
Ставний і певний.

А вона лежить,
Відпочива. Як марево, тремтить
Хистких думок химерна плетениця...
Мабуть, тобі, красуне, і не сниться,
Що саме в цю кімнату твій Мар'ян —
Іще гультяй-панич тоді, не пан —
Казав не раз приводити дівчаток...
А втім, не він тому поклав початок,
Не з нього вийде, певна річ, і край.
Лежи ж собі! Лежи, відпочивай,
Хороша, як троянда в краснім літі!
До доброго все йде на цьому світі.

II

Востаннє голос тихо пролунав
І впав. Вона умерла серед трав
І квітів, як надія умирає.
Довіку спи, русалко дніпровая,
В якій Марину знати і не впізнать!..
... Та що це, справді? Ну-бо, розмовлять!
Пишіть, скрипки! Ліхтарики, світіться!
Ха-ха! Артистка! Фея! Чарівниця,
У карти програна! Ну, цей-от хлів
Найкраще для артистів-кріпаків
Пасує. Геніальні свинопаси,
У сухозлітні прибрані покраси,
Чарують тут немудрих городян...
О, сам господар, Замітальський-пан,
Аванту... — Радий! Дуже радий!
Немає в світі крашої розради...
Як з друзями... Ну, та ходім мерщій...
У мене кухар, паночку, новий —
Вожу з собою, щоб не голодати...
Дозвольте ж на вечерю запрохати.—

Їй-богу, королівський майонез...

Я зараз... —

І м'ячем округлим щез
Він у вікні гнилого коридора:
Провчти, бачте, слід було актора,
Що спав на сцені... Ну, буквально спав!
Короткого «рецепта» написав
Антрепренер на ту «хворобу сонну» —
Полоскотати заспану ворону.
Ні, здумайте! Коли б хоч роль тяжка,—
А то він грав мірошника-дідка,
І вчене ж добре бестію лукаву!
Залагодивши ту негайну справу,
Антрепренер, а краще меценат,
Балетних трошки пощипав дівчат
І вийшов. От до речі, з тим балетом
Морока теж. Недавно (під секретом
Призвавши) був випадок такий:
В Бердичеві становлено новий
Балет: «Амур, Сатири і Дріади».
Для панства втіхи й мудрої розради —
Тоді-бо саме ярмарок стояв —
Пан Замітальський не пошкодував
Ні грошей, ні людей, ні декорацій.
Одній з дріад доводилось гойдатися
Під стелею... Вся зала аж ревла —
Гарненька з біса дівчина була.
А ніжки — боже! Що за ніжки мала!
Ну, і зненацька — чорт! — вона упала
З огидним криком... Бачите, вона
Була — сказати сором! — вагітна.
Щоправда, не було в тім таємниші
Для Замітальського, але ж дивіться:
Тож треба саме на виставі їй
Упасти! Фе! Дріаді чарівній!
Стогнати дико! — Та лиха пригода
Все зіпсувала, і чимала шкода
По першій шкоді виникла уп'ять:
Дріаду довелося поховать.
А втім, пусте.

У темній убіральні,
Спустивши вії довгі та печальні,
Сидить Марина. Вже давно пора

Рушати до смердючого двора,
Де трупа Замітальського раює,—
Але вона не бачить і не чує,
Замислилась. В ній виринула знов
Ненависть, глибша за палку любов,
Ненависть, що тоді — вночі — зродилася...
Так, певне так, вона не помилилась:
То ж він сьогодні, він сидів отам,
У барвнім колі повнотілих дам,
Панів півсонних, паничів крутливих
Та панночок по-модному примхливих.
Його уста, зрадливі ті уста,
Що слід од них на всі її літа
Наклав печать незмивну, невитравну,
Його уста, що в сиву ніч безславну
Шепнули слово, бридше над усі,—
Його уста в зневажливій красі
Кривились пересичено й ліниво.
— Ну, що, Мар'яночку! Живеш щасливо?
Маєтки, статки, вірная жона!
Навік п'яна я від твого вина,
Мар'яночку! Навіки будь проклятий...—
Ні, ні, не те! Річ марна — проклинати!
Не говори, Марино, а чини!
Усі, усі — однакові вони.

III

Осіння ніч, густа, як чорна кров,
Залляла землю. Морок поборов
Село, що білими цвіло хатами.
Лиш панських вікон блискотливі плями
Ще майорять; ще тіні крізь шибки,—
То профіль, то хвилястий жест руки —
Туманно проступають. Муз і грашій
Ласкавець гойний (скільки тої праці
Він до театру, маєте, доклав!),
Пан Замітальський славно пригощав
Вечерею сусідів і знайомих.
Щоправда, не в таких-то вже хоромах
Живе він — все минає, — а проте
Знайшлось, мовляв, у нього ѹ се, і те

Мединських та Карповичів прийняти:
Високий дар — гостинність, пане-брате!
А по вечері, сполоснувши рот
Венгерським, він преловкий анекдот
Їм розказав; жіноцтво червоніло,
Бо дещо... теє... сказано засміло,—
Проте... ну, що ж! пристойна зовсім річ!

Густа, як кров, осіння чорна ніч
І панський дім нарешті затопила.
Поснули всі... Вина тонкого сила
До сну своєго чару додала...
Чию ж то постать укриває мла
М'якою материнською полою?
Хто крадькома підходить до покою.
Де згасли і вогні, і голоси?
Свое, видать: не брешуть люті пси,
А лащається і скавчать ласково...

Поснули! Сплять! На сон спокійний право
Дала їм ситість і скріпила ніч.
Спить пан Мединський — вчора ще панич,
Що цілавав, що рятував Марину...
Спить Замітальський, лису, як коліно,
Поклавши голову між подушок...
Спить пан Карпович, що з чудних думок
Іще чудніші виплітає вчинки...
Спить сном найневиннішої дитинки
Його жона, приклонниця товста
Худого ксьондза... Як само залася,
На ложі сну розкинулася Стася
І руки жадібиво розкрива...

Ах, сон! Яка зрівняється ява
З його хистким, отруйним колиханням,
Де меж нема ні щастю, ні стражданням,
Де все живе і все не як життя! —
Поснули! Сплять! Ні муки каяття,
Ні муки дум — ніщо їх не тривожить.
От пан Карпович: літом на сіножать
Він виїхав,— а саме того дня
«Безбожного Вольтера маячня»
(Мовляла жінка богобоязлива)

Чи «розуму людського дивне диво»
(Так сам Карпович кваліфікував) —
Ну, словом, того дня його напав
Вольтеріанський настрій у квадраті.
А дурні-хлопи, в дурощах завзяті,
Той день за свято мали, та яке!
Сказати смішно! Справді, затяжке
Життя серед таких-от негритосів.
Лихі дощі крадуться до покосів,—
А їм байдуже! Свято, сто чортів!
«Скарає бог!» — Ну, звісно, він велів
Усіх повиганяти канчуками
На луки (зауважу між рядками,
Що й сам Вольтер, по широті сказать,
Умів чудесно господарювати
І зиски рахувати досконало).
А все-таки аж зло за серце брало,
Що ті зулуси ще такі дурні.
Ну, певне, й то було б не добре — ні! —
Коли б завчасно ті тупі селяни
Релігії розвіяли тумани:
Вони б запали у бунтарську тьму.
(Ксьондз-пробош має рацію в тому,
Та й сам творець безсмертного «Кандіда»
В неділю завжди їздив до обіда
Послухати месу, як звичайний пан,
І добрий приклад дати для селян).
А взагалі — який народ злостивий!
Що за звичаї, забобони, співи!
Яка безоднія дикості німа!
І головне — пошани в них нема
До власності святого інституту.

В цей келих дум немов долив отрути
Хлопчак малий, що в панських добрах пас
Рябу корову... Як то! Чи ж для вас
Оце культурне, прошу, пасовисько?
Не встиг же й оглянутися хлопчисько,
Аж у повітрі засвистів нагай...
Ще й плаче бидло! Добре ж! Пам'ятай,
Як у чужому скоті свій випасати!
Що, губу геть розсік? Ага, прокляте!
Коли побачить батько твій чи дід

Цей на виду покари певний слід,
То ще й різками випарить онука
Чи сина. То-то ж! Сказано — наука!
З цим людом інших способів нема! —
Ну й що ж? Без каяття, без сорома
Спить вільнополюбець. Постать хлопченяти
Його вночі не прийде турбувати,
Показуючи свій кривавий шрам.—
А ти, найелегантніша з-між дам,
Мединська молода! Свої свічада
Показують тобі, яка принада
Тайтесь в ніжних лініях грудей,
В руках, що пан Тибурцій до лілей
Прирівнює, в бровах оксамитових...
Ta глибоко в озерах тих чудових
Заховані гидкі гримаси злі,
Як ти при туалетному столі
На покоївок gnіватися зволиш
І їх шпильками в білі перса колеш
За Клеопатри царственним зразком.
Так! I тобі спокійним можна сном
Під ковдрою м'якою спочивати.
Твій муж — тепер статечний і багатий —
Забув про дикі молоді літа,
Поради в тебе щоразу пита
I дбає, ѿ пестить, як малу дитину...
В театрі, правда, вбачивши Марину —
Оту мухичку, ту «артистку»!.. pxel —
Він трохи зблід був... Почуття лихе
Тоді шпигнуло Стасю... Ну, та й годі —
I знову лад панує у господі,
I навіть суперечок не було,
Коли до Замітальського в село
Запрошено обох погостювати.
Спить і Мар'ян. Чого ѹому не спати?
Продав! Програв! Кого? Яка бредня!
Таж він ладен був дівку за коня
Давно віддать! Мужицька ж кров і кістка! —
Ну, а тепер — тепер вона артистка,
Її добре! Слава, сітість, лихома!
Ну, ѿ таємниці жодної нема,
Що граф Ловягін, гість новоприбулий,
До чар жіночих аж надмірно чулий

(Чимало він уваги їм віддав
І всякі типи славно змалював
У книзі: «В Малоросію мандрівка»:
Там кінь, собака, молодиця, дівка
Букетом виступають чаєвним), —
То граф отой, порушений самим
Замилуванням сuto естетичним,
Не поскупує з «кушиком приличним»
(Його слова), аби собі дістать
Венеру ту... Недобре підслухать,
Але Марина чула під дверима,
Як Замітальський з того «пілігрима
Краси», «нового елліна», хотів
Такого «куша», аж і той розкрив
По вуха рот. Проте — це справа часу
І вміlostі, — бо ж віддавати окрасу
Всієї трупи за якісь шаги, —
Ге! Пошукайте іншого слуги!
А в «куші», як призналися одверто,
Потреба є: нема чого вже дерти
З села, — а трупа... Ну, на трупі тій
Ще й збанкрутуєш, прошу вас, як стій!..

Тож Замітальський розіп'яв тенета
На того переїжджого естета
І в сні уже червінці загортати...

Осіння ніч, неначе кров густа,
Круг ран земних застигла, запеклася...
...І раптом зо сну кинулася Стася:
Вогонь! Вогонь! — Чи це ще уві сні?
Повзуть, сичать гадюки вогняні,
Кусають ноги жалами тонкими...
До вікон — силуетами страшними
Червоні люди з косами, з вильми...
— Ага! Танцюете? Терпіли ми
Не день, не два! Таж наші то дівчата
Були для вас повинні танцювати
Голісінські! Тепер, панове, час —
Ви в полум'ї танцюете для нас!
Тікати? Куди? Чи хочеш ти, щоб вила
Твоє єдвабне тіло прохромили,
Мединська пані?

— А, Мар'яне, ти!
Ех, як же ловко ти умів плести
Про волю, про братерство, про кохання!
Ну, друже! Полюбовниця остання
Тобі й дружині принесла пожар,
Червону квітку, гідний шлюбний дар.
— А! Покупець із продавцем неситим —
Пан Замітальський торгував би світом,
Коли б на нього покупці були! —
З Ловягіним із вогняної мли
Господар білі руки простягає.
— Пече? Пече? А нам не випікає
Отрута серця від твоїх розваг?
Став на вікні і руки ти простяг:
— Та я ж ваш друг! Та я ж людина щира! —
А вже багряна близнула сокира
Із темряви...

— Рубай!

Хай гріється!

— Та ні, стривай,

Як згвалтував дитятко ти, Оксану,
Мою дочку!

— Нехай ясному пану
Згадається отої веселій день,
Коли, п'яних курникавши пісень,
Він зупинявся часом, дослухався
До крику, що в конюшні розтинається,
І збився трохи у лічбі різок
Та й знов казав почати...

— Хай панок

Припом'яне всі наші муки й горе,
Солоних сліз, гіркого поту море,
Всі милі жарти, вигадки смішні,
Що задля них збільшав панщинні дні
Учетверо!

— Це ми, твої артисти,
Що для твоєї, паночку, користі
Нас вирвано із рідних наших нив,
Що удаєм цариць і королів,
Подвійними лишаючись рабами.
Незнаний світ одкрив ти перед нами,
Принади мерехтливі показав,

Щоб кожен ще страшніше відчував
На кожнім кроці гирі стопудові!

— Це ми, що крізь одіння ажуркові
Показуєм рожевість наших пліч
Розпусникам заслиненим, що ніч
Годує нас і криє нас ганьбою! —
Це ми, це ми зібралися юрбою —
Венери, німфи, феї, ворожки...

— Каліки-дочки, скривджені батьки,
Посиротілі діти, бідні вдови,
Слуга, під ноги слатися готовий,
Покірний ратай, дикий волопас,—
Усі прийшли! Вітай же, пане, нас!
Точи меди! Викочуй п'яні вина!

— Це, пане, я, вродливиця Марина;
Твій виграш, скарб твій, лялечка твоя!
Було так темно, сумно так,— а я
Сто сот вогнів для тебе засвітила!

— Бий! Ріж! Пали! —

I вже ширококрило

Огонь буяє по садибі всій.

Ржути коні, і в агонії сліпій
Гризуть повіддя, топчути копитами
Гарячий діл. Рожевими платками,
Кривавими сніжинками летять
І падають сніжинками сумними
Ті голуби, що милувався ними
Пан Замітальський часто з рундука...

Гей! Слушний час! Як ніж Залізняка,
Як Гонти шабля, знесена угору,
Бліскоче гнів. Воловню і комору,
Скирти, стодоли полум'я жере
Хай до Сибіру завтра забере
Усіх, усіх залізна, темна сила,—
Однаково! Тюрма! Сибір! Могила! —
Все қраще, як безсиля, гніт і глум...
І в заграві встає старий Наум,
Встає Марко із раною на скроні,
З ясним ножем в освяченій долоні,
Кайданники тавровані встають,
І хмари сунуть, і громи гудуть,
І пісня котиться Кармелюкова.

І над усім, як зірка пурпurova,
Стоїть вона, заціпивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не злякана, заплакана дитина,—
Грім! гнів! покара! — месниця Марина.

*1927—1932 pp.
Переглянуто р. 1954*

ПРИМІТКИ ДО ПОЕМИ «МАРИНА»

Ст. 191. На жаль, ту пісню я призабув. У ній оповідається про втечу хлопця й дівчини — кріпака й кріпачки. Їх настигає панська погоня, і дівчина каже своєму милому:

Мене, Марку, візьмуть,
А тебе покинуть,
А тебе покинуть,
З пліч голівку здіймуть.

Це все, що зберегла моя пам'ять.

Ст. 195. Для змалювання постаті Людвіга Пішемисловського автор узяв деякі риси з життя Вацлава Ржевуського (1785—1831), якому Міцкевич присвятив свій твір «Фарис».

Ст. 200. Катуші — муки, катування.

Ст. 204. Автомедон — в «Іліаді» Гомера — правив кіньми в колісниці Ахілла. Ідеальний кучер.

Ст. 210. Зачин — знатний, шанований.

Ст. 212. Ліцитація — продаж з публічного торгу.

Ст. 216. Прочинок — пробудження.

Ст. 232. Кодня — містечко, де страшно було покарано гайдамак (XVIII ст.).

Ст. 235. Карабівничий — лісник, побережник.

Ст. 246. В моєму рідному селі справді був селянин, предкам якого хтось надав прізвище — Папа Римський, що писалося вкупі: Папаримський. Очевидно, це був якийсь, мовляв Франко, «панський жарт».

Ст. 247. Вишня, черешня — символ «дівоцтва». «Добра удалась» — зберегла дівоцтво, «доносила вінок». Княгиня — титул молодої. «Зловили бобра» — із весільної пісні.

Ст. 249. «Вижлів уклада» — дресирує, вчить лягавих псів.

Ст. 250. Несхідня рушиця — така, що з нею нібито не можна зійти звірину чи штака (закрастися до дичини), отже і вполювати.

Ст. 251. «Диво чи не диво, пішли дівки на війну» — із пісні.

- Ст. 265.* Ресторатор Беллот переїздив на час контрактів із Бердичева до Києва. (Контракти — див. нижче.)
- Ст. 265.* Балагули — гультяї з польсько-панської молоді, аматори веселих авантюр, пиятики, ярмарків, коней, часто з певним повіром шляхетської або українофільської романтики.
- Ст. 265.* Контракти — колись щорічний ярмарок у Києві, куди з'їздилася сила панства.
- Ст. 266.* Велзова (Уельсова) машина — див. його роман «Машина часу».
- Ст. 267.* «Пане коханку» — так прозвано, за улюблене його прислів'я, польського магната Карла-Станіслава Радзівілла — гульвісу, гумориста, аматора бенкетів.
- Ст. 268.* Липинський — відомий скрипаль.
- Ст. 269.* *Pal z bicza!* — лясни батогом, бичем. Це ляскання було в давнього польського панства особливим шиком.
- Ст. 269.* Бросманівки — брички з майстерні відомого майстра Бросмана в Галичині.
- Ст. 270.* «Той чарівник...» — композитор Ліст (1811—1886).

З М И С Т

Максим Рильський. Передмова С. Крижанівського.

ВІРШИ

1910 — 1953

	Стор.
Пісня	25
Спи в своїй білій постелі!	25
Гей, удармо в струни, браття	26
На білу гречку впали роси	26
Поле чорніє	26
Цвітуть бузки, садок біліє	27
Яблука доспіли, яблука червоні!	27
Люби природу не як символ	28
Вже червоніють помідори	28
На порозі гість веселий	29
Я молодий і чистий	29
Осінь ходить, яблука золотить	30
Поєте! Будь собі суддею	30
Війнулася фіранка на вікні	31
Ганиуся	31
Слід копитів занесло сивим димом	34
Як мисливець обережний	34
Тріпоче сокір, сріблом потемнілим	35
Запахла осінь в'ялим тютюном	35
Жорстокість	36
Ловці	36
Дощ	37
Збирають світлі золоті меди	37
Докурюйте сигари, допивайте	38

	Стор.
Коли полинуть бригантини	38
Китай	39
Лягла зима, завіяло дороги	39
Я натомився од екзотики	40
Він об'їжджає коней молодих	41
Коралові рухливі городи	41
Епоху, де б душою відпочить	42
Фальстаф	42
Ластівки літають, бо літається	43
Свіжка зелень розгойдалась	43
Піднялися крила	44
Як ліс, як щогли сміливих флотилій	44
Новий хліб	44
Взабрід	45
Поцлунок	45
Із абетки	46
Волохатий, фіолетовий	46
Суворих слів, холодних і шорстких	47
Щодня в подвір'я наше заліта	47
Я пам'ятник собі поставив нетривалий	47
Мандрівний музика	48
То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий	51
Шумлять за вікном деревá	52
Вода й повітря, блискавка і грім	52
Яскраві барви, повні тони	53
До мети	53
Декларація обов'язків поета і громадянина	54
Гімни труду і сонцю	56
Серпнева ніч і залізничні свисти	58
Серце, серце! Талий сніг!	58
Діти	59
Знак терезів — доби нової знак	59
Нагострили сокири дзвінкі ми	60
Ткали рабині тканини рожеві	60
Бенкет	61
На п'ятнадцятій хвилі	64
Ластівки	64
Франко	65
Ленін	66
Ударник	66
Страйколам	67
Мемуарна сторінка	68

	Стор.
Золоті ворота	
1. Михайлик	70
2. Київ	72
3. Я і Київ	73
4. Золоті ворота	75
Казка	77
Цього дня	78
Жовтень — листопад	79
Дружба	80
При вікні	81
Невчасна лірика	83
Чернігівські сонети	84
На березі моря в Одесі	87
Горький	88
Із віршів про Пушкіна	89
Море і слов'ї	
День п'ятнадцятий	89
День двадцять другий	90
День двадцять шостий	91
День двадцять сьомий	93
День двадцять восьмий	93
День останній	94
В Азербайджані.	
I. Бакинські терпчини	95
II. Нізамі	96
Лист до загубленої адресатки	97
Цирк	99
Пам'яті Марка Лукича Кропивницького	100
Свіснув Овлур за рікою...	101
Львову	101
За рідну землю	102
Голос сина	103
Лист до українців в Америці	104
Лист до Янки Купали	105
Колискова	106
Слово про рідну матір	106
Я — син Країни Рад	109
Портрет Леніна	110
Сон	111
Земле, доле моя...	112
Бійцям Південного фронту	113
Пам'ятник Богдана	114

	Стор.
Кремлівські куранти	116
В снігах	117
Братам по Союзу	118
Ленінград	119
Суд	120
Переяславська Рада	121
Маївка	123
Пам'ятник Леніну	124
Вірність	124
Кімната Леніна у Празі	126
Софія	127
Моя Москва	127
Ліс	128
МХАТ	129
Пісня про Донбас	130
Нашадок	131
Пісня про братерство	131
<u>За мир</u>	132
Зустріч в Нижньому	133
На відкриття музею Шевченка	134
Пушкіну	135
Домік у Тульчині	136
Марія Заньковецька	136
Материне благословення	138
Робітникам Радянської країни	139
Весна людськості	140
Маяковський	140
Друзям у всьому світі	141
Народним селекціонерам	142
<u>Борбя́м за мир</u>	143
Пізні солов'ї	143
Уночі	144
Пісні	144
Перед відльотом	145
Жак Дюкло	146
Землі	147
<u>Брати</u>	148
Лісові гвоздики	149
Високий спів	150
Над Дніпром.	
1. Заспів	151
2. У Києві	152

Стор.

3. Переяслав-Хмельницький	155
4. Трошки уяви...	156
5. Нова Каховка	157
6. Ліричний відступ	158
7. Людині, людськості	158

ПОЕМИ

Чумаки

Пісня перша	163
Пісня друга	166
Пісня третя й остання	170

Сашко	175
-----------------	-----

Марина

Пролог-посвята	190
Глава перша	191
Глава друга	198
Глава третя	206
Глава четверта	215
Глава п'ята	224
Глава шоста	232
Глава сьома	238
Глава восьма	245
Глава дев'ята	255
Глава десята	265
Глава одинадцята	273

Примітки до поеми «Марина»	285
--------------------------------------	-----

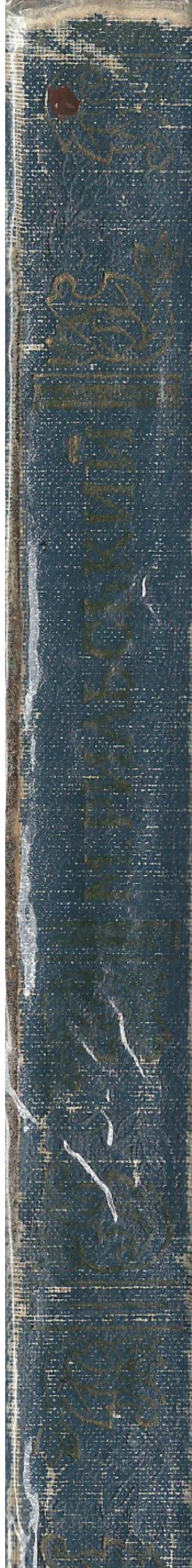
Редактор *П. Сингаївський*
Художники *М. Пікалов, О. Комяхов*
Техн. редактор *Л. Казиміренко*
Коректори *А. Крєєва, Б. Давиденко*

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ. Избранное.

(На украинском языке)

БФ 02685. Здано на виробництво 23/XI—1953 р. Підписано до друку
29/V—1954 р. Формат паперу 84×108₃₂. Паперов. арк. 4,56. Друк.
арк. 14,965+1 вкл. Обліково-видавн. арк. 14,796. Ціна 9 крб. 45 коп.
Зам. 1868. Тираж 20 000.

Книжково-журн. ф-ка Головвидаву Міністерства культури УРСР.
Київ, вул. Воровського, 24.

BOOKS